

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

УСПІЛЬНО-ПРАПІУЧУЮ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

II

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

No. 11 (416), November, 1982, Vol. XXXV

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. В. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1982-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	90.000 пез.	45.000 пез.	23.000 пез.	8.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-42 обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАМ
КРАЇ АЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 11 (416)

ЛИСТОПАД, 1982

Річник XXXV

Зміст XI-ої книжки

В 40-річчя УПА

- ПОСЛАННЯ БАЖЕННІШОГО ПАТРІЯРХА ЙОСИФА І В 40-РІЧЧЯ УПА 1283
- СВІТОВИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЮВІЛЕЙНИЙ ПОЧЕСНИЙ КОМІТЕТ НА
ПРОСЛАВУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ (УПА)
В II 40-ву РІЧНИЦЮ 1288
- С. Карпатський: ДОСВІТНІ, СИГНАЛЬНІ ВОГНІ (Спогад з дій УПА-Захід) 1291
- Марко Боеслав (поезії): ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ — 1305, ПІСНІ КУРЕНЯ
»ДЗВОНИ« — 1305, СУЧАСНИМ ПОЕТАМ — 1306. Петро Гетьманець (по-
езії): НА РОЗПУТТЯХ ХИСТКИХ — 1306, ЗНОВУ ВІЮТЬ СНІГИ... —
1307, КАРАБІН Я ЗАКИНУВ... — 1307. Марта Гай (поезії): НЕ ЗДОБУ-
ТИ НАМ ВОЛІ ЧУЖИМИ... — 1308, ПІДПІЛЬНА ПОХІДНА — 1308.
- РОЗСТРІЛЯНІ НІМЦЯМИ (ЧОРТКІВ-ЯГОЛЬНИЦЯ, 27. 11. 1942) 1310

На актуальні теми

- Л. Риттицький: НА РОЗПУТТІ ІСТОРІЇ 1311
- Я. Гайвас: ВЕЛИКИЙ ПЕРЕЛІМ (Капітуляція трьох ідеологій) 1318
- Є. Мостенський: МИ БЕЗ ГРІХА СУПРОТИ ПОЛЯКІВ, І НЕ ПОВИННІ БИ-
ТИСЯ В ГРУДИ (До польсько-українських відносин) 1328
- Василь Бородач: НА ЛІНІЇ ДАРМОХВАЛ—ДОВРОТВІР 1336

До 2000-річчя постановня Києва та 1600-річчя української державности

- Богдан Стебельський: ЧОМУ ОКУПАНТИ ВИЗНАЛИ КИЄВУ 1500-РІЧЧЯ
І ЯК ЙОГО ВІДМІЧУЮТЬ? 1341
- Михайло Брайчевський: БОЖ — ЦАР АНТІВ 1347
- Микола Чубатий: АНТИ — ПЕРШІ ІСТОРИЧНІ ПРЕДКИ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДУ 1351
- Михайло Брайчевський: СКІЛЬКИ РОКІВ КИЄВУ? 1355

Матеріали й документи з поневоленої України

- ЗАСУДИЛИ ВОЛОДИМИРА АНДРУШКА 1357

★

- Леонід Полтава: КИЇВ — Мала Антологія (продовження, 4) 1358

Наука і досліді

- Олександр Дражньовський: СКИТИ (Гети-готи, анти і слов'яни і ми не
ми), Босфорське царство (продовження, 5) 1368
- Євген Крамар: ЗА ДОПОМОГОЮ ТОТЕМІЧНОГО КЛЮЧА 1380

★

- Д-р Роман Рагманний: АКТУАЛЬНІСТЬ САМОСТІЙНИЦЬКИХ ІДЕЙ
СИМОНА ПЕТЛЮРИ 1387

Огляди, рецензії

- Д-р Блянка Єржабкова: »УКРАЇНА І ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА« ТЕМОЮ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ НА УВУ 1397
- Обсерватор: НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ДО 2000-РІЧЧЯ КИЄВА І 1600-РІЧ-
ЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 1402
- П. О.: ПОЕМИ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО 1405
- Роман Кутар: СВІДЧЕННЯ БОРОТЬБИ ДРУЖИН УКРАЇНСЬКИХ
НАЦІОНАЛІСТІВ 1408

Пресова Конференція АБН і ЕРС. Сидять від ліва до права: посол Джон Вілкінсон, дост. Ярослав Стецько, ген. Джон К. Сінглярб і С. Караванський.

Президія сесії АБН з 24. 9. 1982, в Імперіал готелі, Лондон. За презид. столом від ліва: Труонг Кванг-Сі, проф. Л. Маніно, д-р Д. Дарбі, Ярослав Стецько, К. Глінські, д-р А. Ілліч і д-р А. Суга. Репортажні підсумки й матеріяли тієї конференції появляться у нашому журналі в грудневому числі.

П О С Л А Н Н Я
БЛАЖЕННІШОГО ПАТРІЯРХА ЙОСИФА І
В 40-РІЧЧЯ УПА

Слава Ісусу Христу!

ЙОСИФ
Божою Милістю Патріярх Києво-Галицький і всієї Руси

Братам і Сестрам в Україні і на поселеннях сущим
Мир у Господі і Архиерейське Благословення!

Дорогі Браття і Сестри!

Ще недавно, з нагоди мого 90-ліття звернувся я до Вас з Посланням, висловлюючи в ньому свій подив для Вас та своє сострадання з Вами і прохаючи Вас витривати в вірі батьків та у вірності нашої святій Церкві.

Сьогодні, наближаючися до закінчення-фіналу спільної з Вами моєї життєвої симфонії, унаглядненої в ювілейних святкуваннях 90-річчя з дня мого народження, «сидячи на санях, помисливши в душі своїй і хвалу віддавши Богу», як це читаємо в древньому пам'ятнику нашої християнської літератури — «Поученні Володимира Мономаха дітям», — бажаю скерувати Ваші духовні очі на Нерушимий Знак нашої сили і нашої надії на перемогу. Цим Непорушним Знаком у днях нашої всенародньої скорботи є Пресвята, Пречиста, Преблагословенна, Славна Владичиця наша Богородиця і Приснодіва Марія.

В жовтні кожного року святкуємо Її празник Покрови. Цей наш рідний український празник стався виявом збірної української душі, проникнутої благодаттю Христої Істини. Це празник, в якому діти і Мати, вірні і їхня небесна Заступниця і Владичиця, з'єднані разом у молитві і любові, в горю, терпінні і радості. Цей празник для нас тим цінніший, що він спільний для нас усіх християн; щобільше, для всіх синів і дочок Української Землі, що Бога шукають, історичною недолею ще роз'єднаних, хоч усі ми по суті одне в ісповіді Христа Богочоловіка, Єдинородного Божого Сина, в своєму житті з благодаті всім нам спільних тайн і в своєму бажанні та віковічному змаганні — бути дітьми Єдиної Святої Соборної і Апостольської Церкви. Всі ми одне у своїй вірі та в своїй тузі за всенародньою єдністю. Пресвята Богородиця, під якої чесним і чудесним Покровом всі ми як діти під охороною Матері перебуваємо і в бідах та нуждах наших під Її Покров прибігаємо, була і є оцим непорушним Пристанищем, знаменем і заporукою єдності нашої української християнської родини. Вона ж бо як «Діва днесь предстоїть у Церкві і з хорами святих за нас молиться Богу...» І тому благаємо Її словами вечірніх стихир: «Великим заступництвом для печальних Ти є, Богородице чиста, скоро Помічнице, Спасення світу й утвердження, милости Глибино, Божої Мудрости Джерело, світу Покрове...», бо «... Ти для мучеників Добриво і для всього світу предивний Покров. Покрий Владичице омофором милости Твоєї нарід наш увесь...»

Цьогорічний Празник Святої Покрови ще тим цінний та особливий, що він співпадає з великою всенациональною річницею в останній, ще не завершений, історичній добі змагань Українського народу за свою національно-державну суверенність, що впливає з любови до своєї батьківщини. Та любов батьківщини є природним обов'язком кожної людини. У християн є вона чимсь вищим, святішим, а саме надприродною релігійною повинністю, що опи-

рається на об'явленій науці. Та релігійна повинність походить з заповіді Божої — пошани і любови батьків, а остаточно виростає з великої і загальної заповіді любови ближнього, яка домагається, щоб ми любили всіх людей; одначе, щоб особливою любов'ю любити найближчих ближніх, яким найбільше завдячуємо матеріальні, духовні і моральні добра, а такими найближчими ближніми є наші батьки і батьківщина. Батьківщина — це наш рідний край, наша мова, наша історія, наша віра, всі наші предки, що продовж століть будували свою державу. Любов батьківщини є приказом розуму, серця і віри. Вона є найбільшим багатством, найвищою моральною силою народу, найбільш плодотворною землею, на якій росте культура. Тільки в батьківщині і через законну рідну державу нарід вповні заспокоює свої духовні, моральні і суспільні потреби та й осягає найвищий ступінь ладу, безпеки і добробуту.

Совершений християнин повинен бути досконалим патріотом. Не є досконалим християнином той, хто по думці Божій не любить всеціло свого народу. Свята Церква поручає чесноту любови батьківщини своїм вірним, заохочуючи їх до жертвенного сповнювання обов'язків супроти свого народу, держави і даючи поодиноким народам кровноспоріднених покровителів у небі.

Християнин як все інше так і свою батьківщину має любити в Бозі і для Бога. То значить радо і щиро завжди і всюди думкою, серцем і ділами давати перше місце Богові, тобто любити Бога і Його найсвятішу волю у своїй батьківщині. Без Бога ми були б нічим, а без батьків і батьківщини ми не були б тим, чим ми є. Ми не мали б духовної і моральної вартости і краси, які ми набули і маємо. І тому по Богові людина найбільше довжна і зобов'язана своїм батькам і батьківщині. Господу Богові сплачуємо наш довг відданням Йому найвищої релігійної пошани актами віри, надії, любови і послуху. А батькам і батьківщині, як заступникам і знаряддям Творця і найбільшим по Бозі добродіям, сплачуємо належний їм довг виявами пошани, вдячності і помочі, та тими ділами звертаємо їм бодай частинно добра, які ми від них одержали.

Після Бога першенство має любов батьківщини. То значить, коли батьківщина в небезпеці і закликає своїх дітей до оборони, вони повинні залишити батька і матір для неї, а ніколи противно. Це залишення батьків для батьківщини є мнине, бо діти обороняючи батьківщину, обороняють одночасно батьків. Жертвуючи своє життя за батьківщину дають найбільший доказ любови своїх батьків і рідних.

Любов батьківщини оперта на любові Бога і з нею злита в одну велику любов, повинна бути діяльна-активна. Любов без діл, подібно як віра без діл є мертва. Слова св. ап. Йоана: »Дітоньки! Нелюбімо словом, ані язиком, лише ділом і правдою (II Послання Йоана 3, 18) відноситься і до кожної любови, отже і до любови батьківщини. Тому, що доля батьківщини ґрунтується на діяльній

любові кожної одиниці, а вартість діл одиниці залежить від її внутрішньої моральної вартості, то першою і найважливішою працею для добра батьківщини — це внутрішнє моральне удосконалення, ушляхотнення одиниць, бо батьківщина буде такою, якою будуть її діти. Добрий патріот — це людина передусім праведна, шляхотна, жертвенна і безіntересовна. Праця над ушляхотненням свого духа і серця повинна тісно в'язати любов батьківщини із сповненням своїх обов'язків. Щоби любити свою батьківщину, треба пізнати красу рідної мови і історію свого народу і та любов має бути жертвенною. З тої жертвенної любови до своєї батьківщини-України зродилась Українська Повстанська Армія, що стала живим оплотом, наявним символом і вогненним знаменем на майбутнє для прийдешніх поколінь. Родилась вона перед 40 роками, коли здригалася Українська Земля під полчищами ворожих військ. Родилась вона зі свідомості молодого покоління і готовості зі зброєю в руках і жертвою свого життя боронити свій нарід перед смертю.

І хоч як нелюдяною є кожна війна, то шануючий себе народ і свідома своєї приналежності до нього людина, мають не тільки право, але обов'язок в обороні найшляхетніших вартостей людства — волі, справедливості, національної незалежності, ісповіді віри в Бога, своєї рідної Христової Церкви і Божого миру між народами світу зробити все, щоб відкрити шлях для встановлення Божого закону на своїй землі.

Отож Українська Повстанська Армія родилася з християнської свідомості про конечність боротьби проти сатани і його земних служителів, бо написано: »Іди від мене, сатано!...« »Господу Богу твоєму поклонись і Йому єдиному послужиш!« (Мт. 4, 10) і готовості принести в жертві життя своє за друзів своїх, по взору і заповіді Христа, що »ніхто не має більшої любови, як той, хто віддає життя своє за друзів своїх« (Йоан, 15, 13).

Не маючи помочі сторонніх сил, Український нарід »на сторожі своєї волі... поставив від карпатських верхів по Дон і Кавказ збройні кадри своїх синів — Українську Повстанську Армію« і віру в перемогу поклав на двох тривких фундаментах, на зрілості і силі рідного народу і на довір'ї до помочі Єдиного Всемогучого Бога.

Це тривкі і незнищимі фундаменти, які дали в дарі українському народові, а то й народам всього світу, дотепер небувалий і нерозгаданий феномен: На землі опанованій варварською ворожою системою, жорстоко пригнічений народ творить власним зусиллям основи свого рідного, єдиного всенационального керівництва. І коли після закінчення війни, світові потуги браталися на руїнах і горах трупів, коли ділилися сферами впливів, коли безбожницька імперія почала відбудовувати свою розхитану невільницьку систему національного і соціального поневолення, Українська Повстанська Армія ще довгі роки бореться, рятуючи несплямлене ім'я свого

народу і право визнавати і прославляти Бога-Творця. Вона жертвою свого життя та крові освятила Українську Землю і стала її добрим та заповітом для майбутніх поколінь.

І хоч багато воїнів Української Повстанської Армії ворог загнав у в'язниці і табори смерті, як це він зробив з ієрархією, священниками і вірними Українських Церков; хоч ворог намагався знеславити воїнів і мучеників, нищив намогильні хрести і заорював танками могили воїнів Української Повстанської Армії, він не зміг знищити її. Вона існує як жива легенда, бо віддає себе під Пречистий Покров Пресвятої Богородиці.

Бувши в'язнем Христа ради в цьому часі і свідком глибокої віри в Бога та довір'ям до заступництва Пресвятої Богородиці моїх спів'язнів і каторжників і не маючи можливості довести до відома свого благословення для цього рішення, роблю це тепер. Як Глава і Батько Української Церкви потверджую і благословлю шляхетну поставу Української Повстанської Армії.

Зокрема в 40-річчя народження Української Повстанської Армії, що припадає на осінь цього року, кличу і благаю всіх українців в Україні і на поселеннях, без різниці релігійних і політичних переконань, по Божому, гідно, в єдності, у взаємному прощенні і братній любові відмітити ці роковини і тим дати доказ нашої християнської і національної зрілості.

І якщо моя просьба і моє благаання не траплять до Ваших сердець, щоб зрушити Ваше сумління, тоді нехай до Вас усіх промовлять голосом гromу море крові Ваших братів і сестер, їхнє мучеництво і ісповідництво, могили поляглих за волю Батьківщини, тайги Сибіру засіяні їхніми кістками, замучені, померлі і живі свідки боротьби за те, щоб напередодні Ювілею Тисячоліття християнства в Україні, знову засяяв хрест св. ап. Андрея в престольному граді Києві. Почуйте цей голос Брате і Сестро! »Чи чуєш? Відізвися! Рідна Мати Україна плаче«. Прошу всіх Владик, священників і мирян з'єднатися в молитвах у Празник Святої Покрови, відслужити молебні і в літургічних молитвах пом'янути спочилих воїнів.

Погляньте мої дорогі, Браття і Сестри, на видіння, яке супроводить нас до воскресення і благаймо Пресвяту Богородицю Її заступництва, бо »Днесь благовірний народе, світло празнуємо отіювані, Твоїм Богоматі пришестям і споглядаючи на Твій пречистий образ, покiрно мовимо: »Покрий нас чесним Твоїм Покровом і вирятуй нас від усякого зла«.

Благословення Господне на Вас!

† ЙОСИФ, Патріярх

Дано в Празник Покрова Пресвятої Богородиці
при Соборі Святої Софії в Римі, 1/14 жовтня 1982.

НА ПРОСЛАВУ УПА

СВІТОВИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЮВІЛЕЙНИЙ ПОЧЕСНИЙ КОМІТЕТ
НА ПРОСЛАВУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ (УПА)
В ЇЇ 40-ВУ РІЧНИЦЮ

Цього року проминає 40 років з того часу, коли в обороні українського народу, його Держави і свободи оформилися Збройні Сили України — Українська Повстанська Армія. Українці й їх приятелі в усьому світі святково відзначають 40-річчя УПА.

Цим святкуванням патронує Світовий Міжнародний Ювілейний Почесний Комітет для вшанування героїчної національно-визвольної боротьби України, яка боролася на два фронти — проти націонал-соціалістичної Німеччини і большевицької Росії — за свою державну незалежність, суверенність і свободу.

Ярослав Стецько — Голова Українського Державного Правління.

Блаженніший Андрей — Митрополит Української Православної Церкви Вінніпегу й усієї Канади.

Високопреосвященніший Максим Германюк — Архієпископ Вінніпегу, Митрополит Української Католицької Церкви в Канаді.

Високопреосвященніший Марко — Архієпископ Української Православної Церкви в США.

Високопреосвященніший Константин — Архієпископ Української Православної Церкви в США.

Преосвященніший Ізидор Борецький — Епарх Української Католицької Церкви Торонта і Східньої Канади.

Преосвященніший Іван Прашко — Епарх Української Католицької Церкви в Австралії, Новій Зеландії й Океанії.

Його Королівська Величність Отто фон Габсбург — посол до Європейського Парляменту, Почесний Президент Європейської Ради Свободи.

Сенатор Беррі Голдвотер — кол. кандидат на Президента США, генерал американського летунства.

Генерал Сер Волтер Волкер (Велика Британія) — кол. головнокомандувач Збройних Сил альянтів на Північ.

Генерал Брус К. Голловей (США) — кол. головнокомандувач Стратегічної Летунської Фльоти, *генерал Даньєл О. Грагам* (США) — кол. директор Оборонної Служби Безпеки, *генерал Джон К.*

Сінглярб (США) — кол. головнокомандувач Збройних Сил ОН в Кореї, Президент Американської Ради за Світову Свободу, генерал Роберт С. Річардсон III (США), полковник д-р Лев Добрянський (США).

Генерал Роберт Клозе (Бельгія) — у НАТО президент Коледжу Оборони.

Генерал Вего В. К. Чіянґ (Китайська Республіка) — командир воєнного летунства і голова Воєнної Академії.

Генерал Адріано Маджі Браскі (Італія).

Генерал В. Д. Витакер (Канада).

Генерал Дарон Б. А. Бентінк (Голляндія), генерал Е. Й. К. ван Готегем (Голляндія).

Генерал Алехо С. Сантос (Філіппіни) — командир Американського Легіону у Філіппінах.

Генерал Ф. П. Серонґ (Австралія).

Генерал Абдул Сабур Шараф (Афганські «Муджагедіни») — командир Фронту Естеклал в Кандагарі, командир Набі Сагелі (Афганські «Муджагедіни») — командир повстанців в провінції Кунар.

Генерал Константин Мандзенко (Україна), генерал Сава Яськевич (Україна), полковник Юрій Тис-Крохмалюк (Україна).

Генерал Стасис Растікіс (Литва), полк. Йонас Сведас (Литва).

Полковник Пребен Кюль (Данія).

Полковник Д. Космович (Білорусія).

Д-р Іван Банковський (Болгарія) — Голова болгарських комбатантів.

Віліс А. Газнерс (Латвія) — Почесний Президент латиських комбатантів.

Полковник Євген Рен (Україна) — командир Дружин Українських Націоналістів — ДУН, Василь Ніновський (Україна) — ДУН і УПА.

Представники Воїнів УПА: Михайло Ковальчин, Микола Кулик, Лев Фугала, д-р Богдан Крук-Мельодія, Степан Голяш, Володимир Макар, Юрій Борець, Петро Мицак, Надія Голяш, Микола Грицьков'ян, Михайло Шашкевич, Михайло Черешньовський.

Проф. д-р Роман Осінчук і д-р Богдан Дзерович — члени Українського Державного Правління.

Проф. Лев Шанковський — Голова Ініціативного Комітету для створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР).

Проф. Августин Штефан — Голова Союму Карпатської України.

Дост. д-р Ку Ченґ-канґ (Китайська Республіка) — Почесний Голова Світової Антикомуністичної Ліги (БАКЛ).

Дост. Джон Вілкінсон — посол до британського парламенту, Президент Європейської Ради Свободи.

Міґр Слава Стецько (Україна), д-р Дмитро Вальчеф (Болгарія), д-р Баймірза Гаїт (Туркестан), д-р Базіл Майлат (Румунія) — Центральний Комітет Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН).

Осамі Кубокі (Японія) — кол. Президент ВАКЛ, Президент «Перемоги над Комунізмом».

Сенатор д-р Феті Теветоглю (Туреччина) — Генеральний Секретар Світової Ліги Вигнанців, член Почесної Президії Європейської Ради Свободи.

Проф. Ву Джей-Сунґ (Корея) — Генеральний Секретар ВАКЛ.

Велі Каюм-Хан (Туркестан) — Президент Комітету Туркестанського Національного Об'єднання.

Енріке Мартінес Кодо (Аргентина) — світової слави автор книжки про УПА п. з. «Повстанці за залізною заслоною».

Д-р Анте Боніфачіч (Хорватія) — Почесний Президент Хорватського Визвольного Руху.

Д-р Микола Климишин і Юліян Заблоцький — Представники Проводу Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Міґр Осип Тюшка — Член Проводу ОУН (1941 р.).

Проф. Симон Вожаківський — Окружний провідник ОУН Кіровоградщини, організатор відділу УПА-Південь.

Святослав Караванський — в'язень російських тюрем і концтаборів протягом 30 років за революційну діяльність ОУН в Одещині, письменник-борець.

Д-р Роман Малащук — Голова Світового Українського Визвольного Фронту.

Міґр Іван Базарко — Президент Світового Конгресу Вільних Українців.

Ред. Ярослав Гайвас — Секретар Української Національної Ради в Києві.

Степанія Букишована — Голова Світового Об'єднання Прихильників Державного Центру УНР в екзилі.

Міґр Ярослав Савка — Голова Управи Гетьманського Руху.

Володимир Біляїв — Головний Секретар Української Революційно-Демократичної Партії (УРДП).

Олекса Калиник — Спілка Визволення України на чужині.

Д-р Петро Мірчук — Голова Товариства Українських Політв'язнів.

Міґр Євген Гановський — Голова Центральної Управи Спілки Української Молоді (СУМ).

Міґр Роман Зварич — Центральний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС).

С. КАРПАТСЬКИЙ

ДОСВІТНІ, СИГНАЛЬНІ ВОГНІ

Спогад із життя і збройних дій УПА-Захід з неопублікованих до цього часу матеріалів збройного підпілля ОУН-УПА

В 40-ліття створення УПА і 35-ліття героїської смерти в боротьбі з московським наїзником її вірного сина-розвідника гуцула Циля-Жайворонка-Стріли.

«... Кров'ю найкращих синів спливає Українська Земля, та ніщо не захитало віри в остаточну перемогу і жодна більшовицько-московська сила не сокрушить зброї українського повстанця! Бо крім зброї, його серце горить ще полум'ям віри в невмирущість і непобідимість Ідеї боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. І це є найміцніша зброя повстанця!»

(Із звернення Президії Української Головної Визвольної Ради (УГВР), Генерального Секретаріату Військових Справ УГВР і головної Команди Української Повстанської Армії (УПА), липень 1945)

*

40 років тому на українському Поліссі з перших збройних відділів постала Українська Повстанська Армія (УПА), одна з найдемократичніших, найздібніших і найбільш дисциплінованих і самовіддано-героїських армій світу.

Наростаючий німецький імперіялізм поневолив перед початком Другої світової війни багато суверенних народів Європи. В 1938-39 рр., за посередництва своїх союзників Італії, Польщі, Румунії і Мадярщини, цей імперіялізм притоптав молоду відроджену Карпатську Україну як самостійну Державу, а пізніше, завдяки Польщі та порушивши т. зв. мирний договір з Советським Союзом, скерував свої згромаджені дивізії на галицько-українському кордоні на схід, втягаючи Україну з московського ярма, в ярмо нового німецького поневолення.

Після захоплення Галичини німецький уряд проголошує її прилучення до польського «Генерал Губернаторства», а південно-західні землі України — Буковину, Басарабію і т. зв. Трансністрію дарує Румунії.

Створений волею народу і проголошений у Львові Акт відновлення Української Державности 30 червня 1941 року закликає весь український народ до боротьби проти німецьких, мадярських та більшовицьких окупантів за волю і кращу долю, за Самостійну Соборну Українську Державу.

На цей палкий заклик Українського Державного Правління, підтриманого головами української католицької і православної Церков, відкликається революційна ОУН, з якої виросла могутня армія народних месників і визволителів УПА, що повела збройний спротив у надзвичайно складних політичних і військово-стратегічних умовах. Те, що несли українському народові німецькі на-

ціонал-соціялісти і комуністичні плютократи було ніщо інше як злидні, грабунок, неволя і смерть. Після цього політично-правного акту на всіх патріотів-націоналістів розпочався лютий терор з боку німецького ґештапа й большевицького НКВД.

Перші збройні дії УПА в 1942-43 рр. проти німецьких іберменшів, як також проти большевицьких банд на Поліссі і Волині викликало повне задоволення й підтримку населення. Ряди УПА поповнювались щораз новими й новими молодими патріотами. Створилися перші сотні, які пізніше стали переформовані в курені. Так створилася УПА-Північ, а весною 1943 року починають стихійно організуватися відділи УПА на Правобережжі.

Влітку 1943 року в повстанську армію реорганізується УНС (Українська Народня Самооборона) в Галичині, створюючи УПА-Захід. Постаннє військових груп УПА-Захід і УПА-Південь вимагає створення Головної Команди УПА, зав'язком якої стає КВШ (Крайовий Військовий Штаб) Проводу ОУН, керівником якого йменовано сотника Романа Шухевича. Пізніше штаб переіменовується на ГВШ (Головний Військовий Штаб), а восени 1943 року, згідно з рішенням Головного Командира УПА, яким стає Роман Шухевич під псевдом Тарас Чупринка в ранзі підполковника, а згодом від 22-го січня 1946 р., за постановою УГВР (Української Головної Визвольної Ради), уже як генерал-хорунжий УПА.

Відділ УПА під час відпочинку

Перші повстанські відділи на Буковині й Басарабії постають восени 1943 року, приймають назву БУСА (Буковинська Українська Самооборонна Армія), а в травні 1944 року приймають загальну назву УПА і об'єднуються в групу УПА-Захід.

Для поборювання УПА в Галичині, весною 1943 року кілька тисячний загін червоних партизанів під командуванням Ковпака проходить рейдом через Полісся, східню Волинь, Житомирщину і Кам'янець-Подільщину, а пізнім літом 1943 р. досягає до Карпат.

З офіційних матеріалів підпілля відомо, що кількісно УПА на початку 1944 р. зросла уже до понад 50 куренів власних та 15 куренів заприязнених народів. З приходом большевиків в західні області України кількість бійців УПА, разом з чужонаціональним елементом перевищала 100.000.

Згідно з документами німецької військової розвідки тих часів бачимо, що кількість членів ОУН, які давали повну підтримку збройним діям УПА досягала понад 100.000 осіб. Однак ці числа є далеко неточними й непевними, що заперечує хоч би така таємниця московської партійної статистики, як заява першого секретаря Львівського обкому партії Куцевола з 17-го березня 1973 року на обласному партійному з'їзді, де він говорив: «... з місць ізоляцій (читай московської каторги) до Львова і області з 1956 року по сьогодні повернулось 55 тисяч ОУНівців, які, ніби, всі покалялись, але продовжують підривну роботу...» А де інші області

Відділ УПА в Карпатах 1947 рік

і міста України, де Польща, Чехо-Словаччина та інші країни, в яких теж були і діяли підпільники? А скільки їх не повернулось, склавши по-геройськи свої кості в концтаборах імперії, а скільки залишилося на вічних заславах, скільки не було заарештовано та зліквідовано? А де симпатики, щирі і свідомий український народ різного прошарку?

Сьогодні можна сміливо твердити й писати, що враховуючи багатоджерельні факти, кількісно боротьба проти ворогів охоплювала цілі мільйони українського народу.

Були зорганізовані низка підстаршинських шкіл та п'ять старшинських. Зброя здобувалася в нелегких умовах від ворогів, була добре зорганізована господарська частина УПА, певний зв'язок між собою та підпіллям і надзвичайно ділові та теплі контакти з народом, навіть не українського походження.

Українська Повстанська Армія після оформлення УГВР, на знак підпорядкування єдиному законному й народом визнаному урядові, склала присягу.

Нанісши українському народові багато жертв, злиднів, горя, чужі наїзники зазнають від УПА важких ударів, а навіть вистинення з частин рідної святої української землі. І так, зазнавши великих втрат від ударів УПА, влітку 1944 року німці залишають Галичину. Приймаючи насильно другу большевицьку окупацію в таких нелегких умовах, перед УПА постали нові завдання й види боротьби, а найперше перейти без втрат крізь німецько-большевицькі фронти, щоб залишитися на українських землях та діяти в большевицькому запіллі. Розбита німецька армія була вже неспроможна ставити опір УПА. Мадярське військо після проголошення регентом Гортієм капітуляції, втікало з лінії фронту, уникаючи зустрічі з активними німецькими частинами, а з командуванням УПА був підписаний таємний договір про ненапад.

Дня 20-го березня 1944 року вояки групи УПА-Південь розбили частину регулярних військ Першого фронту Червоної армії, а головнокомандуючого маршала Ватутіна важко поранили. Партизанські загони Ковпака в Карпатах швидко були розбиті, а сам Ковпак з невеликим числом свого штабу втік на схід.

В другій половині 1944 року всі українські землі опинилися знову під большевицькою окупацією. В такій політичній і геополітичній складній ситуації прийшлося Командуванню УПА знову об'єднати сили й вести боротьбу в Чорному Лісі, на Підкарпатті і в горах Карпат. Проти цих відділів УПА, які оперували в запіллі ворога, сатрапи закидували спеціальні відділи МВД-КГБ, які раніше входили до складу «карательних отрядов» НКВД.

УПА з досвідченим підпіллям революційної ОУН широко вживало за весь час своєї геройської і безкомпромісової боротьби з ворогами політичну зброю — ідейно-політичну пропаганду серед рідного населення і пропаганду визвольної боротьби серед всіх народів поневолених Москвою.

Наявність восени 1943 року в складі УПА 15 національних куренів дало поштовх і змогу до відбуття 22-23 листопада Першої Конференції Поневолених Народів Східної Європи і Азії в Україні.

Відомо, що большевицька пропагандивна машина діяла на всій території України, а особливо в Західніх областях, куди завдяки ходові війни були скеровані военні дії. Уряд т. зв. УССР, Наркоми НКВД, МГБ і місцеві обкоми КП(б)У видають різні звернення, демонструючи і поширюючи це різними методами серед населення, щоб бійці УПА добровільно «виходили з лісу», складали свою зброю і здавалися в руки прелютого ката, який обіцяв за зраду «волю» і «повноправ'я» советського громадянина.

У відповідь на це всі відділи УПА ще більше заактивізували свої військові дії проти московських провокаторів, а для підтримки духу серед населення зарядили пропагандивні рейди, щоб у такий спосіб продемонструвати свою боездатність, безкомпромісовість і авторитет.

Всі дії УПА не обходилися без ділової співпраці з підпіллям ОУН, яка вдержувала зв'язок УПА з підпіллям і населенням. Ці пропагандивні рейди відділів УПА мали надзвичайне значення на різних теренах України, тому брудна большевицька пропаганда проти УПА повністю провалилася. Після закінчення війни совети зарядили на 10-го лютого 1946 р. т. зв. вибори до Верховної Ради ССРСР, що їх провадили в селах і містах під надзвичайною контролею енкаведистів і партійного апарату. Українське населення бачило справжню пику московського ірода, ставило всебічний спротив ворогам і давало всебічну підтримку нашому «Зеленому Війську» і революційному підпіллю.

Щоб скинути маску московських поневолювачів і брехунів, на підставі відбуття першої Конференції Поневолених Народів Східної Європи й Азії Командування УПА організує спеціальні військово-пропагандивні рейди на території сусідніх, Москвою поневолених народів. На схід, до країн давнього поневолення, ідеї спільної боротьби понесли ті чужоземні частини, що воювали у складі УПА, які зі зброєю в руках перебували на своїй рідній землі. Започаткована таким чином ідея ще з часів спільної боротьби цих національностей і народів у складі Української Повстанської Армії живе і сьогодні збройно, політично і духовно. Ми і сьогодні являємося живими свідками спротиву Москві Закавказьких народів, народів Прибалтицьких країн і інших. Як багатьом українським політв'язням-націоналістам, так і мені особисто прийшлося відбувати ув'язнення з багатьма вірними синами східних народів московської імперії, які у свій час були в складі УПА, своїми діями репрезентували свої поневолені народи, разом з нами проливали свою кров на українських землях та які назавжди зберегли у своїх серцях любов до волі і надзвичайну повагу та незабутність до українців.

Перші рейди УПА відбулися восени 1944 р. на Білорусь, в квітні 1945 р. в Польщу, Білорусь і Литву, а літом цього ж року на Словаччину. Ці пропагандивно-політичні рейди проводилися незалежно від бойово-стратегічних дій УПА проти наїзника на рідній землі. В 1947 р. відділи УПА відбувають рейди по теренах Чехо-Словацької республіки. В тому ж році літом відбувся рейд на Мадярщину, в 1947-48 рр. рейд у східню Прусію, потім до Західної Німеччини й Західної Австрії, а в 1949 р. по території Румунії.

З великим розумінням та симпатією ставилися до рейдуючих вояків УПА населення Словаччини, Чехії, Румунії і Мадярщини. Українські повстанці цими рейдами, а в основному прибуттям на Захід в повному озброєнні, ствердили перед цілим світом живучість українського народу, його боротьбу за ідеї Державної Самостійності України, надзвичайну дисциплінованість і побратимську чуйність до інших народів, героїзм і наявність відвертої справедливої боротьби проти большевицьких збройних сил у запіллі ворога і в умовах організованого підпілля.

Наявність прибулих на Захід відділів УПА поставила багато країн і урядів світу перед живим фактом непримиримої, збройної і безкомпромісової боротьби українського народу за свої суверенні права проти московського дракона й остаточно переконала деякі зарозумілі українські кола на еміграції, що існує й живе

Молода упістка йде по воду

своїми діями УПА-ОУН-УГВР, як живе вона і після 40 років від її створення, далі бореться й житиме аж доки здобуде те, чому присягали, тобто вільну УССД.

Для повного переселення українського населення в т. зв. УССР, між Польщею і Москвою був ще у 1944 р. підписаний договір про прийняття лінії Керзона як польсько-українського кордону, що означало повну окупацію поляками українських земель Підляшшя, Холмщини, Посяння і Лемківщини.

Після приходу більшовиків уряд червоної Польщі, польська армія, Міліція Обивательська (МО) та Ужонд Безпеченьства Публічного (УБП) з підтримкою московського НКВД і МГБ ведуть шалену боротьбу проти УПА, ОУН і українського населення.

З другого ж боку, коли боротьба УПА з ворогом перекинулася на захід та почалися рейди на Чехо-Словаччину, 1-го січня 1946 р. був підписаний таємний договір між Народним Комісаріатом Внутренних Дел СССР і урядовими чинниками Чехо-Словаччини, репрезентованих Народною Безпекою, «про взаємний перехід державних кордонів погранвійськами СССР і чехо-словацькими пограничними військами з метою переслідування і ліквідування переходячих банд і про взаємну співпрацю зв'язану з цим».

В половині листопада 1945 р. Нарком МГБ УССР в особі ген. Рясного випустив п'яте звернення до вояків УПА, що було розповсюджене всюди і в якому закликається до капітуляції УПА.

Бійці УПА в горах Карпатах (В дентисти)

Пляново підготовлені великі військові акції таких комуністичних держав, як СРСР, Польщі і Чехо-Словаччини проти УПА довели на весні і літом 1947 р. до припинення активних збройних дій на терені Закерзоння. Всі діючі відділи Закерзоння в надзвичайно важких умовах організовано розчленовуються на менші підвідділи, з яких деякі рейдують остаточно на Захід, інші безпосередньо або через Словаччину проходять до УРСР і з'єднуються з відділами УПА-Захід на терені Західних областей України у ворожому запіллі.

В наслідок складної ситуації, що виникла після світової війни, Головне Командування УПА підвело всебічну аналізу і УПА разом із революційною ОУН перейшли на нові форми боротьби. З доручення УГВР і Головного Командування, УПА проходить розчленування відділів УПА на оперативно-самостійні підвідділи кількістю від 11-50 бійців. Певна частина бійців переходить у склад Самооборонних Кущевих Відділів (СКВ) для кращого скріплення і дії підпілля.

Отже, перехід в глибоке підпілля започаткував нову тактику у революційно-визвольній боротьбі українського народу, збройні дії не припинилися, а змінився тільки її характер.

Якщо брати до уваги, що основним завданням УПА була оборона українського населення і що УПА організаційно і структурно тісно пов'язана з ОУН, то майже кожен відділ УПА був зв'язаний з певною територією, звідки в основу організаційної побудови УПА ліг принцип територіальності.

Ціла УПА як всенародна армія українського народу поділялася на 4 групи: УПА-Північ з обсягом воєнних дій на теренах Волині і Полісся, УПА-Захід з тереном дій в Галичині, Закарпатті і Закерзонні, УПА-Південь з обсягом дій в областях Кам'янець-Подільської, Житомирської, Вінницької і частинно Київської областей, УПА-Схід, що діяла на теренах північної смуги Житомирської області, північної частини Київської і Чернігівської областей.

Кожна дійова група поділялася на воєнні округи (ВО), які в свою чергу поділялися на тактичні відтинки (ТВ).

УПА-Захід, як одна з самих реорганізованих, скріплених і в той час найбільших бойово-активних груп, мала шість Воєнних Округ. Рухомою і тактичною військовою одиницею був курінь УПА, в склад якого входили три або чотири сотні та необхідні технічні частини. До складу сотні входили три стрілецькі чоти і одна кулеметна, а чота в свою чергу складалася з трьох роїв. Важко писати про втрати, які за роки відданої героїської боротьби проти трьох окупантів понесла УПА, бо ще не все відомо про число впадших у боях чи померлих на чужині славних лицарів.

Також неповні чисельні і збройні втрати ворогів, але відомо, що втрати ворога в три-чотири рази перевищували втрати вояків

УПА, бо, хоч ця війна була зовсім нерівною, чисельно і збройно в багато разів перевищувала подібні сили УПА, військова партизанська тактика та повна відданість ідеї визволення і любові до поневоленого народу штовхали наших вояків на величаві, героїські подвиги.

В травні 1945 року капітуляцією Німеччини, а пізніше Японії закінчилася Друга світова війна, яка принесла багатьом народам і також українському багато горя, жертв та випробувань. Для українського народу — навіть після закінчення війни — боротьба не припинилася, а навпаки — продовжувалася з боку ворога ще з більшою лютію і силою. Для остаточної ліквідації УПА — як то собі уявляли і намітили вороги — були закинені цілі армії з наймодернішою технікою та найлютішими методами терору. Але побороти УПА або іншими словами, побороти волю українського народу не вдалося навіть і по сьогодні, коли ми з великою відданістю і почесно святкуємо 40-ліття створення цієї славної армії і далі стверджуємо її боротьбу в Краю у підпіллі в умовах найлютішого терору ворога.

В чому ж полягала сила і міць УПА, що являлося тією рушійною силою — і являється нею і надалі — що надало цій армії безсмертність?!

Перш за все це те, що УПА, на відміну від інших армій, була раменом того народу, який з початку свого існування прийняв християнство, і з твердою вірою в Бога, під омофором її покровительки, Божої Матері ішла у бій за волю і кращу долю свого богобійного народу або іншими словами, в рядах УПА боролися в Бога віруючі кращі Сини і Дочки українського народу.

Як відомо, УПА була добровільною армією, що говорить про велику свідомість української нації.

Великим успіхом УПА в боротьбі з ворогами була її єдність, яка виходила з єдиного Проводу дій, яким була і є революційна ОУН. УПА була надзвичайно дисциплінована, вишколена і живуча своїми молодими кадрами.

Високий патріотизм, любов до всього рідного, безкомпромісність, презирство і ненависть до ворога робили УПА в кільканадцять разів боездатнішою ніж інші і ворожі армії.

Висока військова етика, гуманність, навіть до ворогів, любов і чуйність до свого і іншонаціональних народів ставили УПА на рівень однієї з найкультурніших і найблагородніших армій світу.

І в неостанню чергу, — страшенна, — можна б сказати фанатична віра в певну та повну перемогу і глибока та вічна надія на краще завтра, зроджувалось те велике героїство. Те краще завтра, яке обов'язково настане, буде, бо хто несе в своїх серцях поміж століття, десятиліття і важкі роки випробувань такі високі і великі ідеали, які несли і несуть вояки УПА разом із українським народом, той остаточно досягне свою мету.

Розвідник Цильо

14-го жовтня 1944 року сумували вічнозелені, горді, величаві українські Карпати. В цей день червона большевицька орда поневолювачів досягла із сходу «Татарський» перехід, який пізніше «охрестили» Яблонецьким.

В осінньому золоті і вічній зелені перед очима стелилася чудова панорама безкраїх лісів і полонин. Мовчазно звисока дивилися на гуцульське село Ясіня височезні верхи Надеї, Близниці, Піетросу і королеви тамошніх гір — Говерлі.

На одному густому узгір'ї «Татарського» проходу на «Тіснинах-Дверях» між зеленою гущею стояв молодий, сильний хлопчина і щось значачи в зошиті, уважно спостерігав звверху на шлях, по якому на запорошених танках котилася нечисть на Захід, щоб грабувати, вбивати й поневолювати інші суверенні народи Європи.

Крім танків і навантажених авт воячиною, що тягли за собою канони, кухні і міномети, їхали вози і йшли піхотинці. Це були сталінські злодії, які входили до складу 138-ої і 8-ої стрілецьких дивізій 4-го т. зв. Українського фронту під командуванням полковника В. Васильєва і героя Советського Союзу В. Угрюмова, які зайняли славне гуцульське село Ясіня. Від тяжкого гуркоту танків і виття перевантажених авт здригалися дерева і кущі. А молодий, високого росту 16-річний гуцул з одного з частин с. Ясіня — з Лазіщини — Василь Калинюк, або як його просто звали — Цильо в свій зошит, що його отримав від розвідника УПА «Степа», записував кількість вояків, транспорту, амуніції, навіть числа московських танків. З розвідниками УПА «Степом» і «Вітром», Цильо познайомився десь місяць тому, коли на самій віддаленій і казковій полонині Чорної Тиси, Веснарці, пас вівці. Зустріч з вояками-розвідниками боївки СБ була незвичайною.

Молодого гуцула завжди вабила гора Надея з чарівною криничкою і трьома хрестами. Одного гарного дня Цильо добрався через глибоку й страшну пропасть Братківської полонини на сам верх Надеї, що відзначався тим, що на самому верху людину вітала криничка з чистою, холодною водичкою, а недалеко криниці стояли три хрести — два більші, а посередині менший. Коли Цильо з'явився на вершині та ще пригравав собі на дриббі, він побачив, що перед двома більшими хрестами стоять на колінах два озброєні молоді чоловіки і моляться. Цильо не так зі страху, як від несподіванки, не міг ні слова промовити, думаючи, що натрапив на червоних партизанів. Коли ті, звівши скоростріли, спитали його по-українськи хто він є, Цильо спокійно і вже більш впевнено промовив:

— Я вівчар з Лазіщини, Цильо Калинюк, син Федора Калинюка-Колесара.

Слово «Колесар» вимовив з якимось сильнішим наголосом, ніби бажав незнайомим дати окреслення, що його рідного батька ще

звуть »Колесарем« (гуцули переважно мають два прізвища /назвиська/), бо він найталановитіший майстер по виробі всяких дерев'яних коліс на вози та колодязі, і хто на тій околиці не знав вмілого майстра »Колесара«?

Так почалося знайомство, а одночасно і допомога членам бовіжки СБ, які розвідували терен і трохи збилися з шляху, не маючи жодної їжі. Цілью повів »Степа« і »Вітра« до овець на Веснарку і познайомив обидвох зі старим »ватагом« (так звуть гуцули старшого пастуха), який нагодував голодних розвідників і з допомогою Циля переправив їх на місце постою, а перед тим розповів про сумну подію про те, звідки взялися на вершку гори Надеї озерце-криничка й три хрести.

— Про криничку, — розпочав »ватаг« Іван, — кажуть, що хто з неї нап'ється і подивиться на денце, той побачить свою долю, як колись — років 50 — побачила свою долю багата та вродлива Василина. Вона жила в селі Ясіня як бідна вдовиця з самотнім сином Петром, якого призывали до мадярського війська. Петро дуже шанував свою матір, а турбуючись про її долю, не став рекрутою, а пішов у ліс, де переховувався довго. Не дивлячись на те, що жандари знущалися над матір'ю, він не здався їм, погрозивши, що вб'є їх у далеких полонинах. Всі любили Петра, але з часом забули про него. Попасуючи вівці на полонині Чорна, що розташована на південній стороні Надеї, одного разу вірний пес Тарко з голосним гавкотом привітав дівчину, дочку багатих батьків, яка розшукувала своїх волів, що ніби мали пастися на полонині Левковець. Побачивши криничку, гарна Василина попросила дозволу від Петра напитися води. Петро відповів, що хто п'є і гляне на дно кринички, той побачить свою долю, і тому не радить їй дивитися на дно. Василина, з великою зацікавленістю сказала, що хоче взнати свою долю. Напилася, глянула на дно кринички і, весела, сказала Петрові, що на дні бачила його. На слідуєчий день Петро допоміг Василині відшукати воли серед таємних лісів, а відходячи, на знак подяки і кохання, Василина поцілувала Петра. Через рік вони знову зустрілися на тій полонині і закохалися. Батьки хотіли видати Василину за багатого нелюба. Василина одягнута у біле весільне плаття втекла до Петра, в тайстрині принесла схований вінок нареченої, рантух, колач з медом і з меду зварену солодку горілку, вгощала Петра як свого чоловіка і заприсяглися у вірності. Петро збудував гарну колибу й вони разом з вівчуром Тарком жили в згоді і щастю, аж поки з села надійшли до Василини погані вістки про те, що її мати усюди розшукує і від горя день і ніч плаче. Це все так пережила Василина, що збожеволіла і одного дня пропала разом з Тарком. Шукав Петро свою кохану жіночку й вірну собаку, але не міг знайти. Через деякий час з'явився ранений і змучений Тарко і, квилячи, тягнув свого господаря до пропасті, де лежала

мертва Василина, яка кинулася з гори у глибокі дебри. Не переніс цього Петро і також кинувся з верхів'я гори до Василина.

Вівчарі довго очікували повернення Петра, але ані він, ані Тарко не повернулися. Через деякий час вони побачили, що над зворами у підніжжю Надеї кружляють птахи, які з'їдають мерщу (здохлину). Там знайшли Петрові друзі мертві тіла Василина, Петра і собаки Тарка. Поховали їх на вершині гори Надеї і поставили всім трьом хрести. Менший хрест по середині був поставлений Таркові. Якщо ви молилися при цих хрестах, то хай Богонько прийме, бо крім нас вівчарів, які знають про це старе лихо, сюди мало хто заходить і мало хто молиться над цими могилами коханих і вірних, — закінчив старий, поважний «ватаг» свою розповідь і в знак вівчарської щирости і поваги витягнув з тайстрини по орлиному перу і встромив обидвом розвідникам біля їхніх золото-жовтих тризубів.

Цильо частенько відлучувався від стада і вівчарів, на означеному місці зустрічі чекав на розвідників, яким приносив харчі, необхідні вісті і все, що було потрібне. В певні години дня і вечорів проходив вишкіл. Він став членом боївки СБ із сотні Х. і отримав перше псевдо «Жайворонок».

Батько інколи, маючи багато праці при виготовленні коліс чи обручів, з легким докором мовив до сина:

— Цильку, сину, мігбись допомогти...

На що Цильо відповідав:

— Ньиньку (татку), ньиньку милий, мене кличуть полонини, гори... і, — прикусував губи й слова, а в серці там було: Друзі визволителі і доля рідного народу...

Окупація Закарпаття і боротьба ОУН-УПА

З таким самим гуркотом і такою ж отарою чінгізханівців червоні, безбожні сталінські «соколи», наближаючись в жовтні 1944 року від Самбора, переходять Ужочанський перевал (від Стрия Веречанський), а 14-го жовтня Торунський перевал «звільняє» 95-та стрілецька дивізія 18-ої армії під командуванням генерал-лейтенанта Е. П. Журавльова і сьогоденішнього московського «імператора», в той час начальника політвідділу, полковника Л. І. Брежнева.

Після окупації Карпатської України, большевики на свій вже всім знайомий зразок — як і всюди — почали встановлювання т. зв. радянської влади. До перших таких дій можна віднести плянове винищування війною українського населення — насильна мобілізація в ряди совєтської червоної армії, яку вони проголошували «добровільним зголошенням захищати родіну». Так, наприклад, беручи до уваги большевицькі дані, тільки в одному Воловецькому районі (пізніше Міжгірський), насильно взято в ряди «добровольців» 1.100 чоловік, з яких 234 верховинці-«добро-

вольці» полягли в боях »за волю рідного краю«, а понад 300 були важко поранені. Спрямовуючи такий терор проти населення, як тільки в селах появилися большевики, населення — переважно чоловіки середніх років і молодь — тікало в ліси, переховувалося в криївках, хлівах, оборогах та в інших місцях.

По всіх селах організують т. зв. сільські ради з головою і т. зв. первинні партійні організації-ячейки на чолі з партійним секретарем. Звичайно, ці »високопоставлені« пости займали колишні комуністи, як правило, неуки, п'яниці, безвірники й сексоти. Втеча людей від »добровільного« зголошення до армії послужила на початку до зародження збройних груп, які пізніше з'єдналися в рої, чоти і сотні, а під половину 1947 р. в добре озброєний і організований курінь, який включився в УПА, про який мається на увазі розповісти в цьому спогаді.

Дальшими критеріями встановлення советської влади було наложення контингенту — в основному хліба, м'яса і яєць — на населення, насильна т. зв. націоналізація приватного майна, заборона викладання релігії в школах з насильною нав'язкою московських вчителів. В січні і лютому — з ціллю виловлення підпілля — докрано перепис населення, встановлення колгоспного ладу, насильний перехід на московське православ'я, видачу т. зв. лісових і трудових норм, — працювати приходилося по 18 годин денно, накладення всяких »добровільних« т. зв. позик в розмірі не менше 100 карбованців, русифікаторський наскок на всі ділянки культурного і національного життя, а через лжепророків, що складалися з різного роду партійних і уповноважених, проведено наглу і завзяту пропаганду, терор, арешти, військові і спеціальні суди і шалену боротьбу всілякими засобами проти ОУН-УПА.

На весні 1945 року почав лютувати голод. Забруджені большевицькі банди залишили за собою заразливі і інфекційні хвороби, з-поміж яких найсильніше лютував плямистий і червоний тиф і сифіліс.

Ось деякі достовірні дані з матеріалів підпілля і Катакомбної Церкви:

— В селі Веряця сталася така подія: енкаведисти скликали силу людей біля церкви і примушували їх, щоб з церкви зняли хрест. Однак, довго ніхто не хотів цього зробити. Тоді прийшов молодий учитель Іван Свереняк, виліз на баню, пробував зняти хреста, але не зміг, тільки його скривив. Незадовго так його спаралізувало, що не міг ходити.

Інша сумна подія:

— о. Петро Орос був парохом в с. Кумятах, а опісля в Білках. Носив Святе Причастя до села Заріччя, Іршавського району і вночі молився по шляху перед хрестом. Його застрілив один енкаведист на 36-му році життя в Навечеріє Успення Пресвятої Богородиці. Цей енкаведист після вбивства збожеволів. Люди поховали священика в своєму селі. Тому, що багато людей приходило

молитися на гріб покійного отця, НКВД перевезло вночі тіло в неznане місце. Але там де був гріб покійного отця, люди завжди приносять квіти і моляться, а по домах тримають його фотографію. Люди цілий час моляться до Всевишнього Бога за посередництвом покійного о. Петра Ороса, і вже багато під присягою заявило, що одержали поміч.

Багато інтелігенції, молодь семінарій і середніх шкіл стають в ряди підпільної ОУН, щоб боронити свій Край і народ від найлютішого ворога світу. Загомоніли Карпатські ліси і квітчасті полонини повстанцями, і кращі Доні й Сини рідного народу йшли на смертельний бій з червоним драконом, який закидував добре озброєні і вишколені цілі армії спеціальних садистів, щоб зліквідувати УПА і скорити волю українського народу. Однак, це йому не вдалося і ніколи не вдасться. УПА й по 40 роках репрезентує Воюючу Україну, живе і бореться!

(Далі буде)

»Визвольна боротьба поневолених Москвою народів не буде легка. Московський імперіялізм робитиме різні спроби, щоб рятувати гегемонне становище Москви. Різні події можуть ще зокрема ускладнювати положення поневолених Москвою народів.

Жахливий терор московсько-більшевицького режиму не дозволив поневоленим народам підготувитись як слід до подій, що грядуть на сході Європи і в підмосковській Азії. Мільйонові маси як слід не освідомлені про наші цілі, про шляхи нашої боротьби. Найдуться напевно між підбитими Москвою народами й такі елементи, що вхопляться за бритву, вірні засаді »хоч гірше та інше«. Тим більша відповідальність в такій ситуації паде на справжній революційний актив цих народів. Він не сміє тратити з очей ні на один момент властивих цілей нашої боротьби. Як довго ми її не провадили б, не сміємо забувати одного, що наша ціль одна: повне політичне визволення поневолених Москвою народів. Шлях до нашої цілі веде через повний розвал московської тюрми народів, ССРСР, революційними силами поневолених Москвою народів. Удар зі зовні це тільки сприятлива нагода для нашої боротьби. Передумовою нашої перемоги тільки наша власна сила, сила з'єднаних спільною боротьбою поневолених Москвою народів в боротьбі проти Москви, в боротьбі за національно-державне визволення всіх народів поневолених Москвою...«

Марко БОЄСЛАВ

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Колись, як гад жало гидке поломить,
І революції гнівні вогні
Ганебне рабство спалять, мов солому,
Та заспіває гимни і пісні

На всіх дорогах переможна воля, —
Згадай, мій друже, в радості ясній
Мої вірші, хоч, може, й повні болю —
Та в них пала борців нещадний гнів

До тих, що дні втопили в нашій крові,
А в ночі люті пекла налляли
І п'ятирічками кують окови,
Щоб світ в багні брехні втопить колись.

Згадай і передай їх, друже, дітям,
Хай знають — ми рабами не були.
І хоч жили голодні й неадіти,
Та непокірні дні в душі несли.

21. 12. 1946 р.

ПІСНЯ КУРЕНЯ »ДЗВОНИ«

(Рейд взимку 1946)

Ревіли вихри дні і ночі —
Шаліла люта заметіль,
В яругах вили стада вовчі —
Серця давив жорстокий біль.

Ми йшли голодні, з ніг валились,
Ордою ворог наступав.
Ми в ката ласки не просили,
В нас честь Батьківщини — свята!

Не зломиш нас, жорстокий кате,
У наступ, друзі! На пробій!
Хай шлях прочистять нам гранати!
Вперед! Вперед! В завзятий бій!

Встелили шлях нам трупи ката,
Садист наново скаженів.
Скріпи серця, Україно-Мати!
Вперед! Вперед! До слави днів!

І знову в наступ ми рвонулись —
Славко поліг, а з ним Шугай
Вогнем дихнули наші дула —
Вперед! За волю! Рідний край!

Вперед! Вперед! По трупах ката,
З Карпат пробоем за Дністер!
Благослови, Україно-Мати —
В нас дух героїв не умер!

12. 4. 1946 р.

СУЧАСНИМ ПОЕТАМ

Тобі, Україно, пісні лебедині,
Тобі наші серце, і кров, і життя!
Щоднини і ночі до Господа лине
Молитва за Тебе, Вітчизно Свята!

Учора за Тебе впав рій під мечами,
Та завтра відплатить залізна чота,
І ночі засвітять гнівними вогнями —
Воскресла! — заграють розкуті уста!

Будь проклят, хто катові гимни покірно
Співає під звуки тюремних тортур!
Поете, батьків заповітам будь вірний!
Ти раб — чи Отчизни новий трубадур?

22. 8. 1946 р.

(Із збірки «Непокірні Слова»)

Петро ГЕТЬМАНЕЦЬ

НА РОЗПУТТЯХ ХИСТКИХ...

На розпуттях хистких неповторних доріг,
під грозою шаліючим небом,
я святую любов в серці своєму зберіг,
Україно-вітчизно, до тебе.

Усім чаром своїх наддніпрянських степів,
буйним гуком козацької Січі
Ти живеш, як безсмертя, у крові моїй,
як порив сил палких, таємничих.

Усім жахом Полтави, Базару і Крут,
страшним рабством і кров'ю Петлюри

Ти мене обернула у месницький бунт,
в світлий рокіт крилатої бурі.

Поки сонце свободи над степом Твоїм
величавим вогнем не засвітить, —
буду тямити з болем Твій пострах руїн,
буду месницьким бунтом шаліти!

ЗНОВУ ВІЮТЬ СНІГИ . . .

Знову віють сніги . . . завівають так гостро й уперто,
на крикливій землі застигають, немов темний біль;
під гудінь хуртовин увижаються тихії верби,
сниться серцю полтавських степів буйний хміль.

Там, далеко, сніги засипають чекаючу матір,
через схмурену далеч я чую зітхання сестер,
та чи пам'яттю їх моє серце палке вгамувати,
що так вміє любить, ненавидіть тепер?

Тихим вербам вітри не дадуть замовчати й заснути,
і нікому не випить солодкого чаду степів.
Серця неньки й сестер, що давно вже стражданням отруті, —
не ошастить прихід мій, мій голос, мій спів.

Зачекають, заждуть! . . . Ще не всі шляхи пройдені мною,
і в обличчя мені ще не всі шелестіли сніги,
ще на повні уста я не дихав страшною грозою,
і в душі бурна повинь жадань і снаги.

Ще на цих запорошених, кров'ю забризканих далях
наші рідні гармати прокляттям хрипким прогудуть.
І до них я, сп'янілий од жаху жорстоких баталій,
сином, братом і вісником волі прийду!

КАРАБІН Я ЗАКИНУВ . . .

Карабін я закинув на змучені плечі,
подивився їй в очі тривожні: — Прощай! —
Вже давно переріс в ніч розбурханий вечір,
за вікном хуртовини, мов серця одчай.

— Ти вже йдеш? Йдеш в холодні такі сніговії,
в таку тьму, в перекір чорнокрилим вітрам?
— Я не вмію блудить, спочивати не смію —
не даремно ж я граюся власним життям!

Зір спустила додолу в невірній провині . . .
В тиску рук її чув щирий пал побажань.

Вже давно її там, в теплій хаті покинув, —
в завірюсі, іду, наче вісник повстань!

Вітер люто рве поли моєї шинелі,
Наче злодій, від мене тіка горизонт,
в заметілі снігів рвуться влюблені села,
і страждання вчуваються рідних широт.

Там, вона (в неї зараз заплакані очі!)
Ну, а там п'янка зваба крилатих рівнин...
І ще швидше я йду, захлинаючись пристрасстю ночі —
Революції Син!

(Із збірки «Мої повстанські марші»)

Марта ГАЙ

НЕ ЗДОБУТИ НАМ ВОЛІ ЧУЖИМИ...

Не здобути нам волі чужими,
самим нам її треба брать.
Веди швидше у бій, командире,
нам ніколи чекать!

Хай умремо з тобою ми вранці,
ще задовго умрем до зорі —
та на це ми сьогодні повстанці,
в першій ми, бойовій.

Біль не зломить вже нашої сили,
і не змилить кохання нам путь —
веди швидше, у бій, командире,
бо атаки нас ждуть!

Що ж, хотіли б і ми ще пожити,
але суджено нам умирать,
заки дихнемо вранішнім вітром,
заки півні скричать...

Сонце будуть вже друзі стрічати
і радітимуть, бавитись, пить —
й не прийдеться їм може згадати,
як хотілось нам жить!..

ПІДПІЛЬНА ПОХІДНА

Туманом заслалась в долині ріка
І з сіл іде гомін вечірній...
Хай гасне огонь, розкидайте дрова,

Пора розходитись, пора,
Нас кличе маршрут наш невинний.

Ідемо ж, друзі! Молодик вже погас,
В даль синю прослались дороги . . .
Останній вже впав командира наказ,
В похід же, похід перемоги!

Не спить Україна, нема її сну,
Про нього не час і нам дбати!
Щоб долю вернуть їй, з настанням смерку,
У вчасну вечірню пору
Нам треба з таборів рушати!

Ідемо ж, друзі . . . *(за кожною строфою)*

Хоча розстаємось, не знаймо журби!
Коротко стиснімо долоні!
У різні шляхи розійдемося ми,
Щоб кидати клич до борби
На ночей зоряному лоні.

Ідемо ж, друзі . . .

Крізь гнізда ворожих застав перейти
Нам треба — і з боєм пройдемо,
Життя хоч прийшлося б комусь покласти!
В полоні не були ще ми,
І знати його не будемо.

Ідемо ж, друзі . . .

У ночі похідні підпілля пісні
В серцях всіх відізвуться дзвоном.
Рефрен їх про вірність батьківській землі,
Про вільні майбутнього дні
Наїзникам буде прокльоном.

Ідемо ж, друзі . . .

Туманом заслалась в долині ріка
І поклик несуть її води . . .
Хай гасне огонь, розкидайте дрова,
Пора розходитись, пора,
Маршрут наш веде до свободи!

Україна, УПА

(Із збірки поезій «До зорі», 1950 р., Україна.)

РОЗСТРІЛЯНІ НІМЦЯМИ ЧОРТКІВ — ЯГОЛЬНИЦЯ

27-го листопада 1942 року

1. Бабак І.	27. Мудрий В.
2. Бідованець Т.	28. Немарівський О.
3. Борис І.	29. Немарівський С.
4. Борис С.	30. Панчишин Ю.
5. Бурко М.	31. інж. Парасюк М.
6. Васишак І.	32. Патик М.
7. о. Витвицький	33. Печерський М.
8. Гамаровський	34. інж. Попель В.
9. Гарча І.	35. Пришлюга І.
10. Гірняк	36. Ревуцький О.
11. Григорович	37. Ревуцький Т.
12. Жовнірчук М.	38. Сатурський Р.
13. Закшевський С.	39. Сельський Р.
14. Змисловий Г.	40. Сілецький М.
15. Кобелецький І.	41. Содорук В.
16. Копач М.	42. Сорук Н.
17. д-р Коссак О.	43. Сорока Б.
18. Кушнірик П.	44. Сливка Ю.
19. Левицький В.	45. Станіславів М.
20. Ліцовський Б.	46. Терлецький С.
21. Магур В.	47. Тихович В.
22. Магур В.	48. Тулівський С.
23. Мельникович О.	49. Ходорівський
24. Мельникович Т.	50. Чайка О.
25. мгр Мельничук	51. Шопт М.
26. мгр Миськів І.	52. Юрах В.

Оприлюдненням тієї листи Жертв нацистської жорстокости над українським народом, наш журнал вшановує їхню світлу пам'ять в 40-річчя їхньої смерти від куль тодішнього окупанта України.

4. На крові тих, що впали на полі бою в обороні рідних хат, сімей і населення, в наступі на гестапівські і енкаведівські гнізда і загопи, в індивідуальному двобою в час конспіративної підпільної роботи, на крові тих, що замучені по тюрмах і таборах виростала безсмертна легенда воюючої поневоленої нації, що вогненним смолоскипом горить у серцях і душах народу і освічує шлях у майбутнє. Україна живе й бореться та силою здобуває перемогу. Хай же вічна буде слава впавшим героям, що склали своє життя на жертвіннику нації!

(З Декларації Проводу ОУН після закінчення Другої світової війни, БУП ч. 1, стор. 141)

НА АКТУАЛЬНІ ТЕМИ**Л. РИХТИЦЬКИЙ****НА РОЗПУТТІ ІСТОРІЇ**

Немає для нас сумніву, що поневолений народ, який шанує себе, свою історію, своє навіть ще не написане майбутнє і стоїть у боротьбі з окупантом, вкінці таки визволиться і стане вільним державним народом. Прикладаючи це ствердження до українського народу, в нас утверджується переконання, що українці знають хто є їхнім ворогом, знають за що борються і якими засобами володіють у боротьбі за свою національну ціль.

Ми всі повинні це знати. Але, чи ми всі це знаємо? . . . Я бачу, що в нас все ще є якась частина народу, якій не ясно ані хто є нашим ворогом, ані за що треба боротися, а тим більше — якими методами. Дивно, і гірко стверджувати правду, що наприкінці ХХ сторіччя, серед українського народу, досвід жахливого минулого і не кращого сучасного все ще не всіх навчив політичного розуму.

Ось дозвольте навести декілька прикладів з нашого теперішнього життя. Всім відомо, що є негодкування на «Енциклопедію Українознавства» і її гол. ред. проф. В. Кубійовича за деякі відступи в тій українській енциклопедії, які ніяк не відповідають не тільки потребам нашого народу сьогодні, але навіть не відповідають правді — і при цьому наносять нам шкоду не з рук ворогів, але таки з-під пера деяких наших вчених! Є негодкування на персонал Катедри Українознавства при Гарвардському університеті за вперту лінію змішування ранньої історії нашого народу з історією росіян на цій самій площині «братнього походження», яку так зусильно у світі пропагують росіяни з виразною ціллю створити наукову підставу для теорії про «єднання» і «дружне злиття братніх народів». Замість того, щоб втинати поли від цієї теорії деякі наші вчені, «в ім'я науки» пропагованої нашим ворогом, підтримують цей хаос з величезною шкодою для всієї нашої справи. В американців ціниться вислів Стівена Декатура: «... but our country, right or wrong», або Джорджа Фаркюгара: «Anything for the good of one's country — I am a Roman for that!». Останні слова Вільяма Пітта були: «Oh, my country! How I love my country!». А це були люди найвищої категорії, історичні постаті, які не встидалися свого націоналізму і навіть — у хвилину помиріння з Богом на ложі смерті. Багато ми чуємо таких висловів збоку наших світочів в наш час? . . .

Якщо наш народ стоїть у боротьбі на всіх площинах свого життя, то він потребує свого національного проводу на всіх цих площинах. Не вистачає, що командири УПА, чи борці-націоналісти з ОУН стоять на ясних позиціях — вони це роблять тільки на одному відтинку нашої боротьби, а саме на політично-збройному, а де ж всі інші ділянки? Де є провідники на полі історії, культури, де наші дійсно українські мистці,

співачи, малярі? . . . Де наші громадські діячі, коли частина їх проповідує насамперед лояльність до братських союзів, замість до України і її боротьби за волю? А деякі навіть заявляють, що американські українці не підуть штурмувати воріт Києва? Чи дійсно так думають американські українці, а чи тільки деякі їхні «провідники»?

Українців є багато, дуже багато, чи не сімдесят п'ять мільйонів у всьому світі, і треба, щоб всі вони стояли всюди відверто за самостійну українську державність без жодних «але», без жодних передумов неокресленої співпраці з ворогом, без непередрішенства, без співвідповідальності за вчинені росіянами злочини в Катині!

Українців є багато, але чи всі вони стоять на цьому фронті боротьби?

На жаль, ще ні, і нам треба докласти всіх зусиль, щоб дати їм матеріал до роздумів над їхньою поставою. Нехай ця стаття дасть їм матеріал хоч до застанови — це вже буде великий плюс для нашої справи.

Боротьба є суттю життя на нашій землі, вона є підставою розвитку природи у всіх формах біології тваринного, рослинного і мікронного світу, боротьба є також призначенням людини у всіх формах її розвитку як індивіда, як племені, як громади і, нарешті, як народу, нації. Найздібніші, найміцніші, найрозумніші здобувають передові місця в суспільстві. У звіринному світі найкращі переживають. І як би не підходити до цих понять — боротьба є основою системи життя нашого світу. Цивілізація у всіх своїх формах, зокрема релігія, внесла нові поняття у цей жорстокий світ, звідси вирости намагання підтримати слабших, допомогти нездібним, пропускати вперед також і не найздібніших. Але, чи це все не є штучно створена структура соціальних допомог, лібералізації іспитів, та навіть цензусу (числових обмежень або числових допусків, залежно з якого боку на це глядіти, як ось плянове стримування української молоді від вступу на університети в СРСР, або плянове допускання чорної та кольорової молоді до вищих шкіл у США, байдуже про здібності). Чи не варто вже сьогодні застановитися над тим, чи цей шлях насправду правильний для дальшого позитивного розвитку людини і її даних. Надмірна допомога неутралізує амбіцію людини, а «рівний» розподіл дібр (теоретичний соціалізм і комунізм) вбиває інстинкт здобування, інстинкт праці, інстинкт боротьби. Цю правду усвідомили скоро в СРСР і тому й там завели «стахановщину», бонуси і нарешті довели до створення упривілейованої класи, яка живе на цілком іншому рівні, ніж решта населення. Не мав успіху теж експеримент із ліквідацією ознак старшинства в армії, як це було в СРСР після революції, бо сьогодні радянські генерали блищать більшою кількістю золота та нашивок, як їхні царські попередники. Це тільки на маргінесі завваги про те, що боротьба залишається основою поступу, основою життя і капіталістична система далеко під цим оглядом краща на довшу мету, бо вона дає людині свободу вибору і змушує її до боротьби за свій успіх на кожному кроці.

Найвищим щаблем боротьби є, безсумніву, боротьба за волю, за свободу, у всіх її формах: індивідуальній, племінній та, зокрема, в національній. Історія світу — це історія воєн, історія героїв, історія боротьби.

Зокрема останнє сторіччя описане історією розпадом штучно створених імперій та історією боротьби поневолених за свою волю. На цьому полі боротьба українського народу — хоч мало у світі розповсюджена — займає чи не найчільніше місце в новітній історії, а нас саме цікавить цей розділ світової історії.

Нема де правди діти, але Україна займає унікальне становище в укладі сил Східної Європи. Її природні багатства, її геополітичне і стратегічне положення на межі двох континентів, двох світів, її підсоння і нарешті її історична доля зробили з неї ласий шматок для кожного сусіда імперіяліста, навіть такого, як мадярський чи румунський, а що вже говорити про польський та російський. Сьогодні можна відвратною логікою сказати, що український народ приречений на боротьбу, коли він хоче взагалі жити. *Це дає висновок про боротьбу на життя і смерть, а свідомість про колосальний історичний фактор уже давно повинна була стати релігією українського народу.* Збудоване на цій базі зрозуміння своєї долі, солідарність і національна свідомість, а навіть національний шовінізм українського народу вже давно повинні були стати яскравими ціхами характеру нашого народу. І якби так було сталося у свій час, то ми сьогодні були б вільним народом у своїй державі, на всій своїй національній території, яка займає кругло один мільйон квадратних кілометрів простору між Каспієм, Кавказом, Чорним морем і Бескидом.

У нас вже багато написано про причини наших невдач, зокрема про невдачу наших Визвольних Змагань, коли сама доля давала нам у руки відносно легку до переборення констеляцію сил на Сході Європи — але всі ці наші міркування кінчаються ствердженням, що «нам не вдалося», що «ми не склали іспиту історії». Чи не стид нам сьогодні, що большевицькі босяки, червона голота у шкіряних куртках, неписьменні комісари з наганами в руках склали іспит історії в той час, коли наші великі історики, великі письменники і великі теоретики (Грушевський, Винниченко, Мартос та інші) такого іспиту не склали?

Ми не збираємося ще раз ламати руки над минулим. Воно повинно стати для нас підставою до здорових висновків на майбутнє. І тут хочемо забрати голос. Чи так сталося?.. Чи справді трагічне, невдачне минуле стало підставою для нового розгляду ситуації, для справжнього відродження нашого народу у його політичній і національній свідомості?..

Бачимо, що ні. Ми бачимо завжди якусь одну частину нашого великого народу на висоті своїх національних і політичних завдань, а зараз цю частину, яка зорганізована в Краю і на чужині в лавах Організації Українських Націоналістів. А де решта?.. Аналіза української журналістичної творчості у вільному світі, аналіза журналістичної брехні в офіціозах окупаційного режиму в Україні, аналіза всіх писань наших політичних в'язнів, аналіза нашої літературної творчості дає змішаний, неясний образ, саме так, як було і під час Визвольних Змагань, неначе б минулі сімдесят років нас нічого, як народ, не навчили. Тут і там є познаки зрозуміння, але зате так багато неясностей, так багато нерозуміння справжньої ситуації, що приходить ся зробити негативний

висновок про вплив нашого страшного досвіду на наше розуміння *нашої* власної ситуації.

Наші журналісти у вільному світі — це дві протилежні групи. Одні — це працівники націоналістичної преси, які розуміють ситуацію. Інші — це редактори й автори газет та журналів, які у своїх писаннях виявляють брак елементарного розуміння української національної рідчості і потреб нашого народу в його боротьбі. Вони не мобілізують українського духа, вони воюють з фантомами ними самими створеними, вони борються за якусь урочену демократію, що на ділі є анархією, вони борються за всякого типу права, забувши, що за права можна боротися тільки у власній державі, але передусім вони борються проти тих, хто безкомпромісово бореться за волю України. Чи це не парадокс? Трагічний парадокс!

У всіх писаннях, що надходять до нас підпільним шляхом з України, багато ще дечого до побажання. Тут і там є автори-світила, які зрозуміли за що вони хочуть боротися, але попри них пишуть автори, які у своїх «клопотаннях» посередньо визнають існування ворожої імперії на українській землі, не здаючи собі з цього справи. Як можна боротися за конституційні права в СРСР українцям, коли вся ця конституція написана не нами, а нашими ворогами, і написана саме на те, щоб усяку боротьбу унеможливити! Це ж конституція російської імперії, якої ціллю є зцементувати російські володіння на вічні віки російського тисячолітнього райху. Свого часу євреї Радигін, капітан советської армії, писав, що в тюрмі в'язні боролися — і вибороли! — чистіші рушники і менше дране білля!.. Але вони не боролися в принципі проти самої тюрми, проти факту ув'язнення! І тоді — яка ж велика перемога: отримали чистіше білля даліше, однак, в цій самій російській тюрмі! При цьому ще навіть бічний парадокс: росіяни показали себе «людяними» бо пішли «на поступки» в'язням-українцям, яких вони не мали жодного права арештувати в першу чергу!!

А наша літературна творчість? Про Край немає що й говорити, там друкується ворожий для нас матеріал і тільки за кордоном, у вільному світі ми маємо змогу писати і друкувати вільно. Але, де наші бойові, полум'яні твори, де наші літературні герої національного калібру? Довбуш і Кармелюк — це герої соціальної справедливості, а не національного повстання. Може саме через брак відповідної літератури в минулому і в сучасному спричинило те, що ми ще ніколи у нашій повстанській боротьбі не взяли Києва, не взяли Львова, не показали всьому світові виразно на мапі, де дзвеніла українська зброя?! Поляки мали Варшаву, мадяри — Будапешт, німці — свій Берлін, чехи — свою Прагу, а де були ми? Трохи важко переконувати західний світ про нашу всенациональну боротьбу, коли хтось запитає: а де ви билися? Навіть проти банд Муравіова ми не втримали Києва, а як це виглядає в очах чужинця, коли він засипаний літературою про оборону Сталінграду, про дев'яност днів облоги Ленінграду, про оборону Москви. На такий світовий скандал наші здобутки — хоч вони є! — не світяться, однак, дуже яким полум'ям. Багато у нас написано про боротьбу Української Повстанської Армії, але де є літературні твори про неї? Де є наш Сенкевіч,

що виховав би цілі покоління на канві боротьби за національну волю? Навіть, як знайдеться у нас автор, що напише для молоді твір про УПА і скаже в ньому, що УПА боролася в містах України, то знайдеться критик, який йому напише, що автор... скривдив УПА, «бож усім відомо, що УПА боролася тільки по селах і горах, а не в містах». І то в той самий час, коли вчимо молодь, що міста вирішують долю країни. Парадокс?...

Оскільки, як всі говорять, що література справді веде народ, тоді наша література, щось не дуже нас веде. В ній забагато плачу, забагато розпачу і нарікань, — козацькі герої плачуть ревними сльозами над кожною могилою, дівчата, залиті сльозами, очевидно ламають руки. В творі О. Звичайної і М. Млакового «Ворог народу» є вже багато проблисків нового національного думання, але все ще герой Михайло Гринь на першому допиті думає, після удару слідчого по ньому, що віддав би цей удар, якби був на волі, але в тюрмі ні. Чому? В советській тюрмі й так уб'ють, самі автори кажуть, що виходу немає, чому тоді не віддати удару? Із браку *настанови*, — ось чому. Із браку цієї *настанови*, що «ти спробуй мене вдарити, а я тебе уб'ю, як собаку!» Якби у нас була така національна настанова, то чи думаєте, що росіяни були б взагалі загніздилися колинебудь в Україні?.. Ось в Сербії ані німці, ані турки не загніздилися! Сьогодні в Україні є чи не дев'ять мільйонів росіян. Подумав хтось із нас, а яким правом? Чи подумав хтось із наших авторів і журналістів про те, як то жиди викинули арабів з їх земель після тисячі років життя і світ визнав це легальним? А хто з наших політиків сказав ясно, що росіян треба було *прогнати* з України на чотири вітри? А це сказати треба їм тепер, щоб ці дев'ять мільйонів відчули також той великий страх, про який у відношенні до українців пише О. Звичайна та інші автори!

Настанови і постанови народжуються із розуміння, із усвідомлення, із знання дійсної правди. Кожен українець повинен знати, що Росія має опрацьований плян знищення українського народу. Тільки сліпий не бачить цього сьогодні, як систематично продовж двісті з горою років, а зокрема в останні десятиріччя, Росія виселює українців, морить їх голодом, вивозить арештованих і розстрілює українських борців, а на їх місце навозить в Україну росіян, зокрема і передусім до міст, бож міста рішають про долю країни! Дискутувати можна про різні справи, але коли хтось не хоче зрозуміти факту, що Росія постановила нас знищити як народ, тоді треба сумніватися у політичних і національних змислах такого чоловіка. Якщо ми усвідомимо, що Росія трактує нас так, як свого часу американці трактували індіан, тоді — може — зуміємо зірватися до такого бою, в якому переможемо ворога і врятуємо себе й Україну. Але без такого розуміння ми цього не вчинимо!

Вся критика й аналіза не мали б змислу, якби не дали їм альтернатив. Для цього треба поробити ствердження. Як перше ствердження хочемо сказати ясно й недвозначно, що *Росія і російський народ в цілому являється ворогом України й українського народу*. Жодна Росія — царська, демократична Керенського та червона Леніна, насправді не визнали самостійности українського народу і незалежної державности

України, а підписані договори (в Бересті) зламали при першій для себе нагоді. З цього для українського народу тільки один висновок: Росія як держава і росіяни як громадяни тієї держави, а зокрема росіяни на території України — це вороги України і мусять бути трактовані такими. Бельгійці в 1914 році плювали на вид німецьких вояків у Бельгії. Чи плюють українці на вид російських солдатів в Україні? . . Ні. Чому?.. Бо для них це . . . »радянські солдати«, так, неначе б факт, що в російському імперіальному однострою ходять також українці чи узбеки, ставив цю проблему в іншому світлі!

Ось ще одно ствердження: боротьба українського народу проти Росії йде за повне визволення України з російського ярма, а не за всякого типу полегші, не за «конституційні» права, не за кусок українського хліба з російського стола, не за право емігрувати, не за право вживати українську мову в слові і в письмі, не за релігійні вольності і не за свободу культури! Як здобудемо волю, автоматично здобудемо всі інші права, але воля перша, виключна й одинока! Тому немає мови про плебісцити в Україні, немає мови про якийсь українсько-російський спільний фронт: Ленін і Денікін дали нам досить виразну лекцію спільного фронту і спільних цілей!

Чергове ствердження: Україну не поневолюють українці й Україну не поневолює жодний фантом партократії! Україну поневолює Росія, а всі створені і вигадані нею прибудівки мають тільки одну ціль: стаотизувати національну настанову українців, затомізувати їх боротьбу та скерувати її проти всяких видних форм поневолення, замість проти дійсного ворожого центру: Росії! Тому в літературі українського толочку наші в'язні і борці так часто воюють проти окремих слідчих, проти окремих комісарів, проти окремих указів і, нарешті, проти окремих явищ того самого монстрозного центру: Росії! Ми на кожному кроці мусимо показати українському читачеві і всьому українському народові, що боротьба йде проти Росії, а не проти її окремих пальців чи рук! Ми також не боремося проти українців на російській службі, бо для нас вони українцями не є! Вони є ворожими квіслінгами і з ними рахуватися будуть у майбутньому українські суди. Національна боротьба нашого народу не вивершується у внутрішній боротьбі українців проти українців: не буде російської окупації в Україні, не буде українських квіслінгів. Доки Росія нас уярмлює — завжди знайдуться зрадники і слабодухи, що для наживи будуть служити ворогові. Слабий характер людини можна розуміти, можна толерувати, але як її за це карати? Погорда всього народу до квіслінгів є достаточною карою для них за це.

Дальше ствердження: засоби боротьби є незлічимі і неправдою є, що боротьбу можна вести тільки зброєю! Зброя є найвищим щаблем боротьби, бо вона вирішує, але боротьба політична пригтовляє ґрунт, боротьба культурна мобілізує духа, щоденна боротьба гальванізує народ і створює запальний ґрунт! Нарешті боротьба масами, на всіх полях. Десятитисячну демонстрацію можна розігнати при допомозі поліції, але як розігнати мільйонову демонстрацію? Советський Союз — російська імперія — вже не знаходиться сьогодні за залізним муром,

як колись. Ми знаємо про все, що там діється. Ми знаємо також висоту ризику при наявній боротьбі. Цей ризик в Україні значно, значно вищий, ніж в Польщі чи в Мадярщині. Але нас також значно, значно більше і *чи не був би час, щоб українці вміли порозумітися між собою вже тільки поглядом очей, одним незначним рухом, одним коротким словом?* . . . *Чи не прийшов вже час, щоб за одне образливе слово якогось росіянина в Україні здемолювати негайно установу, повибивати всі шиби, побити росіян?* Як ми хочемо інакше доказати світові, що ми справді боремося весь час, на цілому національному фронті?! Чи тільки націоналісти і бійці УПА мають бути завжди зорганізовані і готові до всякої боротьби, навіть в таборах примусової праці, а чи вже не час для всієї решти нашого народу взяти також участь у цій боротьбі? На що ми чекаємо? . . . На те, щоб жменя очайдухів скривавила себе у боротьбі чи повстанні, а решта народу — приглядалася до того, чия візьме? . . .

До цього потрібна *надзвичайна національна солідарність* і це наше останнє ствердження: *алеж ми є у надзвичайній, прямо в унікальній ситуації, бо ніхто у світі не має такого ворога, як ми, і жодна імперія у світі не винищувала уярмленого народу так, як росіяни винищують нас.* Це зрозуміння вимагає у нас постанови про абсолютну національну солідарність всіх українців, також і тих, хто працює в окупаційних установах чи навіть у ворожій поліції, чи партії. Гасло: *«Україна понад все»* мусить стати нашим національним кличем на час нашої боротьби, а про уклад громадських стосунків і політично-партійне життя будемо говорити вже у вільній Україні.

На все вище можна сказати (ми знаємо, що так буде сказано): це легко покласти на папір, але не легко виконати в умовах російської окупації. Знаючи, що так є, що це правда, ми цього не заперчуємо. Але покладена на папері думка, жива, вперта ідея — це містика впливу на людину, це суть провідництва, це ідейний вітер, що несе і розсіває думку по всьому просторі України, в усі голови, це те незрозуміле щось, що доводить до повстань Хмельницького, до зриву Визвольних Змагань, до перемоги! Це прояв духа нації і цього жодною логікою схопити не можна. Але про це треба говорити, треба писати, треба кричати всюди — на сторінках газет і книжок, на трибунах сходин і свят, навіть у приватних розмовах. Адже ж так роблять окупанти в Україні, які своєю пропагандою приголомшили наш народ. Що стоїть нам на перешкоді розпочати нашу національну пропаганду?

Українська національна рация вимагає від нас сьогодні творити колосальний духовий військово-воєнний табір із усього нашого народу, своєрідну духову українську Січ, що прекрасно відчув Олесь Бердник, якого треба тільки зрозуміти і прихилити себе до його настанови, треба йти в один національний крок. Від такого маршу сімдесяти п'яти мільйонів українців земля задрижить — а цього нам тільки і треба: землетрус визволить Україну, як визволив воскреслого Христа, відкинувши камінь з Його гробу. Російський камінь вже надто довго лежить на наших національних грудях. Чи не думаєте, що вже найвищий час і його скинути у провалля історичного забуття? !.

Я. ГАЙВАС

ВЕЛИКИЙ ПЕРЕЛІМ

Капітуляція трьох ідеологій

Кінець Другої світової війни і роки після неї принесли цілковиту невдачу, розклад та упадок трьох тоталітарних рухів і доктрин: фашизму, гітлеризму, большевизму. Всі вони вийшли на арену новітньої історії з великим шумом і деякий час заповідали основні та тривалі зміни. Мільйони людей вірило їм і мільйони людей заплатили своїми головами за ту віру.

Фашизм і гітлеризм вирости на підложжю італійського і німецького націоналізмів. Але, як це бувало вже не раз в історії, з їхнім розвитком вони стали запереченням ідей модерного націоналізму, який став універсальним рухом, а, zdeгенерувавшись в імперіялізм, їхня доба відійшла в минуле, зазнавши поразки. Причиною їхнього упадку було не лише те, що вони стали імперіялістичними, але й те, що своїми неймовірними злочинами й проступками викликали проти себе спротив значної частини народів. Обидва народи — італійський і німецький — значну частину XIX століття провели в боротьбі за здобуття своїх суверенних і соборних національних держав, а здобувши їх, обернули їхню силу на підбій й знищення інших народів та взагалі людей. Свої енергії вони присвятили не внутрішній експансії й розвитку своїх національних колективів, але нападам на інші народи. Таким чином, забезпечивши свої національні права, вони перейшли до ламання силою таких самих прав інших народів. Збившись з націоналістичного шляху розвитку на безплідні дороги імперіялізму, який в XX столітті під ударами націоналізму різних народів уже сходив з історичної сцени, вони перебрали від імперіялізму його найгірші пороки. Фашизм пробував оживити традиції римської імперії з-перед півтора тисячі років, перенести минуле на зовсім іншу сучасність. Гітлеризм оперся на екстремний расизм, включно з дивовижними теоріями про вищість германської раси над усіма мешканцями нашої планети, і на тій підставі присвоїв собі місію поправляти людську расу шляхом винищування негерманських народів.

Большевизм і советська система запрягли популярну в другій половині XIX і на початку XX століття комуністичну доктрину також на службу російському імперіялізмові. Промислова революція в Західній Європі, а відтак ступнево й у інших країнах світу, породила з одного боку великі надії на покращання побутових і матеріальних умов людського роду, а з другого — піднесла до максимальних меж використання людини іншою людиною; з одного боку ця революція творила безмежні індивідуальні багатства, а з другого — масову нужду. На такому тлі не могли не виникнути різні спроби виходу з тієї ситуації, а одною із них стає комунізм. Він, продукт західноєвропейських наукових кабінетів і бібліотек, а в руках його російського визнавця, В.

Ульянова-Леніна, став інструментом для перебудови й утривалення падаючого російського імперіялізму. Він (російський імперіялізм) став базою для вирощення небувало жорстокої монопартійної диктатури під назвою «диктатури пролетаріату», яка, фактично, є диктатурою над пролетаріатом і над усіма іншими, а рівночасно джерелом непогамованого народовбивства, тотального потоптання людини й усіх її людських прав та гідностей.

Всі ті три ідеології не лише зіштовхнули на якийсь час розвиток людської думки й діяльності на фальшиві рейки, але й зруйнували безліч дотеперішніх надбань. Це, чи не перший раз в історії людського роду, ідеології зуміли наробити стільки лиха. І цікаве, що найбільш нелюдяна серед них та найменше успішна в розвиванні людського життя і людських здобутків, тобто комунізм і створена ним советська система, тривають найдовше. Але це один із тих парадоксів життя, для яких не раз годі знайти раціональне пояснення. Одною з основних причин у тому, — можливо найосновнішою, — є концентрація всієї уваги й максимуму зусиль та засобів советської системи, на утримання у своїх руках влади, а тим самим і себе при житті. Бо затрата влади большевизмом є однозначна з його скоропостижним упадком під кожним оглядом.

Віхи майбутнього

Невдача та неворотний розклад цих трьох ідеологій причинилися у великій мірі до популярного після Другої світової війни засуду ідеологій взагалі. Після тієї війни стало модним висувати твердження, що настав кінець усяким ідеологіям, що вони взагалі непотрібні і т. д. Однак, тривання таких думок було відносно коротке. Тверезіші уми дуже швидко зорієнтувалися, а за ними пішли згодом і інші, що ідеології — це ніщо інше як віхи у майбутнє, як напрямні, які освічують дорогу народів і суспільств у їхньому розвитку, а через те без них не обійтися. Факт, що існували й існують фальшиві та шкідливі ідеології, зовсім не заперечує користи, а навіть необхідності мати такі орієнтири, щоб не плутатися у своїй діяльності й розгортанні плянів від одного випадку до другого без тягlosti й внутрішнього органічного пов'язання. Бож ідеологія — це ніщо інше, як раціонально вмотивований усистематизований комплекс поглядів, переконань і прагнень людини, як зведення в одну цілість цих самозрозумілих елементів людського життя.

Вслід за приверненням ідеології її місця в житті народів і людей, зразу виникло зовсім самозрозуміле питання: а яка ж ідеологія найбільш придатна й відповідна потребам сучасної доби, тобто, яка найповніше задовольняє потреби народів та поодиноких індивідуальностей, а тим самим є найкраще пристосована до життя. Бож вартости й пристосованости ідеології не можна міряти тільки її раціональною переконливістю, але в першу чергу тим, як сприймають її люди, наскільки

вона допомагає організувати й підносити життя на вищий ступінь, наскільки вона є універсальною, тобто корисною й сприйнятливою для різних народів, а не тільки для одного чи другого.

Під цим кутом зору послідовно, хоч не без перебоїв, висувається на домінуюче місце націоналізм. Націоналізм має потужних ворогів. У першу чергу таким ворогом є комунізм. Услід за ним різні крайні течії лібералізму, а відтак усі ті, що негують народ і націю, або хочуть їх зіпхнути на дальшорядне місце в житті людського роду. Проти націоналізму є могутні сили цього світу. Серед них донедавна був імперіалізм. Однак сьогодні він сходить з історичної сцени і залишається головним чинником вже тільки на євразійському міжконтиненті у вигляді російської імперії — ССРСР. Росія традиційно маршує у хвості світових процесів. Тому сьогодні, в добу перебудови світу на національному принципі, вона пробує зберегти свою імперію, віджилий приклад того, як сьогодні не можна організувати світу й ладнати міжнародні відносини. Проти націоналізму є також винятково впливовий міжнародний капітал. Капітал нехтує національними границями й різницями, він прагне перетворити цілий світ в один великий ринок, або в загальну систему різних ринків і завести, очевидно, такий лад, у якому гріш і матеріальні надбання, тобто їхні власники, мали б вирішне слово. Чималим ворогом націоналізму є ті наукові кола, в чії теоретичні рами не вміщуються ані глибокі національні сантименти, ані боротьба за традиційні національні цінності, ані взагалі підкреслення національних і народніх окремішностей, відмінностей, суперечностей. Все це переходить понад теоретичні формули й «логічні» закони, не раз їх перекреслює, витікаючи з одного головного мотиву: це наше, це створене моїм народом, батьками й дідами, я є частиною того.

Після Другої світової війни ворожі націоналізмові сили зуміли на короткий час пов'язати гітлеризм, фашизм і їм подібні прояви з націоналізмом і на тій базі перевести ґрунтовну й довготривалу кампанію проти нього. Були це роки, коли до доброго тону належало засуджувати націоналізм, відрікатися від нього, шукати різних сурогатів, щоб заступити його, а в багатьох випадках, узагальнювати і взагалі викликати всіляку ідеологію.

Націоналізм — знак доби

Було багато причин, що викликали фундаментальну зміну в оцінці націоналізму. А найважливішою було само життя. Прогнаний зі сторінок різних більших і менших газет, журналів та інших періодичних видань, заперечуваний на сторінках наукових і псевдонаукових книжок, громлений лівою пресою та розпинаний комунізмом на чолі з Москвою, націоналізм штовхав народи на визвольну боротьбу, причинявся до постановня нових і нових держав, зміцнював процеси національної консолідації в існуючих державах, керував рукою політиків, які боялися

назвати його по імені. Наприклад, канадський ліберальний прем'єр П'єр Трудю напевно не любить навіть того слова, але все таки змушений послідовно переводити політику «канадизації економіки», а це ж нічого іншого, як економічний націоналізм. Подібно поступають соціалістичний президент Франції, президенти Мехіка й майже всі інші справді національні держави.

Під ударами життєвих фактів подаються навіть найбільш уперті й заскорузлі противники націоналізму, навіть ті, яким це слово не проходило крізь горло. Тим більше світліші світові уми відкрито міняють свої позиції й признають те, чого чесно заперечити не можна. В 1980 році в Нью-Йорку появилася накладом великої видавничої фірми Вікінг Пресс знаменита книга відомого англійського автора Ісай Берліна «Against the Current: Essays in the History of Ideas». В цій збірці високоякісних та актуальних тем і проблем одна привертає спеціальну увагу. Нею є довгий і ґрунтовний есей п. з.: «Nationalism — Past Neglect and Present Power» (Націоналізм — минуле занедбання, а тепер потуга).

Хто такий Ісая Берлін? Це передовий американський історик і великий гуманіст. Артур Шлезінджер мол. пише про нього так: «Це мабуть найбільш блискучий і захоплюючий інтелект нашої доби». Берлін народився 1909 року в Ризі, Латвія, а в 1920 році емігрував з батьками до Великої Британії. Своєю невсипущою працею і глибоким талантом Берлін добився непорівняльно високих становищ в англійському науковому світі. Він є президентом Британської Академії, почесним членом Американської Академії мистецтва і літератури, викладав довгі роки соціальні й політичні науки на університеті в Оксфорді, де став президентом Коледжу Волфсона, був почесним гостем-професором на різних славних університетах, між ними і в США. За свої великі досяги й заслуги в 1957 році став нагороджений, згідно з британськими звичаями, високим шляхетським титулом. Він є автором численних книжок, з яких більшість присвячена аналізу російської історії і духових та політичних ідей царської, а відтак советської доби.

Оцінки й висновки Берліна завжди свіжі, оригінальні й відважні. Він нічого не промовчує, від нічого не втікає. Співвидавець деяких його творів, Айлін Келлі, також відомий професор Оксфордського університету, пише про нього так: «Ісая Берлін є одним з найвизначніших ліберальних мислителів цього сторіччя; його «Чотири есеї про свободу» є вкладом першорядної ваги до студій фундаментальних проблем політичної філософії. Його оригінальність як мислителя виростає з переплетення традиційного англійського лібералізму з європейським захопленням ідеями та їхнім впливом на політичну практику. Його особливий вклад в англійське інтелектуальне життя — це успішне протиставлення відносній незаінтересованості продовж останнього півстоліття до інтелектуальних рухів в Європі. В есеях і доповідях, які є шедеврами живого і виразного викладу, він запізнав широкі кола з великою європейською інтелектуальною спадщиною, з ідеями й особистостями цілого ряду найбільш оригінальних мислителів післяренесансового

світу... Центральною проблемою писань Берліна є розсліd того, що він бачить найбільш підставовим з відкритих питань, від яких залежить моральна постава людини: є всі абсолютні вартості в остаточному рахунку можливі до узгіднення одна з одною, а чи немає одної остаточної розв'язки до проблеми як жити, одного об'єктивного й універсального людського ідеалу? Берлін вірить, що з огляду на те, що моністичні візії реальности відповідають фундаментальним людським проблемам, на правду послідовний плюралізм був відносно рідким історичним явищем... Справжній плюралізм, як його розуміє Берлін, є багато більше вимогливий і інтелектуально смілий: він (такий плюралізм) відкидає погляд, що всі конфлікти та вартості можуть бути остаточно синтезовані, а всі цілі узгіднені... Моральна поведінка в тому може вимагати роблення болючих виборів, без допомоги універсальних критеріїв, між неузгіднюваними, але однаково бажаними вартостями» (Isaiah Berlin: *Russian Thinkers*, The Viking Press, New York, 1978, стор. XIV-XV).

Для нас, очевидно, дуже цікаво приглянутися, як такий противник і глибокий критик націоналізму, як Берлін, бачить і розуміє його. Погляди І. Берліна на націоналізм зародилися з обсервації життя та з глибокої аналізи існуючої дійсности й минулого. Берлін справді великий знавець суспільного й духового розвитку народів. Його колосальне знання й досвід дали йому змогу побачити багато того, чого не бачили інші. Звісно, що в його поглядах багато ще недодуманого до кінця, багато минулих пересудів в оцінці націоналізму, а найважливіше, що він ще не сприйняв націоналізму як напрямної і символу сучасної доби, як ідеї, що формує майбутнє, перетворюючи сучасне вже на наших очах.

Націоналізм — його дефініція й суть

Переглядаючи минуле, Берлін спеціально зупинився на XIX столітті. Французька революція завдала смертельний удар обов'язуючому того часу династичному принципові й поставила на його місце народ-націю. Шлях у цьому напрямі торувала вже революція Кромвеля в Англії, що також послала пануючого в той час короля Чарлза I на ешафот, але острівна відокремленість Англії та протестантизм обмежували її вплив на решту Європи. Щойно Французька революція і слідувачі по ній війни, включно з наполеонівськими, рознесли по цілому європейському континенті нові ідеї. На тому тлі в XIX столітті виникли нові течії і появилися великі автори, які шукали нового змісту й нових цінностей у житті. В цих шуканнях знайшлися визнавці й пророки різних напрямків. Всі вони займалися не лише пізнанням та аналізою існуючої дійсности, але також намагалися відслонити »заслону Маї« над майбутнім, або, як кажеється сьогодні, займалися футурологією. Берлін

висловлюється про це так: »В тій цілій пильній, опертій на статистиці масі, футурології і фантазії, була одна особливість — був у цьому один рух, який домінував значну частину XIX століття в Європі і був він такий переконливий і такий знаний, що тільки з великою натугою фантазії можна б уявити собі світ без нього; він мав своїх прихильників і ворогів, свої демократичні, аристократичні і монархістичні крила, він одушевляв людей чину й артистів, інтелектуальні еліти і маси; але, досить дивно, наскільки мені відомо, ні один значніший мислитель не передбачував для нього ще більш домінуючої ролі. Одначе, мабуть, не буде ніякою пересадю сказати, що це є один з найбільш могутніх, в деяких областях наймогутніший рух, що діє в сучасному світі; і не один з тих, що не передбачив такого розвитку, заплатив за це своєю свободою, а навіть своїм життям. Цим рухом є націоналізм. Згідно з моїм найкращим знанням, ніякий впливовий мислитель не передбачив його майбутнього, а на всякий випадок не сказав про це«. Коли ж націоналізм уже став таким чинником, що його не можна було не побачити, то його знову багатьма легковажено. Берлін каже: »Загально націоналізм уважали в Європі проминаючою фазою. Націоналізм — піднесення єдності і самовизначення нації до найвищої ранги вартості, перед якою мусять поступитися всі інші, вважали спостерігачі більш ліберального типу як проминаючу фазу з огляду на зник національної свідомості, яку до того часу придушували деспотичні правителі при допомозі церков. Після того (після зникну національних утисків) націоналізм, який був (на дечию думку) патологічним розпаленням зраненої національної свідомості, зникне: викликаний переслідуваннями, він разом з ними зникне. Інші проблеми могутимуть потрясати людством — колоніальний визиск, соціальна й політична нерівність, ігноранція, нужда, корупція, упривілейованість, а найбільш освічені ліберали, а ще більше соціалісти приймали, що націоналізм підупаде. Всі ті погляди мали спільну віру в тому, що націоналізм є ефемеридним продуктом незадоволеного людського прагнення до самовизначення, що він є етапом людського розвитку, впливаючим з дії загальних сил і ідеологій створених ними. Ніхто, як далеко я знаю, навіть не припускав, що націоналізм опанує третю частину нашого століття до тієї міри, що тільки рідко рухи й революції матимуть будь-яку шансу перемоги, хіба тільки тоді, коли з'єднаються з ним, або принаймні не будуть йому протиставитися. Під націоналізмом я розумію щось виразно з'ясоване, важливе і небезпечне: а в першу чергу саме переконання, що люди належать до особливої групи і що спосіб життя однієї групи різниться від інших; що характери індивідів, які складають групу, є формовані і не можуть бути зрозумілі поза групою, яка зумовлена спільною територією, звичаями, законами, минулим, вірою, мовою, способом мистецького і релігійного вияву, соціальними інституціями, стилем життя, до чого ще дехто додає спадковість, споріднення, расову характеристику; всі ці фактори формують людей та визначають їхні цілі та їхні вартості«.

»Подруге, форми життя суспільства подібні до форм біологічного організму; чого цей організм потребує для свого правильного розвитку, що найбільш вразливе для його природи віддзеркалюється в словах, або поняттях, або інших формах людського вислову, а це зумовлює спільні цілі; а ті цілі є найвищі — і вони мусять перевищати все інше, бо тільки в цей спосіб можна уникнути розкладу й руїни нації. З цього випливає, що суттєва людська одиниця, в якій людина найповніше виявляється, є не індивідуальна людина, або добровільне об'єднання, яке може бути розв'язане, змінене, або опущене на бажання, але нація. Для створення і тривання нації життя підрядних одиниць, родини, племені, клану, провінції мусить бути підкорене (в нації) унікальне відношення, яке в'яже індивідуальну людську істоту в неподільне й позааналітичне органічне ціле, що його Бурке ідентифікував з суспільством, Руссо з народом, Гегель з державою, а що для націоналістів є і може бути тільки нація, як соціальна структура, чи як форма правління».

»Потреба такий погляд викликає думку, що одною з найбільш переконливих підстав, а може навіть взагалі найбільш переконливою підставою для означених переконань, ведення особливої політики, служіння відповідним цілям, ведення означеного способу життя — є те, що ті цілі, переконання, політика і стилі життя — є *нашими*. Для націоналіста задоволення прагнень й осягнення щастя є в ідентифікуванні себе з тими цілями, переконаннями, способом життя. Якщо моя група — назвім це нація — є в праві здійснити себе й свою природу, то це дає підставу до усування перешкод на її дорозі. Ніщо не може перешкоджати тому, що я визнаю своєю, тобто моєї нації, найвищою ціллю і ніщо не може мати однакової вартості з тим. А це дає право іншим людям стояти у такому самому відношенні до своїх націй й мати подібні прагнення у відношенні до них».

З цих, в основі правильних залогень, Берлін витягає зовсім неправильний висновок, а саме: на його думку визнання тих однакових прав за всіма націями веде до війни всіх проти всіх. А це є якраз навпаки. Визнання й послідовне переводження в життя того принципу не лише не дає підстав до міжнаціональних глибших конфліктів, а тим більше до війни всіх проти всіх, але навпаки — творить базу до мирного співжиття між народами. Бо коли за кожним народом-нацією визнати однакове і всіх обов'язуюче право на вільне життя й творчість, на власну суверенну державу, тобто на найвищу форму національно-політичного життя, то ж саме тоді усувається головна причина між-національних конфліктів. Бо причиною таких конфліктів є не прагнення народів бути вільними і рівними, а намагання одних народів поневолити других, пограбити їх, експлуатувати, накидати їм свою волю. Визволення поневоленого народу і побудова ним власної держави є реалізацією основного закону про рівність і право на волю усіх людей і народів.

Але не лише в цьому випадку помиляється Берлін. Він помиляється і в інших своїх аргументах, чи висновках, та це не суттєве. Він оцінює

націоналізм на базі того етапу його розвитку, який саме тепер закінчується, а ще більше на фундаменті тих негативних переростів і звихнень націоналізму поодиноких народів, де він перетворився в імперіялізм. Берлін не бачить, що сьогодні націоналізм став універсальним принципом і універсальним явищем, яке творить надійну, а водночас єдину базу для звільнення всіх народів і людей. Націоналізм — це найбільш органічне протиставлення імперіялізмові, визискові народу народом, а тим більше поневоленню народу народом. Націоналізм прагне і прямує до найвищого всебічного розвитку свого народу, але не на базі поневолення інших народів, а на базі найбільш інтенсивного розвитку й піднесення у внутрі, піднесення й розбудови всіх його потенцій і виявлення всіх його можливостей. Націоналізм не є законом і принципом для одного народу, або тільки вибраних народів. Кожен народ має не лише однакове право на організування свого життя на базі свого власного націоналізму, який у кожному народі має свої одноразові й неповторні прикмети й питоменності і кожен народ розвивається, або вже розвинувся, до самосвідомлення цього.

Усвідомлення цього є, очевидно, довгим органічним процесом. І тому не дивно, що навіть у таких великих мислителів, як Ісаїя Берлін, в багатьох випадках покутують ще давніші погляди. Та це не суттєве. Суттєвим є факт, що Берлін, провідний діяч і мислитель ненаціоналістичного способу думання, побачив, що націоналізм є, що він не є творивом поодиноких людей, а течією, яка виростає з самого життя, що він має коріння в усіх життєвих проявах і ділянках національного життя й творчості нації. У цьому, власне, є великий й основний перелім, що та думка здобуває собі право громадянства. Націоналізм з одного боку є завершенням дотеперішнього шляху розвитку людського життя й людської думки, а з другого боку платформою для нових здвигів та для формування нової дійсності нашої планети.

Це особливо виразно видно, коли досліджується генезу націоналізму. Дотепер його однобічно окреслювано, як реакцію проти різних недоліків у житті й розвитку народу. І Берлін бачить подібну вузьку базу постанови націоналізму. Він каже, що «Націоналізм — це в першу чергу відповідь на «старшобратську» і зневажливу поставу до традиційних цінностей суспільства, це плід зраненої гордості і відчуття пониження серед найбільш суспільно свідомих елементів». Але його критичне око бачить, що зрана гордість і відчуття пониження тощо не завжди породжували націоналізм, хоч вони були не раз сполучені з найгіршими формами переслідувань і фізичних знищень. Він стверджує, що «Ані в Європі, ані в Азії, ані в старовинних часах, ані в середньовіччі це не провадило до особливої націоналістичної реакції: такої відповіді не було, щоб підбити персів греками, чи греків римлянами, чи мусульманами буддистів». Для того треба було чогось більшого. Він каже, що «Хоч завдання ран колективному почуванню суспільства, або принаймні його духовим лідерам, могло бути потрібною передумовою для народження націоналізму, але вона не була вистачальною; суспільство мусіло, принаймні потенційно, мати в собі групу або класу людей, які

шукали фокусу для своєї лояльності, чи самопізнання, або принаймні бази для сили, якої вже не давали попередні сили — плеємні, релігійні, фєвдальні, династичні чи мілітарні. Якщо до цього додати, що суспільство має в якійсь мірі початкові елементи національної культури, тоді ґрунт під націоналізм приготований. Щоб націоналізм розвинувся в суспільстві, воно мусить принаймні в думках найбільш розвинених членів носити уяву про себе як націю». А це є, очевидно, »мова, етнічний початок, спільна історія »дійсна, або уявна«. Значить для постання націоналізму в якомусь народі мусить бути доконаний, або розпочатий перехід з етнічної групи народу в національно-політичну групу нації. Від того вже тільки крок далі, якого Берлін ще не зформулював. Це є ствердження, що націоналізм появляється на поверхні життя в народі-нації, яка вже визріла до цього. Значить, що крім реакції на утиски зі зовні, на вияви чужого насильства, та крім об'єктивних вартостей, таких як мова, культура, звичаї, обичаї тощо — мусить ще бути пройдений автономний процес внутрішнього розвитку від почуття приналежності до плеєни й народу а також до нації й націоналізму.

З того очевидний висновок, що у висліді органічного розвитку кожного народу він — якщо сам, або зовнішні сили не спинять його розвитку — мусить дійти до стадії націоналізму. Без осягнення тієї стадії — в кожного народу вона виглядає інакше, має інші прояви й інші наголошені моменти, але основно всюди те саме, а це самопізнання й домінуюче над усім іншим бажання проявити себе й свої сили та спроможності суверенно і повністю — народ не осягає найвищого ступня розвитку й не стає в рівній лінії побіч інших передових народів. Він засуджений бути другорядним, бути духовою й політичною провінцією іншого народу. Так само у своєму розвитку націоналізм, коли вже виходить на поверхню життя, проявляється в різних формах і на різних етапах реалізує різні, поступово щораз вищі цілі. Берлін каже: »Націоналізм прибирав різні форми від свого народження в XVIII столітті, особливо коли він сполучився з етатизмом (з ідеєю власної державности), доктриною супрематії держави в усіх ділянках життя, головню ж нації-держави. Але він у всіх своїх виявах затримував усі чотири характеристичні елементи: переконання в невідхильній потребі належати до якоїсь нації; в органічному пов'язанні всіх елементів, що творять націю; в цінності нашого просто тому, що воно наше; накінець у супрематії наших вимог в обличчі чужих претендентів мати владу і нашу лояльність«.

Довга це дорога, щоб перейти від лівацьких переконань і тенденцій, почерез різні форми персоналістичного лібералізму, який поза своєю особою »світа Божого« не бачить, дійти до таких стверджень. Берлін їх пройшов, бо життєві факти й глибока аналіза того, що діялося і що ґрядє повчили його, що націоналізм являється життєвим явищем, чи життям нашої сучасности. І тому на кінці обговорюваної тут його статті він ще раз твердить: »Не буде перебільшенням, що під сучасну пору ніякий політичний рух, принаймні поза західнім світом, не зможе здо-

бути успіхів, якщо не пов'яжеться з національним сентиментом» (підкреслення наше, — Ред.).

Берлін один з перших пройшов довгу дорогу, але сумлінно й з почуттям відповідальності дійшов до своїх висновків і опублікував їх. Його виступи, а серед них зреферований тут, це не перший, на який орієнтуються нові провідні одиниці. Хоч цей виступ не перший, але вага його особлива. Місце Ісаї Берліна в колі світових ліберальних мислителів не тільки провідне, але й особливе. Він знавець марксизму, він глибокий знавець Росії і її сучасної системи советизму, а тому він краще як будь-хто інший враховує марксизм і советизм у загальні світові суспільні й духові процеси. І тому його оцінки й висновки мають тим більше значення.

Його виступ у справі місця націоналізму в сучасному світі — це не ізольований випадок. Це найбільш авторитетний голос в колі найпередовіших ліберальних мислителів нашої доби і тому його слід уважати переломом. Одночасно його виступ є органічною частиною того загального перелому, який помітний на інших ділянках життя і науки. В нашій добі, добі «одного світу», остаточно перемагає свідомість, що світова культура і загальні духові процеси — це мозаїка створена національними культурами й процесами, що світова політична дійсність — це твориво безчисленних народів і їх національних урядів. Кожен народ боронить свої права й обстоює свої інтереси, кожен національний уряд, якщо він справді служить своїй країні і своєму народові, присвячує тим інтересам основну і вирішну увагу. Ніякий «клясовий солідаризм» в міжнародному житті, про який ще недавно так багато деклямовано, не має вирішного значення. «Інтернаціоналізм», що про нього так крикливо голосить Москва, — це тільки маска, за якою скриваються пан-русизм і російський імперіялізм.

Світова преса й інші засоби масової інформації, будучи ліберальні чи консервативні, змушені на своїх сторінках порушувати зростаючі прояви націоналізму та його конструктивну роль в світі.

На кінець хочеться при тій нагоді вказати на жалюгідне положення нашого рідного провансальства, яке зокрема після Другої світової війни, а в немалій мірі ще й до сьогодні відкидає могутність і невіджимність націоналізму в нашій добі, та, шукаючи вартостей, які мали б його заступити, плентається у хвості життєвих подій та відігріває вчорашні доктрини і віджилі духові й політичні концепції. А тим часом наша доба стає щораз більше добою народів, які свідомі себе і свого місця під сонцем, уміють стати на прю реакції, імперіялізмові та всім іншим антинаціональним і антинародним силам. Захистивши свою державу, чи відбудувавши її, кожен народ на тій єдиній базі може напружено всіх своїх творчих зусиль разом з іншими народами штурмувати найвищі висоти людського розвитку. Без здобуття власної держави, або без безперервної, безкомпромісової боротьби за неї кожен народ стане знаряддям в руках інших державних народів і погноєм для їхнього росту й розвитку.

С. МОСТЕНСЬКИЙ

МИ БЕЗ ГРІХА СУПРОТИ ПОЛЯКІВ, І НЕ ПОВИННІ БИТИСЯ В ГРУДИ

(До польсько-українських відносин)

В польському місячному журналі «Культура», що виходить в Парижі, Франція, в ч. за жовтень 1981 р., була надрукована стаття Яна Ліпського п. з. «Дві батьківщини — два патріотизми» (Завваги до національної мегаломанії — ксенофобії поляків). Автор цієї цікавої статті висловив дуже відважні думки про польську національну зарозумілість і пиху, та про зневажливе ставлення поляків до своїх сусідів. Думки ці настільки цікаві, вірні і правдиві щодо характеристики поляків, що з ними варто познайомити український читацький загал.

Поки перейдемо до обговорення порушених у статті думок і стверджень Я. Ліпського, одне йому треба признати: він кинув важкі, але правдиві обвинувачення в сторону польського народу, хоч знав, що тим він напевно викличе невдоволення в деяких колах польського суспільства, які їх не тільки що не сприймуть, але відкинуть і засудять.

Про патріотизм і батьківщину

Ян Ліпські починає свою статтю досить оригінальним поглядом на «патріотизм» і про «батьківщину». Він пише: «Батьківщина існує тільки тоді, коли існує «чужина»; нема «своїх», якщо нема «чужих». Від стосунку до «чужих», більше ніж від стосунку до «своїх», залежить характер патріотизму. Хто такі «свої», а хто такі «чужі»? Чим відрізняється «моя» батьківщина від не моєї, «чужої» батьківщини»? «Мій народ» від «не могого народу»?

Польський автор міряє любов до власного народу і своєї батьківщини етичними, морально-християнськими вартостями. «Любов до власного народу, — пише він, — може бути оцінена щойно після виявлення наших відносин до інших народів. Якщо говорити про питання батьківщини і любов до неї, то тут головним чинником є моральні вартості... Шовінізм, національну мегаломанію (манію великості), ксенофобію (ненависть до всього чужого), національний егоїзм — не можна погодити із заповіддю любови до ближнього».

Польські національні гріхи

Вияснивши своє становище до «батьківщини» і «патріотизму», Ян Ліпські переходить до виявлення польських «національних гріхів».

«Любов до усього, що польське, — пише він, — це формула національної «патріотичної» глупоти. Бо польськими, — продовжує він, —

були і погроми у Львові, і пацифікація українського села, і Берестя, і Береза Картузька, і табір у Яблонові в 1920 р. (табір полонених, де після програних Українських Визвольних змагань 1917-20 рр. поляки мучили українських вояків — С.М.).

»Фальшива оцінка минулого, підтримування морально фальшивих народніх мітів, промовчування темних плям історії, що служить до посилювання національної мегаломанії — це дорога до зла, на якому годі будувати майбутнє«... Ми не хочемо пригадувати наші здобутки »огнем і мечем«, бо це псувало б нам (полякам) образ польського народу, який (в розумінні поляків) ніколи нікого не поневолював. Ми забуваємо про способи поборювання українських (козацьких) повстань, про рейди нашого національного героя Стефана Чарнецкого, який вимордовував цілі українські села, включно з немовлятами; про помсти, які творять сумну історію польсько-українських відносин. Гордимось нашою толеранцією (терпимістю), але не згадуємо, коли вона скінчилася. Кожне таке промовчування зла — це олива до вогню нашої мегаломанії, це національна хвороба. Вистерігаймося такого нового приступу »патріотизму«, бо за так приємною для нашого вуха національною фразеологією криються циніки, які слідкують за тим, чи рибка »бере«.

Відношення поляків до народів-сусідів

Після цих правдивих, але неприємних для польських шовіністів й імперіялістів типу Сенкевічівських Заглоб стверджень, автор подає приклади зневажливого і ненависницького відношення поляків до своїх сусідів німців, москалів та до нас, українців.

»Знаємо, — пише автор, — що витерпіла Польща від німців і росіян, однак це не оправдує, щоб переступати межу глупоти в ненависті до цих народів. Глупотою й ненавистю людина й народ шкодять самі собі. А чому поляк так часто погорджує чехом? А якими є наші відносини до литовців, білорусів, москалів (у автора: росіян)? А як нам бути з проявами антисемітизму?« Автор вимагає глибокої застанови своїх земляків над цими питаннями.

Відносно німців автор пише: »Не треба хіба окремо писати про злочини нацистів над поляками під час Другої світової війни. Майже кожен поляк вірить, що після тієї війни ми вернулися на наші землі, зрабовані німцями. Ми взяли участь у виселенні мільйонів німців з їхньої батьківщини! Зло, яке вони нам учинили, навіть найбільше, не можна оправдувати злом, яким ми їм відплатили«.

Обговорюючи завоювання нібито колись польських земель тевтонами (німцями), автор твердить, що »ці землі ніколи історично польськими не були«, особливо Східня Прусія. Західне Помор'я також не було етнічно польським, хоч слов'янським (насправді, Західне Помор'я було українське — там жили руські, отже українські племена. — С.М.).

Що ж до москалів, то автор дивується: «Звідкіля воно взялося, що поляки назагал переконані про нижчість московської культури супроти культури польської? Мати почуття культурної вищості супроти народу, який видав Достоевського і Толстого, не числячи принаймні дві десятки письменників, що могли б бути гордістю кожної європейської літератури... це хіба велике непорозуміння». Насправді, це не зовсім так, як пише польський автор про московських письменників. Не всі великі російські письменники були з походження москалі. Напр., такі великі московськомовні письменники, як Пушкін, Лермонтов, Гоголь, Короленко, Чехов, Достоевський, не були москалі, деякі з них були українського роду.

Автор висловлює також цікаві думки відносно ставлення поляків супроти чехів, жидів та інших сусідів, але з браку місця ми це пропускаємо, а переходимо до його оцінки ставлення поляків до нас, українців.

Про польсько-українські відносини

»Польонізація шляхетської еліти Литви і Руси зіпхали ці народи в ряди «неісторичних» народів, які щойно в другій половині XIX стол. почали з трудом творити свою нову еліту, інтелігенцію. Польонізація припинила формування цих національностей, отже була прокляттям для цих народів. Українці добре пам'ятають XVII і XVIII століття, жажливі, варварські здушування козацьких бунтів і повстань українських селян«.

»Першою війною II Речипосполитої, про що кожен пам'ятає, була польсько-українська війна у Східній Галичині (1918-1919 рр.). Львів надто зрісся з польською історією і культурою; а що був містом, де польське населення було значно численнішим за українське, то годі собі уявити, щоб в той час поляки були зрезигнували зі Львова. Вирішила сила. То сумне, але, звичайно, так буває в історії, що народи не знаходять іншого способу розв'язки конфліктів, як війна. Та підрахунок кривд починається дещо пізніше. Українська іредента (стимульована, чого нема потреби закривати, українськими націоналістами, які шукали підтримки у німців, а то і в неприязній нам Празі), була важкою проблемою для польської держави. Ігнорування національних і культурних потреб українців не могло довести до добра. Пацифікація та її засоби — це ганебна подія, незалежно від того, яку важку ситуацію створювали українські націоналісти актами саботажу і терору«.

»Друга світова війна, — пише польський автор, — нерівно обтяжила конта вини обох народів, чим оба народи донині собі докоряють. Зараз після війни відділи УПА були зіпхані після невдач, яких вони зазнали від советських армій, в Бескиди, де розгорілася боротьба. Задум розв'язати проблему, яку створила українська партизанка на цих теренах, обернувши ці терени в пустиню, виселюючи звідти лемків і розпорошуючи їх по Польщі — був диявольським актом, який напевно зродився в голові котрогось із «дорадників» КГБ...«

Хоч Ян Ліпські сказав багато правди полякам про великі кривди, що їх він завдав українському народові на протязі віків, але й він також не є цілком безстороннім і справедливим, бо в кількох місцях закидає і нам, українцям, гріхи супроти поляків, за які не ми, а самі поляки винуваті. Це вияснимо пізніше.

Добре сталося, що поляки (хоч, на жаль, таких є тільки одиниці, білі круки) починають признаватися до кривд, які вони нам вчинили на протязі довгих віків, і починають битися за них в груди. Буде ще краще для нас і для поляків, коли таких поляків, які мусітимуть признаватися до історичних гріхів супроти нашого народу, буде щораз більше, і до цих помилок признається весь польський народ.

Закликають, щоб і українці билися в груди...

На цю покайну статтю Я. Ліпського в «Культурі» відізвалося вже двох українських авторів: Микола Бараболяк помістив статтю «Поляк б'ється в груди, не годилося б й нам?» в детройтських «Українських Вістях» ч. 47 з 1981 р., а І. Гвать написав статтю в мюнхенському «Християнському Голосі» чч. 45 і 46 п. з. «І ми не без гріхів».

Цікаво, що обидва українські автори, відзиваючись на статтю Я. Ліпського, замість виправити й спростувати деякі невірні закиди, що їх зробив польський автор супроти українців, чомусь закликають українців, щоб вони йшли за прикладом польського автора і «билися в груди» (М. Бараболяк) за «гріхи» (І. Гвать), яких ми навіть не вчинили.

Статті цих українських авторів, а вірніше, їхні кінцеві звернення до українців, щоб «каялися за свої гріхи», вчинені супроти наших народів-сусідів, отже поляків, москалів і інших, дуже нам нагадують українську народну пісню, яку наш мужик співає на підпитку своїй добрій жінці, яка дала йому прочухана, щоб більше не впивався:

Прости мені моя мила,
що ти мене біла...

Бо чого ж нам, українцям, битися в груди за гріхи-провини супроти поляків, як ми ніколи поляків не кривдили?

Чого нам, українцям, твердити, що «І ми не без гріха» супроти поляків, коли ми ніколи супроти них жодних гріхів не поповнили?

І в нас кинулася мода на «покайні заяви»

Від якогось часу і в нас, українців, стало модно робити «покайні заяви» і робити винним український народ там, де ми не вчинили жодної провини. А започаткував цю «покайну моду» Петро Григоренко, голова Представництва Закордонної Гельсінської Групи, своєю безславною заявою, що нібито український народ несе вину за винищення під час Другої світової війни 15 тисяч польських офіцерів під Катинем за що ми повинні просити вибачення у поляків...

Як відомо, свого часу московський єдинонеділимський письменник, «видворений» з Советського Союзу з усіма манатками й манускриптами, який тепер перебуває у США (А. Солженіцин) написав був «покаянного» листа, в якому закликав усіх москалів просити прощення у поляків, бо московський народ вчинив великі кривди полякам давніше, та й чинить їх тепер. Що москалі вчинили багато кривд полякам за панування царів, та й чинять їх далі, то це правда, і москалям треба просити за них прощення у поляків. Але при чому тут українці?

Розгляньмо морд польських офіцерів у Катині: їх вимордували вояки, чи кагебісти московської червоної імперії, на наказ московського уряду в Москві, а не незалежного українського уряду в Києві, бо такого не було; отже, вину за це несуть москалі, а не українці.

Тому зайвою і неоправданою була покаянна заява ген. Петра Григоренка, що нібито також українці відповідальні за морд польських офіцерів у Катині.

Відомо, що всяка «мода», зла чи добра, скоро поширюється: за прикладом ген. П. Григоренка вже пішли пп. М. Бараболяк й І. Гват, які твердять, що «і ми не без гріха», та що «і нам годилось би битись в груди» за гріхи, тобто кривди, які ми, українці, нібито вчинили полякам...

Чи українці кривдили поляків

Щоб вірно відповісти на це питання, загляньмо до історії:

Історія категорично стверджує, що за весь час історичного існування українського і польського народів, українці ніколи не нападали на польські корінні землі і ніколи не винищували польського населення, не здобували і не руйнували польської столиці чи інших польських корінних міст, як Лодзь, Бидгощ, Торунь, Познань тощо. Українці також, ні за часів української княжо-королівської держави, ані за часів української козацької держави, ані в новіших часах не загарбали і не прилучили насилу до української держави ані клаптика польської національної території. Отже, на підставі цього історичного категоричного ствердження відповідаємо, що українці не мають причини битись в груди за провини супроти поляків, бо ми їх ніколи не кривдили.

Натомість історія також категорично стверджує, що поляки весь час нападали на українську корінну територію, жорстоко мордували українське населення (про що пише сам Я. Ліпські), загарбували і присвоювали собі по куснику наші землі. А був час, коли поляки, скориставши з нагоди, що українська княжа держава була послаблена нападами татарів, силою захопили українські землі і прилучили їх до складу польської шляхетської Речипосполитої!!! Питаємо М. Бараболяка і І. Гватя: чи за це, ми, українці, маємо битись в груди, каятись і перепрошувати поляків?

Найперше поляки захопили територію українського племені горватів, яких пізніше називали Білими хорватами (залишки Білих хорватів — це сьогоднішні лемки). Арабський історик з X стол., Бен'ямин з

Туделі пише, що землі горватів сягали аж до чеської ріки Ельби. Арабський географ з XII стол., Аль Ідрізі, стверджує, що були дві сусідні країни — «ар Русія» та полянська «Бультія», а границя між ними проходила чудовими горами, які простягалися з півночі на південь. А це значить, що етнічну територію Руси відділяли від Польщі Лисі гори (Гологори), названі пізніше Горами Святого Хреста — Góry Świętokrzyskie*.

Польський король Болеслав (поляки назвали його Хоробрим), допомагаючи своєму зятеві Святославові засісти на Київському престолі, зайняв Київ і пограбував його. Вертаючи, він захопив і приєднав до Польщі частину західної української території, т. зв. «Червенські гори», які пізніше відібрав від поляків князь Ярослав Мудрий. Чи за те мають українці «битися в груди» і «каятися» перед поляками?

В 1395 р. Польща і Литва заключили «Кревську унію», на підставі якої всі землі Київської Руси, які входили тоді до складу Литви, перейшли під повну владу Польщі.

В 1349 р., після смерти останнього князя української княжої Галицько-Волинської Держави, Юрія Болеслава, польський король Казимир захопив силою цю українську західну княжу державу і прилучив її до Польщі.

Українські визвольні війни проти Польщі

Із загарбанням українських земель і поневоленням України Польщею, українсько-польські відносини переплетені визвольними війнами українського народу проти польського гнобителя. Ці війни були завязі і криваві. Про них Я. Ліпскі пише у своїй статті:

«Українці добре пам'ятають XVII і XVIII сторіччя, жорстокі, варварські пацифікації козацьких бунтів (чому бунтів, а не визвольних змагань? — С.М.) і українських селян»... При тому висловлює обвинувачення в сторону українців: «... хоч (українці) не люблять, коли їм згадувати мордування поляків і жидів у 1648 р. та різню в Умані...»

В цьому обвинуваченні українців поважний польський автор виявив себе неповажним. Адже ж він сам признає, що поляки чинили «жахливі, варварські пацифікації козацьких бунтів і українських селян». На «жахливі і варварські» пацифікації, українці були примушені боронитися, бити поляків, і, разом з ними на жаль, також жидів, які тоді стояли по польській стороні і допомагали польським завоювникам поневолювати українців. Чи ж мали українці, коли їх поляки «жахливо», по «варварськи» пацифікували-мордували, бути смиренними і відповідати парафразовано раніше піснею українського мужика:

Простіть нам, ляхи милі,
що ви нас жахливо мордуєте?

*) «Опис городів і територій з північної сторони Дунаю» або «Баварський географ», стор. 167-168.

Тут треба мати на приміті один твердий факт: поляки загарбали наші українські землі і «жахливо», по «варварськи» мордували український народ за те, що він повставав до збройної боротьби, щоб визволитися з-під важкого польського панування. А того не можна числити нам за гріх, бо це національний обов'язок і повинність кожного волелюбного народу поборювати загарбників і проганяти їх зі своєї землі.

Якби українці були пішли розбоем на польські землі і «жахливо» по «варварськи» мордували поляків за те, що вони боролися проти українського поневолення — тоді це був би наш гріх і нам треба було б битися в груди і просити прощення у поляків. Але тому, що це поляки вторгнулися в українські землі і мордували український народ, а ми проти того завзято боролися — то це не наш гріх, а польський, і тому нехай поляки б'ються в груди і просять в українців вибачення.

В іншому місці польський автор знову пише: «Українська іредента (стимульована — цього нема що закривати — українськими націоналістами, які шукали піддержки у німців, а то і в зненавидженій нам Празі), була важкою проблемою для польської держави...»

Направду, дуже дивний цей Я. Ліпскі, який нібито б'ється в груди і закликає поляків каятися за заподіяні українцям кривди, але рівночасно оскаржує нас за те, що ми змагали до незалежності і поборювали польських наїзників, та що провідною силою цих змагань були українські націоналісти...

Питаємо п. Ліпського: А що ж було злого в тому, що українці боролися проти свого поневолювача, яким був польський народ, членом якого Ви є? І чому б українці не мали боротися за своє визволення з-під польського ярма? Це не був наш гріх, що ми боролися за звільнення нашої батьківщини, а повинність! Навпаки: українці були б поповнили великий національний гріх, якби не були боролися проти ворога, що загарбав українські землі і поневолив український народ. Адже ж поляки також боролися, робили збройні повстання проти москалів і німців, які були поділили Польщу поміж себе і поневолили польський народ! І цю боротьбу польських повстанців поляки прославляють цілком правильно як геройські вчинки. То як тоді бути: як поляки боролися за відновлення незалежності своєї держави, то вони герої, а як українці боролися за відновлення своєї української держави, то вони трішники? Щось тут не в порядку з логікою... Пишеться, що українці шукали піддержки у німців і в... Празі... А що ж тут дивного? Адже ж стара римська приказка каже, що ворог мого ворога є моїм приятелем (ми ще тоді не знали, що німці нам не допоможуть, бо самі хочуть загарбати Україну для себе). Зрештою, поляки також не раз шукали піддержки у своїй боротьбі за визволення в інших народів — у Франції й Англії, які їх також ганебно зрадили в Другій світовій війні. І знову дивна логіка: коли поляки шукають союзників у своїй боротьбі, то це добре, а коли українці шукають союзників у своїй боротьбі — то це вже зле? Це подвійна мораль! А що з нападом Польщі на Чехо-Словаччину перед нападом Німеччини на Польщу? Що із нападом мадярів і поляків на Карпатську Україну при мовчанці німців?

Пан Ліпські зробив ще пару неслухняних закидів у сторону українців, на які даємо коротку відповідь.

»Львів, — пише він, — надто зрісся з польською історією і культурою», та що там »жило більше поляків, як українців», тому поляки не зрезигнували з нього і війною вирішили у свою користь. Відповідаємо: Львів, українське місто і знаходиться на українській землі. А більшість польського населення в ньому тоді — це були непрошені, насильні зайти. І коли поляки виступили війною, щоб його задержати при Польщі, то вони пішли проти всяких засад — моральних, етичних, християнських і яких хочете. Насильне загарбання Львова і Західньо-українських Земель в 1918 р., та поновне посягання на них тепер, не можна виправдати ніякими вимівками. Поляки насильно їх загарбали і мусять їх віддати!

»Друга світова війна, — пише далі польський автор, — нерівно обтяжила конта вини обох народів...» І тут Ліпські каже, що, мовляв, УПА більше согрішила своєю боротьбою проти поляків на Лемківщині, чи — як він пише — у Бескидах, ніж поляки проти українців... Відповідаємо: Бескиди (Лемківщина), а також Засяння, Холмщина і Підляшшя — це українська прадідня земля, і УПА виганяла з неї польських загарбників так само, як поляки виганяли німців з давніх польських земель. Якби УПА була била поляків на польських землях, деś під Варшавою, тоді було б оправдання нарікати на українців. А так поляки зайшли загарбниками на українські землі, поневолили і важко гнобили український народ, а коли українці стали їх виганяти зі своїх земель, то поляки ще й нарікають, що їх українці били. Напевно, якби поляки не були налізли на українські землі, то українці їх не били б.

Як закінчити польсько-українську ворожнечу?

Ян Ліпські закінчує свою статтю, закликом до поляків, щоб вони визбулися »національної мегаломанії і ксенофобії«, бо коли того не зроблять, то »втратимо всякий шанс, навіть коли заїснує нагода на співдію з іншими народами, уярмленими советами (тобто москалями)«.

На нашу думку буде замало, щоб поляки визбулися тільки »національної мегаломанії і ксенофобії«. Щоб українці пішли на співдію з поляками, треба, щоб вони також визбулися своїх імперіялістичних посягань по Львів і Західні Українські Землі по Збруч. В Другій світовій війні польський генерал Сікорські домагався від Сталіна українських земель аж по Дніпро! Рівнож, треба, щоб поляки виявили готовість віддати українській незалежній державі також ті українські землі, які ще й тепер знаходяться в складі польської комуністичної держави — Лемківщину, Засяння, Холмщину і Підляшшя. Таку готовість повинен висловити під цю пору відповідною заявою польський еміграційний уряд, який зараз на Заході.

Василь БОРОДАЧ

НА ЛІНІЇ ДАРМОХВАЛ—ДОБРОТВІР

В першій половині ХХ сторіччя українська Чесанівщина затрачує зовсім характер всіми забутої, занедбаної та подекуди й несвідомої сільської закутини. Життя української збірноти на цих землях поволи прибирає дуже чіткі форми меткого й свідомого своєї мети українського середовища. У збірній душі української людини на тих землях самотужки збудилася приспана великанська життєва стихія, яка несла це дуже цікаве українське середовище у безперерйному змагу все вперед. Свідомість цього великого нашого селянського колективу, який дуже виразно в'язав свою власну долю й своє будуче — з рештою українського материка, була видна у кожній громадській і особистій поставі української людини на цих землях.

В наслідок цього — українець на Чесанівщині, почав виразно думати загально-українськими категоріями. Хоча наші вчителі, священики, лікарі й адвокати в місті Чесанові, з провідним інтелігентським активом на місцях, безперерйно стояли у проводі всієї громадської роботи, то все ж таки на основному фронті й рішальній мілітантній стійці в боротьбі за українські права наших західніх земель — стояли вже не одиниці, не випадкові люди, але дослівно кожна селянська постать і невгнута та грізна наша українська маса.

Почавши від 1921 аж до вересня 1939 років політично-адміністраційні чинники «моцарствової» Польщі всіми силами прямували до того, щоби повністю спольонізувати все українське населення наших західніх земель. Польські державні чинники примінювали окремі польонізаційні методи супроти українського населення сусідньої Холмщини. Ціла українська Чесанівщина того часу, з видимим неспокоєм і затурбованням все поглядала на незавидну долю своїх братів-холмців. Кожному тоді було ясно, що поспішне нищення всього українства на західніх периферіях Чесанівщини, було підготовчим полігоном Польщі до рішального нищівного наступу на все зорганізоване життя галицьких теренів. Цих своїх замірів і плянів Польща сенкевичівського Заглови не мала часу виконати. Вона перевиконала ці свої пляни «на зніщене Русі» щойно в 1944-1947 роках, але вже під маскою «Людової Польщі» й при основній співдії й допомозі большевицького НКВД.

Історія польських лиходійств і жорстокостей на землях української Холмщини в періоді «моцарствового панства» тематично лежить поза обсягом цієї праці. Все ж таки — хоч на маргінесі історії чесанівських земель треба відмітити, що продовж swojego вісімнадцятирічного панування на Холмщині, польські шовіністичні круги створили на тих землях своєрідний нищівний котел у якому, по правилам їх панування в польському морі мала розплистися вся основна сила українського населення нашого західнього пограниччя.

Апогеєм цієї екстермінаційної політики Польщі було масове нищення українських православних церков на Холмщині. Цю дуже глупу й жорстоку акцію польські державні чинники «християнської Польщі» переводили влітку 1938 року й то при допомозі війська й змасованих відділів державної поліції. Це жорстоке руйнування українських церков, проведено напередодні нападу гітлерівської Німеччини на Польщу. Головним промотором і аранжером цієї неславної акції був тодішній головнокомандувач польських збройних сил — ген. Ридз-Смігли, який опісля вимагав від українців, яких змушено служити в польському війську, щоби вони своїм життям захищали польський державний твір.

Коли у вересні 1939 року впала польська держава то з тої причини на відтинку пограниччя Чесанівщини з Холмщиною був виразний відрух радості, бо зникли польські поліційні шикани. Окрему причину до радості мала українська Холмщина з приводу передачі українського православного собору в Холмі його правному власникові — Українській Православній Церкві.

Продовж цілого 1940-го року землі Чесанівщини, а зокрема місто Чесанів поповнилося великою кількістю втікачів. Був це переважно молодий і національно свідомий елемент та суспільно-громадські робітники зі Сокальщини, Немирівщини, раво-руського повіту й подальших околиць східних українських галицьких земель, які в той час були вже під окупацією большевиків. Всі ці люди зорганізовані в чесанівському Українському Допомоговому Комітеті й Курені Молоді — перші простягнули допоміжну організаційну руку прибитій польськими гоніннями — Холмщині. Тут треба заважити, що наплив великого числа втікачів зі зайнятих большевиками теренів, змусив українських провідних людей Чесанова створити Допомоговий Комітет льокального порядку, заки ще прийшло до формального створення УЦК в Кракові.

Кожної неділі на протязі цілого літнього сезону 1940-го року, з Чесанова виїздила на Холмщину колона зложена з 30 до 40 людей на роверах, уряджуючи по селах сходини. Там вони вели з людьми освідомлюючі гутірки, виголошували реферати й в той спосіб пророблювали вони важливу освідомлюючу працю. Несміливий прихід української поліції на холмські землі, назначування війтів по збірних громадах та організування українського шкільництва — все це у своїй суті з тяжким трудом, але все ж таки добивалося до застрашеної душі холмщача й він поволі починав ставати на свої власні ноги.

В той час, коли округи Замостя, Холму, Білої Підляшської й Томашівщини — мали більше людей зі закінченою високою освітою, які відразу включилися в громадську працю, то південно-західній відтінок Холмщини по лінії шляху Чесанів—Тернигород—Білгород був на якийсь час залишений на виключну допомогу українського осередку в Чесанові. Значна віддаль холмських теренів і специфічні умовини життя цієї української землі — від людей, які проводили там цю працю — вимагали такту та дуже обережного підходу та вирозуміння.

Польське шовіністичне середовище бувших »стжельцуф«, на прилежній до Чесанівщини — Холмщині, ненависним оком гляділо на українську організовану працю та зміни, які там прийшли. Першою видимою реакцією проти прагнень українського населення Холмщини майструвати своє життя по своїй вподобі — було скритовбивство українського поліциста Лисяка, уродженця холмської землі, в селі Воля Обшанська, біля Люблинця Старого. Після виконання цього провокативного злочину, справники кинули тіло поліциста Лисяка у недалекий став. Цей злочин до живого обурив і змобілізував все довколишнє населення Холмщини й сусідньої Чесанівщини. На похоронні відправи, крім української поліційної залоги цілої Замійщини, з'їхалася також кількатисячна маса українських людей. По запальних похоронних промовах — українська молодь спонтанно zareagувала потурбованням кількох представників того польського середовища у Волі Обшанській, яке плянувало й виразно апробувало виконання цього злочину.

Створення якоїсь провідної централі для Холмщини, яка кермувала б працею при віднові культурно-освітнього й громадського життя цих земель, була дуже пекучою проблемою того часу. Ситуація змінилася на краще після того, як в березні 1940 р. Український Центральний Комітет в Кракові виделегував на холмські землі дир. Володимира Дармохвала, завданням якого було, як тоді говорилося, відгребати там українську силу. Приїхавши до Білгорая, дир. Дармохвал зустрів там вже інспектора С. Нея, який був зайнятий організуванням українського шкільництва на цих теренах. Прибитий видимою морально-руйною українського населення, дир. Дармохвал рішився поспішно покинути ці околиці. Щойно переконлива намова інж. Хронов'ята, штовхнула Дармохвала до організування кооперативної централі в Терногороді.

По якомусь часі дир. Дармохвал оправдав себе не лиш як знаменитий кооперативний організатор Терногородщини, але в тодішніх, складних обставинах воєнного часу, він закинув дуже симпатичний, український мостовий причілок і створив фактичну базу дій для української суспільно-громадської праці для цілої південно-західньої частини Холмщини.

Крім господарських проблем і труднощів воєнного часу дир. Дармохвалові приходилося лагодити теж і політичні справи льокального порядку, які безпосередньо торкалися не лиш господарського сектора цілої Терногородщини, але й подекуди й всього українського життя цілої Холмщини. Вже ранньою весною 1940-го року поляки поспішно почали активізувати свою підпільну »Армію Крайову« на терені цілої Замойщини. Там десь подальше від Терногороду в окрузі Парів і Сусяц пружилася вже пересякла польським комуністичним елементом »Армія Людова« й дуже злочинні »Польські Батальйони Хлопські«. З тої причини постійно грозила небезпека не лиш для повної ліквідації цієї корисної української станиці, але й масакра всього безборон-

ного людського активу, який працював, або гуртувався при терногородському Повітовому Союзі Кооператив.

Щоб якось вдержати на поверхні українського життя цю корисну нашу станицю, дир. Дармохвал пішов на зговорення з репрезентантами «Армії Крайової» й таким чином він впровадив на цю дуже чутливу ланку відношення до польського довкілля — стан «неутралітету». То саме з тої причини в Повітовому Союзі Кооператив в Терногороді, в характері уряднички працювала полька Яніна Кучинська — член «Армії Крайової» зі ступнем капітана. То саме ця пані Кучинська — сповняла рівночасно ролю своєрідного «вентиля безпеки» для самого дир. Дармохвала й цілої торговельної станиці.

Маючи до своєї розпорядимости товар, а зокрема горілку, за яку в той час можна було купити всяку жандармську, чи гестапівську величину — дир. Дармохвал вступив в німецьких властей дозвіл на організування збройної української самооборони. Громадила тоді ця людина в себе всяке стрільне залізно-воєнного часу, цією зброєю він сам теж вправно орудував. В той мажоритний час війни — зброя була єдиним переконливим аргументом і запевненням того, що людина й цілі людські гурти зможуть пережити всі воєнні несподіванки й негоди.

На землях Чесанівщини, в селі Диків Старий, управителем пивоварні в той час був уродженець Радехівщини — Омелян Добровір. Він теж дорогою пивоварських зв'язків з «власть імущими» й при допомозі дир. Дармохвала одержав дозвіл на вдержування подібної озброєної самооборони. На ці дві озброєні українські одиниці з респектом і признанням гляділа ціла українська Чесанівщина. Нам всім здавалося тоді в Чесанові, що ці два наші озброєні відділи з лінії Дармохвал—Добровір є зародком нашої льокальної «збройної сили», яка вже за два роки пружила там свої вмілости в упівських колонах.

Директор Володимир Дармохвал належав до того типу людей, які в той жорстокий воєнний час мали відвагу робити таке діло, яке тоді було єдиним на потребу. Хоч Дармохвалові потягнення на Терногородщині не завжди підходили під точну літеру приписів чесанівського «корану», то однак дир. Дармохвал, у той дуже виїмковий час, дуже гідно репрезентував там нашу загальну справу та робив незвичайно корисну роботу. Ця людина постійно заглядала смерті в очі, був прямий у своїй поведінці, бравурної вдачі, а при тому незвичайний ризикант та добрий ситуаційний калькулятор.

Українська зорганізована Чесанівщина того часу постійно стояла у допоміжній колонії для Терногородщини й завжди була у добросусідських стосунках з дир. Дармохвалом у Терногороді. Всі однак наші основні зв'язки з Холмщиною в 1940-44 рр. ішли завжди через Терногород. Кожний, хто в той час мав охоту прикласти руки до якоїсь корисної української роботи на Холмщині, все знаходив прихильне прибіжище, поміч і своєрідний азиль саме в терногородській кооперативній централі. Взагалі українське середовище міста Терногороду, в часі німецької окупації наших земель — було затишним прибіжищем

— головно для тих, які не мали тоді змоги вільно показуватися на широкий світ німецької дійсности. Мало хто знає сьогодні про те, що під прибраним іменем, знаної тоді в Терногороді кооперативної величини — Олекси Вітрука, крився сл. п. Олекса Гасин псевдонім «Лицар» — пізніший шеф штабу Української Повстанської Армії.

Тому, що на Терногородщині не було відповідної кількості українських людей з належною практичною підготовою у кооперативному ділі, то дир. Дармохвал був змушений zatrudнювати в Повітовому Союзі теж і польський елемент. Впрочім всі ці т. зв. поляки — були того роду, що кожної хвилини мали змогу доказати відповідними документами — своє українське походження. Таке доказування українського походження відбувалося в терногородському УДК влітку 1940 року, коли то німці зарядили переселення польського населення з Терногородщини, деś у недалеку Замійщину. ЖАх, сором і злість збирала тоді автора тих стрічок, коли приходилося відчитувати старі полинялі документи, які виразно доказували українське походження людей, які уходили за поляків, але змінили метрику часто навіть вже у першому поколінні. Навіть найзапекліші «польські стшельци» та люди того польського середовища, які ставилися ворожо до українства й завзято його поборювали — пред'являли такі документи.

Після вибуху війни між Німеччиною і Росією в червні 1941 року — тоді всі пришельці, зайняті в Повітовім Союзі Кооператив у Терногороді, відійшли на схід. Впертий дир. Дармохвал ще й тоді рятує цю українську господарську станицю від повного провалу, або передачі її у польські руки. Мимо шептаних пересторог та «приятельських» порад, щоб дир. Дармохвал поспішно залишив Холмщину «для добра родини», то однак ця людина витримує на своїй стійці до самого кінця.

Коли влітку 1944 року большевицька офензива докочувалася вже до границь Терногородщини, а передові большевицькі танки були вже в селі Замх — тоді остання озброєна колона виїздить з Терногороду на захід з дир. Дармохвалом. Після цього українській Терногородщині й Чесанівщині прийшлося поновно переживати польсько-большевицькі гоніння, яких мало знає сучасна мартирологія. З перспективи минулих тридцяти літ змагу української Чесанівщини за свою незайманість і співпраця провідного активу тих земель, щоб загоїти братські рани українців на Холмщині — належать до історії чесанівських земель і є свідцтвом нашої співпраці і основою нашої сили.

Директор Дармохвал, приїхавши на постійне до Нью-Йорку й там заложив малий склепок і так почав заробляти на хліб насущний. Він і тут повний людського тупету та підприємчивости. Попри те він бере активну участь в українському громадському житті, а зокрема цікавиться він «Пластом» і живе мріями своїх минулих вояцьких ходів.

Директор Володимир Дармохвал помер скоропостижно в Нью-Йорку, дня 16 січня 1974 р.

Богдан СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

ЧОМУ ОКУПАНТИ ВИЗНАЛИ КИЄВУ 1500-РІЧЧЯ І ЯК ЙОГО ВІДМІЧУЮТЬ?

Наука давно визнала, що слов'янські безперервні поселення характеру торговельного і ремісничого на території Києва існують із початків нашої ери, тобто вже в першому столітті до народження Христа. Немає щодо цього факту заперечень навіть найвизначніших московських археологів. І немає заперечень іншого факту, що в тому часі на землях теперішніх московського і білоруського народів слов'ян ще не було. Слов'янські племена посунулися на північ із заходу та півдня аж в другій половині тисячоліття після народження Христа. Отже відмічувати 2000-річчя Києва як початку поселень «матері городів руських» для Москви незручно, бо це означає в сучасному назовництві «матері міст українських». І як тоді говорити про «дружбу трьох братніх народів — російсько-го, білоруського та українського», коли про таку «дружбу» і «єдність» говорити не можна.

КП ССРСР дала інструкцію діалектично насвітлити факти та «вияснити», що поселення Києва визначити треба аж від часу появи городських валів і його ролі державного характеру з часів князя Кия, легендарність якого із літописних джерел, підкріплена новими дослідями та археологічними доказами, тепер доведена, як історична.

В 1947 році КП ССРСР відмітила 800-річчя Москви. В 1147 році Юрій Долгорукий оснував там першу оселю, в якій приймав своїх гостей. Міським поселенням стала Москва на переломі XII і XIII століть і тільки в XIII столітті Москва стала столицею Суздальсько-Володимирівського князівства, приймаючи згодом назву Великого Московського Князівства. Але ці факти не перешкождали московським вченим, а радше КП ССРСР починати появу своєї столиці не від часу її ролі як городища, укріпленого ровами, чи як столиці, а як поселення, на якому починалося перше життя майбутнього міста.

Так визначають вік міста усі народи, в усіх країнах Європи та усього світу. Тільки Києву не вільно рахувати віку від часу його значних торговельних і ремісничих поселень, а обов'язково треба чекати пів тисячі років, щоб йому визначити дату, до якої в якійсь мірі можна було б примазатись племенам на угрофінських і балтських землях, що навіть в часі Київської Русі та по упадку Києва назви Русь не вживали. Була земля Великого Новгороду, було

Московське Князівство, було Полоцьке князівство і Смоленське князівство, але тільки нащадки антських племен, об'єднаних центром Київської землі, були Руссю-Україною. Формування московської нації пов'язане тісно з формуванням Володимиро-Суздальського князівства, а згодом Великого-Московського, з завершенням процесу митисації вятичів з угрофінами Оки і Поволжя та геноциду над новгородськими словенами і перетоплення турко-татарських племен волго-уральського простору. Цей процес, формований абсолютною владою держави, скристалізований у п'ятнадцятому і шістнадцятому сторіччях, дав у висліді новотвір національного характеру, що його можна за мовою назвати слов'янським, а за характером расовим і культурним московським; який ніякого відношення до Київської Руси-України не мав і не має, крім факту, що частина його територій входили в склад Київської імперії.

КП ССРСР визначає завдання не лише кадрам КП і Комсомолу, адміністраційному апаратові, поетам, письменникам, образотворчим мистцям, але теж і вченим, історикам, археологам, економістам. Вона плянує не лише сучасність, не тільки майбутнє, але, в міру нових плянів, переосмислює минуле.

Процес творення московської нації — незакінчений. Саме сучасний режим висунув теорію «зближення культур» народів ССРСР, теорію російської мови як «другої рідної», для всіх народів ССРСР, і остаточно «злиття націй» через «дружбу націй» ССРСР і їх переселення, як колись новгородців, під претекстом «будови комунізму», «допомоги народам братам» і «спільної батьківщини ССРСР».

Під цим гаслом відбувається святкування 1500-річчя Києва, як процесу єднання «трьох братніх народів», що коренем своїм сягають «однієї давньоруської народности» і визволені «старшим братом» із чужого ярма, змагають до поновного злиття і об'єднання в одному «советському (московському) народі».

До 1970-их років КП ССРСР дозволяла підсоветським археологам шукати коренів слов'янства (східних слов'ян), починаючи з доби бронзи (трипільська культура), з пізньої бронзи (комарівська, білогородівська та чорноліська культури), в залізній добі уважали слов'янськими лісостепові племена Скитської імперії (скити орачі). Бездискусійно приймали за Прокопієм Кессарійським, за Маврикієм Стратегом, Менандром, Йорданом та іншими істориками і сучасниками антив, що вони не тільки слов'яни, але, що вони мають мову слов'янську, звичай і з усіх слов'ян найхоробріші. Створену ними, т. зв. черняхівську культуру вважали виключно слов'янською, на основі якої розвинулася не лише культура Київської Руси, але й її державна організація, що мала свої традиції в антській державі, очолений в IV столітті королем Божом (згинув 385 року у битві з Вінітарем, ватажком готів).

Не тільки історики, але й найвидатніші археологи українські та московські обстоювали й багато із живих даліше обстоюють свої погляди. Згадати б тільки такі імена як Хвойко, Грушевський, Пастернак, Петров, Баран, Брайчевський, Махно, Смішко з українських, а Шпіцин, Шахматов, Греков, Рибakov, Симонович і ряд інших, московських авторів.

Деякі з них, як Третьяков, не резигнуючи зі своїх тез про формування східних слов'ян на українському лісостепу, під тиском нової політики КП СРСР в останніх працях поширюють прабатьківщину східних слов'ян поза раніше визначені ними межі на північних землях Полісся, приписуваних балтицьким племенам (балтам).

Рівночасно, дехто з московських археологів, що раніше підтримували тезу про слов'янські поселення торговельно-ремісничого типу Києва від початків нової ери, погоджуються, з огляду на московські імперські інтереси, визнавати Київ містом від того століття, коли його оточили городськими валами і ровами (Рибakov). Для підтримання свого престижу, цей автор рівночасно заявляє, що Київ був важливим поселенням вже від початків, а то й до нової ери. Заяву таку зложив учений у звичайній газеті з приводу святкувань »1500-річчя Києва«, а не в будь-якій науковій праці.

От що пише названий раніше Б. А. Рибakov у своїй праці »Анти і Київська Русь«: »Антів VI стол. можемо трактувати як частину слов'янських племен, об'єднаних під цим загальним іменем, як предків частини східних слов'ян.

Спільність антської мови зі слов'янськими підтверджена не лише сучасниками, але й збереженими до нашого часу рядом антських імен. Правда, всі ті імена дійшли до нас в латинізованій або грекізованій формі, одначе маємо величезну кількість порівняльного матеріалу, за яким легко й точно можна відтворити первісну форму.

Ант Доброгаст (таксиарх грецької фльоти, в 555 р.), ант Всегорд (візантійський полководець), антські князі Бож і Межамир, брат останнього Келегаст та інші антські імена, що мають ряд руських та загальнослов'янських аналогій, остаточно переконують нас в тому, що анти в VI стол. говорили мовою, надзвичайно близькою до мови давніх руських документів епохи Київської Руси. З цього випливає, що в антах VI-VII стол. ми маємо прямих предків тих східнослов'янських племен, із яких декілька століть пізніше стала Київська держава«.

Даліше Рибakov каже: »... Анти не тільки предки східних слов'ян, але творці усієї їхньої культури. Попередниками Олега та Ігора були Межамир, Ідарич, Хвалибуд і невідомі нам по іменах власники дніпровських скарбів.

На початках IX стол. набіги грабіжників-норман, приманених багатствами Києва та його оточення, норманів, що ледве ступили

в ту стадію розвитку, яку придніпровські слов'яни уже відживали, ніякої епохи не створили і не могли залишити.

Варяги не могли дати ніякої нової культури, не могли вплинути на економію, на соціальну структуру: горстка шукачів пригод попала в стару, оформлену придніпровську культуру і скоро розпливлася в ній. «Вар'яжське дріжджа» — це фальшивий міт, створений норманістами та підтримуваний сучасними імперіялістами. Прототипом для створення держави Ярослава Мудрого почали наростати не в IX стол., а за триста років до варягів, дякуючи чому історію Київської Руси треба починати не від Рюрика й Олега, а від Бога і Межамира, із перших походів на Візантію в VI стол.».

Претенсії норманістів до української історії виявляються в запереченні слов'янського первня антів і приписування їм черняхівської культури, ними створеної в українському Лісостепу, готам. Норманську теорію щодо антів витягнув із арсеналу німецьких і польських імперіялістів, захований за параваном школи Грушевського, О. Пріцак із своїм епігоном Б. Струмінським.

Тому, що Грушевським вони тільки заслоняються, але не визнають українських авторитетів, наведемо їм опінію чужинця, найвизначнішого поруч Брайчевського знавця черняхівської культури, археолога Е. О. Симоновича. В статті «Північне Причорномор'я і слов'яни анти», поміщеній в журналі «Археологія» (ч. 2, 1971 р.) цей автор пише: «... Спроби оголосити готськими тисячі пам'яток черняхівської культури на терені Лісостепу і частково степів України від західних кордонів ССРСР до Сіверського Дінця не допомагають з'ясуванню історичної правди. Безперечно, неможливо припустити, щоб нечисленне чужорідне населення відсталих північних районів Європи створило монолітну високорозвинену культуру, ареал якої охоплює величезні простори України. Вірогідніше, що ці пам'ятки залишені, як свідчать писемні джерела, незліченними племенами слов'ян-антів. Слов'янський тип культури, що виникла до появи окремих готських дружин, не підлягає сумніву. Єдність соціально-економічного розвитку, всебічні зв'язки сприяли культурно-етнічній консолідації місцевих племен, які можна вважати слов'янськими. Готське вторгнення не розкололо, а лише зцементувало співдружність ранніх слов'ян у боротьбі проти спільного ворога. Саме цим племенам і належать перші осілі хліборобсько-скотарські поселення на узбережжі Чорного моря, які з'явилися у період ослаблення Римської імперії II-III стол. н. е. і продовжували існувати там у пізніші часи».

«... Дані антропології, вказуючи на більшу близькість черняхівців до слов'янських племен-полян, ніж до сарматських і германських серій кісткових залишків, такому висновкові не перечать».

Ми навели цитати видатних вчених — археологів, голоси яких щодо генези слов'янської прабатьківщини на українському Лісостепу, заглушують кар'єристи імперських інструкцій в науці, завданням яких пересунути визначені і прийняті межі прабатьківщи-

ни слов'ян із півдня українського Лісостепу та зльокалізувати їх між Вислою, Прип'яттю та середнім Придніпров'ям, примістити у центрі сучасних етнічних земель Польщі, Білорусі, України і Московщини. Ізза цієї «теорії», появляються праці археологів, які, заперечуючи норманську теорію на ними визначених «слов'янських» землях (балтів та угрофінів), підтримують готську теорію походження антів та ними створеної черняхівської культури, на землях українського Лісостепу, який раніше входив у склад Скитської імперії, на сході — сарматам, на півдні — готам, а на заході — тракам.

Завданням цієї тенденції є відмовити українцям права вважати антів предками русів-українців, а разом із тим права на родовід найстаршої слов'янської державности, яка 1600 років тому була очолена династією короля Божа, який згинув у боротьбі з готами. Останні були розгромлені гунами і прогнані зі степів України. Антська держава не розпалася в IV столітті. Анти з іншими слов'янськими племенами зуміли не лише оборонитися від ворожих наїздів, але в VI і VII століттях зломити найбільшу потугу Східньоримської імперії і зайняти урожайні землі Балканського півострова та створити нові держави.

Коли болгарський нарід відмічував недавно 1300-річчя своєї державности і подібну річницю міг би відмічувати словенський нарід, що створив державу Само, чеський і словацький народи — 1150-річчя моравської держави і польський нарід 1060-річчя історичної Польщі, тоді тільки український нарід своєю державністю сягає рівно 1600 років у минуле, історично потвердженого хроніками своїх сусідів та науковими дослідями археологів, що виявили черняхівську культуру як вияв високої цивілізації першої української державности антів.

КП СРСР вирішила в 1982 р. відмітити 1500-річчя Києва. Ми вже згадували на початку причину такої звуженої дати історії Києва від початків його перших безперервних слов'янських поселень. Ми вже згадували, що ці перші поселення — поселення виключно предків українського народу. Та й чи можемо ми мовчати, коли окупанти проголосили 1500-річчя Києва тільки для того, щоб проповідувати з тієї нагоди «дружбу російського та українського народів», будувати у Києві «Пам'ятник слави» на пошану «Вітчизняної війни», засмічувати площі Києва пам'ятниками «героїв» московської окупації України — кримінальними злочинцями — лєнінами, ватутінами та їм подібних «визволителів» Києва».

З нагоди 1500-річчя Києва, там проголошеного, не відновлено ані однієї знищеної ними, пам'ятки старого Києва. Не відтворено його краси, не зремонтвано руїни Успенської церкви Печерської лаври, церкви Спаса на Берестові, чи Видубецького Манастиря Михайлівський собор, не відновлено зруйнованого в 1934 році Золотоверхого Михайлівського собору. Тенденційно заслонено високими будо-

вами історичний краєвид Києва та його найважливіші пам'ятки. Обліплено будинки Києва таблицями історії «Жовтневої революції», «будови комунізму», «дружби народів», а ціле «святкування» 1500-річчя Києва і видана в останніх двох роках «ювілейна» література, призначена «змаганням за виробництво».

Така дійсність в Україні, і в тому часі, коли рани війни вилікували народи, столиці яких були зрівняні зі землею. Варшава відбудована до останньої пам'ятки її історії. Відбудований Берлін, Дрезден і Кельн у Німеччині. Тільки в Україні з нагоди «1500-річчя Києва» продовжують окупанти руйнувати її столицю і затирати її минуле.

Є одиниці на еміграції, що хочуть промовчати московський геноцид нашої столиці і не зводити з Москвою бою, мовляв це «затемнює» наші святкування 1000-річчя християнства України. Не затемнює, а роз'яснює, панове норманісти. Роз'яснює тому, що битва з Москвою за Київ і державність Русі-України є підготовкою до ювілею 1000-річчя удержавлення християнства в Україні, яке відбудеться аж за шість років. А тепер в 1982 році, треба оборонити Україну-Русь, оборонити Київ та їх предків анти і українську державність.

Москва напевно не буде мовчати в 1988 році, якщо доживе її імперія, і голоситиме 1000-річчя московського-руського православ'я. Чому відкладати битву на потім. На чий млин виливають воду ті всі, що радять ховати голови у пісок. Звичайно, це тактика тих же самих, що півтисячі років української історії приписали готам і починають історію України від варязьких завойовників. В науці є місце на різні теорії. Але нація мусить боронити свою правду і голову пхати в пісок нам не вільно. Рішення СКВУ відмітити 2000-річчя Києва та 1600-річчя української державности (Анти-Русь-Україна) і Звернення в 40-річчя УПА, Звернення Світового Українського Визвольного Фронту і Асоціації Діячів Української Культури в ці історичні дати — ювілей 1000-річчя удержавлення християнства в Україні-Русі лише вияснює і приготвляє, а не притемнює.

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ

Під час ломання рами з першою частиною інтерв'ю Ярослава Гайваса («Визвольний Шлях» ч. 9, 1982) трапилася на сторінці 1075 помилка, яку прохаємо виправити, а саме: *Зразу після вбивства він перейшов нелегально кордон до ССРСР, а тепер пояснює це наказом, який він отримав від свого фінляндського зв'язкового, майора фінляндських військ. Власне до того майора Організація звернулася за верифікацією інформацій Полуведька.*

Ця поправка відноситься до рядків 15-19 від гори. Автора і читачів прохаємо вибачення.

Михайло БРАЙЧЕВСЬКИЙ

БОЖ — ЦАР АНТІВ

Біля витоків нової ери велике плем'я слов'ян міцною ходою вийшло на авансцену світової історії. Перші згадки про наших пращурів знаходимо вже в творах римських та грецьких авторів — Плінія Старшого, Тацита, Птолемея; у них слов'яни виступають під іменем венедів. Але ці повідомлення надто сухі та схематичні, вони обмежуються загальними даними щодо розселення слов'янських племен. Жодного конкретного епізоду з їхньої історії там не знаходимо.

Докладніші й різноманітніші свідчення стародавніх письменників про склявінів та антів — слов'ян IV-VII століть. Вони не лише дозволяють визначити територію їхнього мешкання, але й подають цікаві відомості про суцільний лад, звичаї, культуру і, нарешті, про політичні події в їхньому житті. Деяких антських і склявінських діячів ми знаємо й на ймення: то вже початок слов'янської історії у власному розумінні слова. Найдавніший епізод цієї історії пов'язаний з іменем антського царя Божа, або, як ще його називають, — Буса.

Жив Бож у середині та другій половині IV стол. То був бурхливий час, що увійшов до світової історії з назвою «великого переселення народів». У всіх напрямках рухалися численні маси різних за походженням і етнічною приналежністю племен. Вони сунули густою хмарою в пошуках нових земель. В умовах складного, неусталеного життя і кардинальних соціальних зрушень формувалися перші «варварські» держави слов'ян, германців, кельтів, аланів та інших народів.

На півдні Східної Європи утворилися два великі об'єднання племен — Антське в Лісостепу і Готське в Надчорномор'ї. Вони протистояли одне одному як основні політичні контрагенти. Першим відомим нам зверхником Антського союзу був Бож, згадуваний в історичних джерелах у зв'язку з війною проти готів.

Дата його народження нам невідома, натомість точно знаємо рік його смерті: 385. Помер він, однак, уже немолодим: разом з ним, повідомляє стародавній історик, мусіли вмерти його сини. Скільки років могло бути Божові на той момент? Сорок? Сорок п'ять? Мабуть, не менше, бо слід думати, що серед його синів були вже й дорослі, які після батькової смерті могли претендувати на його престол. Отже, народився Бож, напевно, ще в першій половині сторіччя.

Він був антським царем. Так його допіру називає готський письменник Йордан, твір якого, писаний латиною, є для нас головним джерелом інформації. Автор вживає поряд з ім'ям Божа термін «рекс».

З приводу соціального становища Божа історики сперечалися досить активно. Ті, що прагнуть до архаїзації антського суспільства й наділяли його рисами родового ладу, вважали Божа (як і інших слов'янських королів) одним із численних племінних ватажків, що стояли на чолі дрібних і досить ефемерних об'єднань. Так, приміром, один з українських археологів пропонував зарахувати Божа до числа »багатьох вожаків, які пройнялися ворожнечою до готів...«

Але така думка спростовується самим Йорданом. Розповідаючи про смерть Божа він згадує 70 можновладців з оточення антського царя, які були страчені разом з ним, і яких він називає вже не рексами, а приматами (вельможами) — »приматес суї«. Отже, йдеться не про рівноправних ватажків, що лише тимчасово визнали владу одного вождя. Йдеться про почет Божа, його підданців, які мусіли підкорятися королеві. Таким чином, то був таки справжній володар, що мав у своїх руках політичну владу над певною частиною слов'янського населення. Згадаймо, що інший ранньосередньовічний автор, Теофілат Сімокатта, розповідаючи про слов'янського короля Ардагаста, твердить, що він »володів своєю країною«; цей же письменник згадує »підданців« іншого зверхника Мусокія і т. д.

Якою ж була країна Божа? Чи був то маленький клаптик, загублений десь серед східньослов'янської стихії, чи, може, влада його поширювалася на всі (або майже на всі) антські племена?

Слід підкреслити, що антське об'єднання племен було досить великим. Свідченням цього є, поміж іншим, відомості про чисельність його армій. Стародавні історики — Прокопій, Менандр та інші — згадують антські війська, що нараховували кілька десятків тисяч. Цілком зрозуміло, що населення, спроможне того часу виставити такі з'єднання, мало становити щонайменше мільйон мешканців.

Йордан згадує Божа в зв'язку з описом гото-антської війни. До цього конфлікту, очевидно, були втягнені всі анти, принаймні основна їхня частина. Але жодного іншого антського короля, який діяв би одночасно й паралельно з Божем, готський історик не називає. Отже, їх просто не існувало: були сини — спадкоємці Божа, були можновладці з почту, але суперників-рексів — жодного. Виступаючи проти антів, готи виступали проти Божа. Бож і анти в уяві Йордана — поняття рівномаштабні.

Територію, де жили антські племена, історик Йордан визначає »від Дністра до Дніпра«. Інші матеріяли, які є в нашому розпорядженні (в тому числі, археологічні), дозволяють уточнити: переважно в межах лісостепової смуги. Це — Середня Наддніпрянщина, Поділля, Південна Волинь, Галичина. Ці землі й становили країну Божа, сферу його влади. Її населення справді досягло розмірів, відповідних повідомленням візантійців.

Хто ж були анти? Насамперед — східні слов'яни (розрізняючи анти і склавівів, стародавні письменники вперше засвідчують поділ слов'янства на дві основні частини — західню й східню). Але нам цього не досить: постає, передусім, питання, в якому відношенні анти стоять до східнього слов'янства загалом, до пізнішої Руси та її структурних елементів?

Не може бути сумніву, що антська група племен, яка займала лісостепові простори, складала лише південну частину східньо-слов'янського етнічного масиву. Ті племена, які жили в Поліссі (в басейні Прип'яті, Десни, Сейму, — поступово просувались на північ, — у горішню Наддніпрянщину та у сточище Верхньої Оки) — до антського об'єднання не входили й мали життєвий уклад, відмінний від антського (це дуже добре відомо археологам). *Отже годі ставити знак рівності між антами і східніми слов'янами загалом, як це намагалися раніше робити деякі вчені.*

Не може бути сумніву, що прямими нащадками антив справді є сучасні українці, бо територія антив повністю вписується в межі етнічної території українського народу. Антська культура демонструє нам, зрештою, той тип, що пізніше виявився властивим для української етнографії: саме в цей час формується знайомий нам характер житлової споруди, виробничий і побутовий реманент, деякі типові деталі одягу тощо. Отже, нащадки антив утворили той етнічний осередок, довкола якого відбувся процес становлення української народності, але не тільки вони. Територія антив виявляється значно вужчою від території України; тобто українська народність як історичне утворення часів розвиненого феодалізму, всотала до себе й ряд інших груп східньослов'янського населення, що пережили епоху Київської Руси.

Нащадки антив виступають у літописах під іменем полян і так званої південно-західньої групи літописних племен (уличі, тиверці, дуліби, волиняни, бужани, білі хорвати). Оце й був той етнічний ареал, який утворив країну, що в IV стол. перебувала під владою Божя.

Де містився центр держави? Де перебувала ставка антського царя? Жодних конкретних повідомлень у джерелах не знаходимо; поки що можливі лише припущення на підставі побічних даних. Колись мені здавалося, що це могла бути Південна Волинь. Недарма ж арабський автор X століття Масуді, кажучи про оті далекі часи, саме волинян (Валінана) називає пануючим племенем серед слов'ян. У Південній Волині сконцентровані й археологічні пам'ятки, безпосередньо пов'язані з антською суспільною верхівкою IV-V століть, зокрема найбагатші скарби. Там же, біля Крем'янця, виявлено єдине відоме нам досі князівське поховання тих часів.

А чи такі вже, скажімо, випадкові, топонімічні назви? Поблизу Крем'янця є й досі Божя гора. Нині назва ця, цілком природно асоціюється в народі із словом »Бог«. Але хіба не логічно припустити, що названо її на честь Божя, антського царя, який за-

гинув 385 року в боротьбі проти чужоземних загарбників? Аналогій у нашій історії безліч: Київ город, Боричів Тік, Тур'я Балка, Щекова гора і т. п.

Взаємини антів з готами були напружені протягом усього IV стол. В середині його готську «державу» очолював Германаріх — найзнаменитіший з усіх готських королів. Йордан твердить, що йому підкорялися вся Східня Європа, в тому числі й анти. Але ми добре знаємо, що в подібних питаннях цей автор — придворний історик готських володарів, що мав за мету всіляко оспівувати їхню велич і звитяги, — вимагає дуже критичного ставлення. Бо 385 року — через десятиріччя після смерти Германаріха — його наступник і спадкоємець Вітімір (Вінітар) лише прагнув підкорити антські племена. Саме з цим вузлом подій і зв'язується діяльність Божа, який очолив боротьбу наших далеких пращурів проти готського наїзду.

Спочатку військові дії розвивалися успішно для слов'ян: антське військо на чолі з королем Божем здобуло перемогу й поставило готів у скрутне становище. Але згодом Вітімірові пощастило домогтися зламу в ході подій на свою користь. Бож потрапив у полон до Вітіміра, який наказав розіп'ясти його разом із синами й 70 можновладцями «для остраху, аби тіла страчених подвоїли жах переможених». Але скористатися своєю перемогою готи так і не змогли; дуже скоро після смерти антського короля, ще того ж таки 385 року, вони зазнали страшного розгрому з боку гунів і змушені були відійти далеко на захід.

Так трагічно увірвалося життя Божа — першого відомого на ймення державного діяча антської історії. Але пам'ять про нього жила в свідомості нащадків. Рівно через вісім сторіч після жорстокої страти антського володаря, тобто 1185 року, його ім'я згадав геніяльний автор «Слова о полку Ігоревім» — у зв'язку з нещасним походом сіверського князя проти половців, що в XII стол. посіли в наших південних степах місце давніх готів.

Автор безсмертної поеми пише про готських дівчат, які «бреньчали руським златом», награбованим в Ігоря, оспівують часи Буса (Божа). Жменька готських нащадків, що на той час лишалася в Криму та Тматорокані (туди, до річч, безуспішно прагнув сіверський князь), добре пам'ятала гото-слов'янські війни й перемогу свого Вітіміра над антським королем; радіючи з трагедії Ігоря, вони тепер злорадо тріюмфували.

Думки великого київського поета цілком зрозумілі й разом з тим — дуже цікаві. Подібно до стародавнього Божа-Буса, Ігор Святославич виступив проти чужинців: як і той, він спочатку мав успіх, але надалі мусів до дна випити гіркий келих поразки.

Так у горнілі далеких героїчних і часом трагічних подій славні пращури наші утверджували свій нарід як велику історичну силу, котрій судилося визначне майбутнє.

Микола ЧУБАТИЙ

АНТИ — ПЕРШІ ІСТОРИЧНІ ПРЕДКИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

З назвою ант-антос зустрівся вперше А. Погодін у грецькому написі в Пантикапеї з III стол., за босфорського царя Тайрана, а потім у кількох латинських на території нинішньої Угорщини. Одначе, докладні відомості про антів маємо лише з VI стол., від двох авторів, гота Йордана, що жив у візантійській державі, та візантійського автора Прокопія Кесарійського. За інформаціями цих двох авторів, анти займали територію від Озівського моря та вододілу Дінця й Дніпра — на сході, по обох сторонах Дніпра аж по Карпати і верхів'я Дністра — на заході. Ці інформації підтверджують археологічні знахідки Хвойки, що належать до т. зв. Черняхівської культури.

Йордан пише, що анти на заході межують із склявінами, своїми воєнними союзниками, а склявіни живуть на захід від антів, від міста Новіетуна і озера Муризанського, по верхів'я Дністра на сході та по Вислу на півночі. Невідомо, де знаходиться це місто Новіетуна та озеро Муризанське, мабуть, десь на Словаччині, ближче до римської границі. Виходило б, що склявіни це історичні білі хорвати та закарпатські словаки. Археологічні знахідки з того часу, виявлені на землі склявінів, належать до так званої Пшеворської культури, що властива території південної Польщі, і сягають на схід по верхів'я Дністра та Бугу. Культура склявінів була рільничо-скотарська, як і антів, тільки дещо нижча.

Не згадується у Йордана та у Прокопія північної межі поселення антів, одначе їх суто рільнича культура, доведена археологічними знахідками, виразно говорить, що та межа не могла переходити поза смугу лісостепу, на якій не могла розвиватися рільнича цивілізація. Таким чином поселення антів обмежувалися з півночі нинішньою етнографічною територією українського народу. Інакше кажучи, анти не жили в смузі суцільного лісу Східної Європи, себто не жили на нинішній території ані російського, ані білоруського народів.

Анти — це були перші історичні предки українського, і тільки українського, народу. Анти — це далекі нащадки наддніпрянських трипільців і недалеко предки історичних русинів, нинішніх українців. Такої самої думки російський советський археолог Третьяков, який пише: «Безсумнівним є тільки те, що політичні союзи антів і склявінів, зв'язані із долею Причорномор'я та Балканського півострова, не могли об'єднати у своїх межах усіх слов'янських племен. Північні слов'янські племена заселяючи верхів'я Дніпра та басейну Висли, лишалися поза межами антського та склявінського союзів».

У поселеннях антів ми бачимо вже не тільки територію, але також уже й доволі чітко позначені межі українського етнічного масиву: на півночі — з майбутніми росіянами та білорусами, на заході — з історичними предками поляків у верхів'ях Дністра та в доріччі Бугу; на сході ці межі йшли доріччям Дінця, на півдні — Чорним морем та обома узбіччями середніх Карпат. Етнічні межі антів VI стол. вже такі самі, як межі тих слов'янських племен, що увійшли в склад Київської Русі в етнічному розумінні. На думку Третякова, в той час, себто в періоді від IV до VII століть, етнічна мапа Східньої Європи була вже усталізована.

Майже такі самі думки висловлює російський советський археолог Б. Рибаків, один із кращих знавців давнього періоду Київської Русі. «Матеріальні пам'ятки, — пише він, — свідчать, що культура, створена в VI стол. антськими слов'янами, стала за основу для Київської держави, для багатої та строкатої культури Київської Русі... Багато проявів київського життя X-XI століть входять своїм корінням в антську епоху: рільництво, скотарство, рабство, спалювання рабів на могилі князя, збірки скарбів і т. д. Київські князі X стол. говорили тією самою мовою, що й анти VI стол., вірили в того самого Перуна, плавали на тих самих «моноксилах» і тими самими антськими водними шляхами».

Тому, що поселення антів не переходили поза лісостепову смугу Східньої Європи, себто поза північну етнічну межу українського народу, всі українські історики та археологи, як також не-українські (Нідерле), з поважною частиною російських учених, як Спіцин, Греков та інші, ідентифікують антів з безпосередніми предками Русі, русинами-українцями. Греков виразно стверджує, що територією антської культури є смуга українського чорнозему і переходова смуга лісостепу, себто основна етнічна територія українського народу.

Не була тереном антської культури північна смуга суцільного лісу. Ось що пише про це Б. Греков: «Шосте і сьоме століття — це час виявлення власної, оригінальної східньослов'янської, інакше антської або руської культури. Від того часу східні слов'яни в писаних джерелах звуться антами, а один із сирійських письменників, Захарія, називає їх «рос». Дуже правдоподібно, що один із правих допливів Дніпра, який має назву Рось, зв'язаний з назвою народу «рось». На такі здогади наводять і археологічні факти, а саме тут, в околиці чорнозему, в смузі переходу лісу, були сприятливі умовини для скорішого росту культури, як у північній лісовій смузі».

Наукові докази повної ідентичности антів з київськими русинами — тільки з русинами і ні з ким більше — такі переконливі, що годі антів-Русь розтягнути й на інші слов'янські племена, бо на це немає ніяких писемних або археологічних даних. Все ж такі деякі російські дослідники київської Русі конче хочуть бачити

ще й інших будівничих цього середньовічного державного та культурного твору.

Ось приклад таких суперечливих висновків. Третьяков погоджується з Грековим, що поселення антів покривалися з територією Київської Русі, очевидно з-перед 882 року, себто перед створенням Київсько-Руської імперії. Він також погоджується з Грековим, що назва дніпрового допливу Рось на Україні у сирійського письменника Захарії поширилася на державу Київської Русі над середущим Дніпром, одначе, рівночасно пише: »Правобережні племена над середущим Дніпром, в дійсності анти, стали активною і діючою силою, що створила Стару Русь, силою найважливішою, але далеко не єдиною, бо Русь, її економіка, культура, політика, творилися зусиллями всіх східньослов'янських племен, південно-західних, південно-східних і північних«.

В іншому місці тієї самої праці Третьяков пише, що »Землі верхніє« (назва з »Повісти временних літ«), себто земля Смоленська, Новгородська і область Ростовсько-Суздальська, Руссю, як відомо, не називались«.

Ледве чи можна доказати, що перед постановом Київсько-Руської імперії, себто перед 882-им роком, північні »Землі верхніє« суцільного лісу, культурно й економічно відсталі, на яких згодом, уже після постанову імперії, стали формуватися народи російський та білоруський, мали щось спільне з рільниками-антами та київськими русинами, що ці народи були співтворцями економіки, культури й політики Київської Русі, себто держави над середущим Дніпром.

Так само російський советський історик М. Тихоміров признає, що »в працях советських істориків запанувало переконання про Рос-Росів, Русь, як про давній елемент етнічного життя північного Причорномор'я«, одначе після такого ствердження він розтягає поняття Русі, створеної виключно на антському підложжі, як твір усіх трьох східньослов'янських народів з росіянами включно, яких ще тоді на світі не було і предки яких, фінські племена, ще не були та й не могли бути слов'янізовані, бо поміж територією антів та суцільним північним лісом відсутні були будь-які зв'язки, а різниця культур була величезна.

Також старші російські історики і славісти, як Погодін і Шахматов, признавали, що анти — це передусім предки населення нинішньої України, одначе їх слід чомусь уважати за предків усіх східніх слов'ян. Чому? — На це немає доказів.

Анти — це предки виключно українського народу, а їх поселення покриваються виключно з Київською Руссю, з нинішньою Україною в етнічному розумінні.

Відносно висока культура антів та їх переємника, населення Київської Русі, була найвищою в цій частині Європи в наслідок геополітичного положення: близько Чорного моря, злученого з

Середземним морем, у східній частині якого виростили культури єгипетська, месопотамська, фінікійська, жидівська та грецька.

До країни наддніпрянських антів-русичів, що лежала на перехресті різних цивілізацій, вже в половині першого тисячоліття по Христі і навіть скорше просякало з візантійської держави, а на західні землі таки прямо з римської держави, християнство. Прокопій Кесарійський у своєму творі «Про готську війну» (III, 14) пише, що релігія антів була синтезом монотеїзму та культу сил природи. «Вони вірують, — пише Прокопій, — що є тільки один Бог, творець блискавок, володар всього, і йому приносять в жертву биків та виконують інші священні обряди... Вони почитають ріки й німфи і всяких демонів». Творець-Бог, вірили анти, дає людині всякі дари, тому він Даждь-Бог. Він дає передусім плоди землі. Недарма всі діти тої багатой руської землі у «Слові о полку Ігоревім» звуться Даждь-божими внуками.

Анти VI століття — це перший дебют предків русинів-українців на європейській історичній арені. На політичну арену Східньої Європи вивезли їх візантійські письменники тоді, коли стали вони докучливими сусідами візантійсько-римської держави.

Під час гунської навали анти зуміли нав'язати з гунами співжиття, і вони, оминувши територію антів, перейшли в Угорський низ. Серед гунів анти навіть були носіями вищої цивілізації. Проте, не пощастило антам з аварами, які по ослабленні гунів десь у половині VI стол. теж вступили на територію антів, прямуючи з постійною ціллю тюркських племен в Угорський низ. Тоді анти над середущим Дніпром, з околиць Києва, не охоплювали в своєму державному союзі антів із нинішніх західних українських земель, Галичини та Волині. Ці західні анти, у «Повісті временних літ» називані дулібами, мали свій власний Волинський Союз, столицею якого, на думку Я. Пастернака, було місто Пліснеск (пізніше Пліснесько) коло Підгорець, недалеко Золочева. Автори, звані в «Повісті временних літ» обрами, увійшовши в затяжний конфлікт з дулібами, дико знущалися над ними, запрягали їхніх жінок до возів та плугів. Далекий відгомін про варварство обрив дійшов до наших часів у волинському фолклорі.

14. Російський імперіялізм заснований у душовій площині на російському месіянізмі, в культурній площині — він проявляється як русифікаторський шовінізм і расизм, а в економічній — як жорстокий колоніялізм. І шовінізм, і імперіялізм, і колоніялізм Росії — найлютіші вороги національної України.

(Із стверджень і постанов V-го Великого Збору ОУН)

Михайло БРАЙЧЕВСЬКИЙ

СКІЛЬКИ РОКІВ КИЄВУ?

По суті своїй це питання не є дискусійним: сучасна наука має надійні засоби визначити всі основні етапи у розвитку Києва, й ці хронологічні викладки ніхто не заперечить. Але звідки ж тоді оті суперечки?

Отже, погляньмо на справу з двох боків. Спочатку — із суто наукового.

Вперше люди оселилися на території сучасного Києва 25-30 тисяч років тому (славетна Кирилівська палеологічна стоянка).

2000 років тому, на рубежі нової ери, тут виникла група слов'янських поселень, які пізніше перетворились на місто.

Близько 1400 років тому — на переломі VI і VII століть — було збудовано й Київське городище коштом полянського князя Кия.

11 століть тому — 882 — Київ було проголошено столицею величезної держави.

Як бачимо, серед названих цифр немає ані 2500, ані 1800... Правда, час від часу на сторінках журналів і газет миготять інші дати, що не мають під собою достатньої наукової бази. До таких виступів належить і опублікована в «Орбіті допитливих» за 15 березня 1969 р. стаття проф. Микити Думки, який намагається обґрунтувати 25-сторічний вік нашої столиці. На чому ж базується його твердження?

Професор Думка наводить слова давньогрецького історика Геродота про місто Гелон у країні будинів. Та чи є хоч якісь підстави шукати той Гелон на території Києва, не кажемо вже про те, щоб ототожнювати його з Києвом? Абсолютно ніяких. Навіть якщо погодитися з реальністю Геродотової згадки, що сама по собі викликає сумнів у дослідників.

Професор Думка наводить ще й свідчення Птолемея автора II сторіччя н. е. про Метрополь. І справді, дуже заманлива ідея. Адже «метрополіс» грецькою мовою означає «місто-мати». А саме ж так зветься в Нестора Літописця Київ — «мати міст».

Та досить подивитися на справу з дещо іншої позиції, так би мовити, ювілейної, як виникне вже зовсім нова проблема: від чого вести лік рокам? Наведені вище дати базуються на суворій науковій основі, їх ніхто не може заперечити, — але ж якій з них віддати перевагу?

Ось тут і починаються суперечки. Частина дослідників — і їх найбільше — *переконана, що вік Києва нараховує 2000 років*. Інші наполягають на цифрі 1400, твердячи, *буцїмто відома з літописів легенда про Кия та його двох братів і сестру Либідь знаменує початок історії нашого найголовнішого міста. Були й захисники 1100-річчя*.

Чия ж позиція правильна?

Насамперед, слід рішуче погодитися з тим, що немає підстав починати літочислення Києва від палеоліту. Кирилівська стоянка — так само, як і численні поселення неоліту, трипільської культури, епохи бронзи і раннього заліза, існували на його території.

Зовсім, інша річ — оті давньослов'янські поселення, що на межі нової ери виникли там, де пізніш утворився центр середньовічного Києва — столиці величезної держави (Старокиївська гора, Замкова гора, Поділ, район Львівської площі). Ці поселення не припиняли свого існування й по суті продовжують існувати і зараз, ось уже 2000 років. Саме вони стали Києвом, отже, їхня історія — то невід'ємна частина історії нашої славетної столиці. Тому саме від них і слід міряти вік Києва, що, таким чином налічує двох тисячоліть.

Дехто, наприклад, каже, що 2000 років тому Київ ще не був містом, що він став ним лише в другій половині I тисячоліття н. е. Ну і що ж? Хіба в цьому справа? Адже і Москва в 1147 р., коли Юрій Долгорукий запрошував туди гостей, теж була не містом, а звичайною феодалською садибою (навіть не селом). Але ж це не перешкодило відсвяткувати її 800-річчя 1947 року. Або ще один приклад: кілька років тому Президія Верховної Ради УРСР перевела до категорії міст селище Рокитне на Київщині. Невже ж мусимо від цього акту починати літочислення Рокитного? Адже з історичних джерел воно відоме давно і в XV-XVII стол. відіграло помітну роль у суспільному житті України. Чи ж маємо все це забути і перекреслити?

Висловлюються й твердження, що вік Києва слід рахувати відтоді, коли він висунувся як політичний центр Наддніпрянщини; коли почав виділятися з-посеред інших поселень, як центр ремісничої і торговельної діяльності нашого народу. Але всі ці міркування не варті й шеляга. Історію будь-якого населеного пункту слід починати відтоді, коли він виник, дарма, що тоді собою являв і яку роль відігравав у суспільному житті, яку назву мав і як складалась його доля в майбутньому. Не заперечую важливі всі дані й усі факти, але вони не мають абсолютно ніякого значення для виявлення його «дати народження».

Отже, маємо висновок: історія Києва нараховує 2000 років.

І тут мимовільно підходимо до питання: а як же бути з відзначенням ювілейної дати? Питання складне, бо такої дати, яка б дозволила беззаперечно визначити рік ювілею на жаль, — немає. У цьому відношенні Києву не поталанило.

Правда, виникнення міст, кажучи взагалі, — процес тривалий і ніколи не вкладається в рамку одного року. Тож кожна ювілейна дата завжди має певний елемент умовності. Іноді (дуже рідко) можемо впертися на дату офіційного рескрипту про заснування того чи іншого міста або населеного пункту.

Але Київ позбавлений і такої можливості: перша згадка в джерелах — знаменита легенда про Кия, Щека і Хорива — не датована. Отже, залишається одне: взяти умовну дату, як привід для вшанування двохтисячолітньої історії *«матері городам руським»*.

МАТЕРІЯЛИ Я ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

ЗАСУДИЛИ ВОЛОДИМИРА АНДРУШКА

З України наспіла вістка, що недавно Тернопільський обласний суд засудив за «антисовєтську діяльність *Володимира Васильовича АНДРУШКА* на 10 років позбавлення волі.

Володимир Андрушко народився в селі Саджавка на Івано-Франківщині, закінчив вищий учбовий заклад, після чого працював водним інженером. Як національно свідомий українець в 1960-их роках вперше був заарештований за «антисовєтську агітацію і пропаганду» та засуджений на 5 років концтаборів. Карався в Мордовських лагерах разом з Левком Лук'яненком та іншими патріотами, репресованими в 60-их роках.

Після звільнення працював викладачем української мови в Буданівському педучилищі на Тернопільщині. Стало був переслідуваний, КГБ постійно перестерігало всіх, хто тільки мав будь-які товариські відносини з Володимиром Андрушком. Тому Андрушко жив у невідрадних обставинах, часто навіть не міг знайти квартири, бо люди боялися. Однак і цього було замало для окупантських російських органів терору і його вдруге арештують та безпідставно засуджують на 10 років каторги.

(УЦІС)

К И Ї В

МАЛА АНТОЛОГІЯ

Упорядник і автор біографічних даних Леонід ПОЛТАВА

(Продовження, 4)

Герась СОКОЛЕНКО

ПРИСВЯТА*

Бояни співають славу,
А вітер несе її
На Київ, Херсон, Полтаву,
Далеко, в заморські краї...
Ей ви! Відчиняйте двері ці
Революційним вітрам:
Америка — Америці, а Україна нам!

1942 р.

ЛІТО 1941 РОКУ**

(Похідним Г.)

Нового літа сиві коні
Вже пролітають в далині.
Беру, мов квіти, у долоні
Твою любов, твої пісні.

Встає від Києва до Львова
У золоті тисячоліть
І Володимира Обнова,
І Гетьмана залізна мідь.

Не знаю я, що доля стеле,
Та хай не смерть і не відчай:
Вже прокидається мій Велет —
Мій Український Рідний Край!

Поділля

*) Поезію «Присвята» надіслав Герась Соколенко для публікації у журналі «Дозвілля», що виходив у Берліні в 1943 році. Редактор «Дозвілля» Спиридон Довгаль (сотник Армії УНР) відмовився цей твір надрукувати, з огляду на нацистську цензуру. Поезію «Присвята» переписала з оригіналу п-а Надія Іскра і так твір зберігся. Оригінал та багато ін. матеріалів пропали у м. Гальбе.

»Присвята« — це акростих. Коли прочитати згори вниз перші літери кожного рядка, тоді стане зрозумілим наголовок і суть цієї поезії: *Бандера*.

**) »Літо 1941 року« — виразна присвята Похідним Групам ОУН. Від тих друзів Г. Соколенко дістав твори Д. Донцова, поезії Л. Мосендза, Є. Маланюка. Згодом — до примусового вивезення німцями — поет одержував українські книжки від У. Самчука з Рівного, періодику зі Львова.

Герась СОКОЛЕНКО (1921—1945?) — поет із Сх. Волині, вивезений на примусову працю (»Ост-арбайтер«) на Шлеськ, був пов'язаний із Похідними Групами Революційної ОУН, можливо з УПА. Після 1944 р. доля невідома. Посмертна збірка творів під заг. »Герась Соколенко — поет невідомої долі« вийшла в Америці 1981 року, заходами АДУК-ООЧСУ, у В-ві »Америка« у Філадельфії.

Марко БОЄСЛАВ

БРАТАМ З-НАД ДНІПРА

Привіт вам щирий, рідні, любі,
Вставайте, гноблені брати!
Громи рокочуть вогнезубі —
Зове на месть Дніпро святий!

Втопив у крові Україну
Опир потворного Кремля
І бенкетує на руїнах!
Блаженна батьківська земля.

Ограблена — рятунку! — кличе.
О месте! — хамова стопа
Могили топче, мов ігрище!
Холодний гріб літа копав

Живим Вам, діти України,
Жорстокий кат! О, не дїждеш,
Потворо! Глянь — грізні руїни
Мечами дзвонять! Вже іде

День революцій на розплату,
Вогонь могил палахкотить
І нагріває кожну хату
Нещадним гнівом, горда мить

Воскресний прапор вже підносить,
Залізні кроки гомонять
Когорт гнівних, побідоносних!
Тризуб святий наш у вогнях

І булава Великого Богдана

Іржу сполікують, щоб знов
Сіяти славою! Осанна!
Чи чуєш, як клекоче кров
Хоробрих Русичів у лавах!

Кричи, мій Дніпре, у простори,
Буди усіх — на месть! На бій!
Хай меч руїни переборе
Й розіб'є вщент тюрму рабів!

1946 р.

(Із збірки «Непокірні слова», публікація УПА)

О, НІ!

Мовчати? Як? — У мене ж серце, люди!
Отруту п'ють, коли душа жива?
З Отчизни — глум! У почестях облуда,
Безславить Київ мій святий Москва,
А я скувати б мав гнівні слова
Й, мов раб німий, покірно ждати чуда?

О, якже ж? Як в ці дні грізні мовчать,
Коли в крові й вогнях хати убогі?
Клянусь: Хай проклят я людьми і Богом,
Коли своїм словам не дам меча!

31. 11. 1947 р.

(Із збірки «В хоробру путь», публікація УПА)

Марко БОЄСЛАВ — поет, родом із Західньої України, член ОУН з 1930 р.; від часу створення Української Повстанської Армії під командуванням ген.-хор. Т. Чупринки — Р. Шухевича — незмінно в бойових загонах. Загинув у бою, рік невідомий. Збірки в 1946-49 роках: «Непокірні слова», «В хоробру путь», «Вітчизна кличе», «Протест», «Із днів боротьби», «Хай слава луна» видані в підпіллі, також драми, оповідання. 1951 р. у виданні ОУНР вийшла збірка «Непокірні слова», передрук у збірнику «Слово і зброя», видання Т-ва кол. Вояків УПА, 1968 р.

Петро ГЕТЬМАНЕЦЬ

КИЄВУ

Стоїш, як пам'ятник сторіч
в степах стоїш, неначе митар,

а над тобою темна ніч,
а над тобою згубний вітер!

Дарма! Та вітряна зажер
тебе на порошок не розтерла,
ти й досі величчю не вмер,
як і Вона іще не вмерла!

Стоїш задивлений у даль
і бронзним погрозом Богдана
гамуєш орд азійських шал,
лякаєш фауста й султана.

Степів розлогий буйний шум
княжим хрестом благословляєш,
і світлу тайність своїх дум
лише Дніпрові довіряєш.

Тепер, в загравах цих пожеж,
у безпощаді буревіїв,
в гарячій пристрасті ти ждеш
від нас торжественних обіймів.

І вір, ми прийдемо! Знову ти
омолодієш нашим духом
і буднів зоряні світи
тебе покійно будуть слухать!

В УПА, 1946 р.

Петро ГЕТЬМАНЕЦЬ, справжнє прізвище Петро Василенко (1921—1946 у лавах УПА) — поет, журналіст, редактор видання УПА і ОУН, уродженець Полтавщини. Збірка «Мої повстанські марші», окремі твори в підпільних циклоstileвих виданнях. Загинув смертю героя 21 травня 1946 року в УПА на Закерзонні.

Микола ХОЛОДНИЙ

ІЗ ТРИПТИХА «СВИНАР»

... Знаю, у Києві, друзі,
метрам ламають роги,
а графомани Музи
миють даремно ноги.
Я ж тут, де дні мої тліють,
свиням читаю поезії.
Свині їх не розуміють,

мов би я десь з Полінезії,
люблять поверхню рити,
а не копнути вглиб;
їм аби повне корито
і доброго хряка коли б.
Вилий помії з порогу:
будуть сім день лизати;
їм даючи дорогу,
мушу »Добридень!« казати.
Та прозвучала від мене
свиням небажана нота:
я бач подав ідею
вивести їх з болота.
Підстелиш соломі,
будуть в bagno топтати;
щоб їх зрозуміти,
самому треба свинію стати.

1960-ті рр.

Микола ХОЛОДНИЙ (1940 —) — поет і сатирик із села Корильське на Чернігівщині, студіював у Києві, а після заборони жити в столиці — студіював у Одесі. За сатиричні твори, скеровані проти московсько-большевицького ладу, був заарештований і висланий працювати... сторожем на свинофармі. В 1960-х роках кілька творів його були опубліковані в українському »Календарі« у Варшаві та в пражському журналі »Дукля«.

Анатолій ЛУПИНІС
(Україна, в'язень Москви)

ТАРАСЕ, БАТЬКУ...

Тарасе, батьку, підніми
чоло,
Поглянь на свою неньку
Україну.
Немало зим і весен
відгуло,
І пил покрив
прабатьківську руїну,
Кривавий пил...
Ні, ні, не спали ми,
Звивалися потоптані
знамена,

Хиталися підвалини
 тюрми,
»Не вмерла ще!« —
Співали ми натхненно,
Співали рано.

Обривав той спів
Багнет, із нами викутої
 кричі...
Летіли кулі
 в марноблудство слів,
І жерла нам дивилися
 в зіниці...

Анатолій ЛУПИНІС (рік нар. 1937 — на Київщині), поет, літератор. Був заарештований кафебістами за виголошення повищого вірша біля пам'ятника Тарасові Шевченкові 22 травня 1971 року, в Києві, коли творча молодь столиці відзначала річницю перевезення домовини нашого великого Пророка з Петербурга до Канева.

Ігор КАЛИНЕЦЬ

ВІТРАЖІ

Упали з аркових щілин
на мої очі, руки, плечі
мільйони сонць,
оправлених в щільник
з квадратів, сегментів, трапецій.
Мільйони сонць —
від радіснопалких,
жовтогарячих і червоних
до лагідних,
до блідоголубих,
до ніжної прозорості півтонів.
І в синтезі мозаїки їх барв
і ліній легких і величних
я упізнав,
я в себе увібрав
святі від ясности обличчя.
І сам від того ніби скло
розпавсь прозорим і барвистим
рясним незліченим числом
маленьких та яскравих зблисків:

На церкву в Ольжиній руці,
На Володимирові перти,
на книги мудрости ченців
зеленогорбого Печерська.
І вже палав, як самоцвіт,
я у Даниловій короні,
на Наливайковім лиці
запікся чорним згустком крови.
Я був усім на всіх і вся:
Величчям, вірою і боєм...
Я вийшов з церкви —
і засяв
тисячолітнім ореолом!

Ігор КАЛИНЕЦЬ (1939 — засуджений Москвою в 1972 р. на 9 років ув'язнення і 3 роки позбавлення права жити в Україні) — поет, філолог, родом із Ходорівщини, випускник Львівського університету. Вперше заарештований у 1966 р. За виступи в обороні української мови, культури та інших прав українського народу був позбавлений права друкувати свої твори і в 1972 р. одержав драконський присуд Москви та висланий до Владімірської тюрми. Його дружина, поетеса Ірина Стасів-Калинець, нар. 1940 року, — на засланні в Мордовії.

Євген СВЕРСТЮК

ЛЮТУВАВ ПЕРШИЙ СНІГ

Лютував перший сніг,
потім танув і скнів
за квадратами ґрат
на тюремнім вікні.

Знову прийде весна,
знову настане зима,
пропливе десь життя
між валами двома.

Пронесе весь мій світ,
що зотлів і здимів,
збереже по нім слід —
кілька вигаслих слів.

Тільки туга життя
прокричить глупу ніч

і розквітне колись
цвітом юних облич.

Давні болі душі
зйдуть в пісню просту,
і тернові кущі
на валах поростуть.

*Вірш написаний під час слідства
в київській тюрмі.*

(За журналом «Визвольний Шлях», ч. 6/1977 р., Лондон)

Євген СВЕРСТЮК (1928 — засуджений Москвою в 1972 р. на 12 літ позбавлення волі) — літературознавець, поет, журналіст, спів-автор нелегального «Самвидаву», родом із Волині. Закінчив Львівський університет і аспірантуру в Київському університеті. Був звільнений з праці в Києві в 1965 р. за оборону прав України, позбавлений права друкуватись, відбуває з 1973 року важкий присуд. За кордоном вийшов «Собор у риштуванні».

Ірина СЕНИК

ВЕЧІРНІЙ КИЇВ

Вечірній Київ затихає,
Софія Київська мовчить,
Лише Оранта прикликає
Із глибини віків гонців.

Ти купино неопалима,
Народ тобою завжди жив,
Моя стіно ти нерушима,
Моє ти диво серед див.

До тебе йду щодень на прощу,
Тобою зачарована, стою,
Тебе у серці своїм ношу,
Тобі всі думи віддаю.

Ти купино неопалима,
Який мистець тебе створив,
Моя Стіно ти нерушима.
Моє ти диво серед див.

* * *

Лиця квадратів,
Шалики червоні,
А по серцях наших
Копитами коні,
А по серцях наших
Копита, копита . . .
Кажуть, наша правда
В Тайшетах зарита,
Кажуть, наша правда
В Мордовії, в Норильських,
А тут повсякденно
Наруга, злочинства.
Це — кати Шевченка,
Курбаса, Косинки,
Це тавром на лицах
Їх ганебні вчинки.

Мордовія, 1973 р.

Ірина СЕНИК (1923 — з 1972 р. на засланні в Мордовській АССР) — поетеса, також для дітей і молоді, уродженка Галичини. Вперше заарештована і засуджена за приналежність і дії в ОУН у 1944 році на 10 р., вдруге в Івано-Франківському в 1972 р. за оборону українських Нескорених і твори, скеровані проти російського окупанта-великодержавника-шовініста. Заслана до концтабору в Мордовії на 6 років, і на 3 роки позбавлення права повернутись на Україну.

Згадані у поезії «Лиця квадратів» український письменник-прозаїк Григорій Косинка був розстріляний комуністами в Києві 1934 року, видатний театральний режисер Лесь Курбас був засланий 1933 р. на Біломор-канал, а потім на Соловки, звідки не повернувся.

Василь СТУС

КИЇВ

Сосна із ночі впливла, як щогла.
Грудей торкнулась, як вода — весла,
як уст — слова. І спогади знесла,
мов сонну хвилю. І подушка змокла.

Сосна із ночі випливла, мов щогла.
І посвітилась болем далина.
І все — вона. Довкруг — одна вона.
Та тільки терням поросла дорога.

Сосна росте із ночі. Горілиць
з-за оболоку сягнула Софія.
Десь галактичний Київ бронзовіє
у мерехтінні найдорожчих лиць.

Сосна пливе із ночі і росте,
як тінь Вітчизни о порі смеркання.
А ти уже потойбіч, ти — за гранню,
де видиво гойдається святе.

Там — Україна. За межею. Там,
лівіше серця! З горя молодого
сосна стриміє з ночі, ніби щогла,
а Бог шепоче спрагло: аз воздам!

УСЕ ЖИТТЯ МОЄ В ІНВЕНТАРІ

Усе життя моє в інвентарі
тюремному розписано по пунктах,
як кондаки твої і тропарі.
І тільки дух мій ярим гроном бухне
на цей похмурий мур, на цю муру,
і над Софіїну дзвіницю зносить
угору й гору. Хай но і помру,
вони за мене відтам поголосять.
Три тисячі пропащих вечорів,
три тисячі світанків лебединих,
що оленями йшли між чагарів
і мертвого мене не розбудили.

Василь СТУС (*1938 — з 1977 року в концтаборі в Мордовії, потім у Магадані) — поет, літературознавець із Вінничини, аспірант Київського ін-ту літератури, виступав проти московського великодержавного шовінізму. Збірка поезій «Зимові дерева» вийшла тільки за кордоном у 1970 р., у в-ві «Література і мистецтво». Понад 600 перекладів з різних мов та оригінальних поезій загинули в концтаборі, відібрані органами КГБ.

(Далі буде)

НАУКА І ДОСЛІДИ

Олександр ДРАЖНЬОВСЬКИЙ

С К И Т И

(ГЕТИ-ГОТИ, АНТИ І СЛОВ'ЯНИ, І МИ — НЕ МИ)

(Продовження, 5)

На надгробних плитах у Босфорі є дуже часто зображений їздець на коні з мечем, луком і кольчугою, що є типове для скитів, а не для римлян. В одній катакомбі є малюнок панцерної кінноти в шоломах з гострими наконечниками, як це було пізніше в Київській державі. Це були традиції в озброєнні, що залишилися по відомих, типових, скитських гострих шапках і продовжувалися пізніше в козацьких шликах.

Римська експансія проти скитів-готів була виразна радше над Дунаєм, головню за часів імператора Траяна (приблизно від 95-105 р.). Він приготувався шість років до наступу на Дакію (Семигород) і Готію-Тракію (Добруджу), будуючи твердиню за твердинею над Дунаєм, які були сполучені битими шляхами. І вкінці, по важкій, завзятій боротьбі він розбив скитську-готську армію короля Декибала. Геройський король проколов себе в кінцевому бою, щоб не потрапити в полон. Населення Добруджі вимандрувало на північ, щоб не остатися в римській неволі. Ця історія зображена на колоні Траяна на Forum Romanum (близько нашої церкви свв. Сергія і Вакха в Римі). Там десятки сцен з нещасним населенням, яке з дітьми на руках, вівцями, козами й всяким здобутком втікає на північ... Там теж зображена постать геройського короля Декибала. Колонна Траяна в Римі — це наша історія. Готискити поселилися над Дністром (траянські вали) і в Карпатах (гот-аули — поселення готів, гот-ули, гуцули — це, без сумніву, походження тієї назви). Але в 271 р. скитський протинаступ так прочистив Дакію від римлян, що там не залишилася ані одна римська п'ята. Для рятування слави, рештки римських втікачів поселилися далеко за Дунаєм, біля Далмації, назвавши це «Долішньою Дакією» на спомин горішньої.

Але після перемоги Траяна, Добруджа стала римською провінцією і була, без сумніву, загрозою для Криму. В Херсоні заховалось декілька документів писаних до римських намісників над Дунаєм. Вони відносяться до проблеми публічних (проститутських) домів у Херсоні, де приїзні римські моряки «складали свої ощадності».

У письмах домагається, щоб ті гроші були повернені як податок до римської скарбниці і щоб намісник заступився у цій справі. Навіть такі проститутські документи використовують російські історики, як «настоящі» докази, що в Криму була римська влада (бо інших немає).

*Босфорське царство і Готія
Історія Криму на початку християнської доби*

Після смерті Мітрадата (Евпатора) в 63 р. до нар. Хр. в Босфорі панували ще кількадесят літ його нащадки: після панування цариці Динамії, наступили короткі зміни у володарях, але від 8 р. до нар. Хр. до 38 р. після нар. Хр. у Босфорі володів цар Аспург, син Асандра й Динамії. На одному написі його називається «другом Кесаря і приятелем римлян, царем усього Босфору, Теодозії, синдів, меотів, тарпейтів, жессів і танаїтів», а також покровителем скитів і таврів⁵⁸.

Після Аспурга в 38 р. імператор Гай (Калігула), а опісля імператор Клявдій хотіли силою поставити свого кандидата Мітрадата (потомка Мітрадата Великого) і навіть вислали туди воєнну флоту Лідія Галла (44-45), але він не відважився на жодні насильства й скоро від'їхав. При владі до 69 р. остався цар Котис, син Аспурга. В 63 р. появилася в Босфорі монета з відбиткою імператора Нерона. Деякі хочуть дати цьому важливіше політичне значення, але на це немає жодних інших даних. Це радше тому, що імператор Нерон намагався впровадити монетарну стандартизацію, бо такі відбитки появились теж у деяких азійських державах, незалежних від Риму.

Писаних джерел до тих часів немає, натомість залишилися тисячі монет з Босфорського царства. На підставі дат можна відтворити дуже докладну хронологію і чергування поодиноких володарів. Після Аспурга династію перебравли Тиберії-Юлії-Рескупориди, що були посвоячені з царською династією зі Старої Скитії (Добруджі).

І так від 71 р. царем у Босфорі став Тиберій Юлій Рескупорид, син Котиса, і від того часу всі наступні царі додають собі це династичне ім'я «Тиберій Юлій». Хронологія царів така: Рескупорид I (71-92); Савромат I (92-124); Котис II (124-131); Реметалк (131-154); Евпатор (154-174); Савромат II (174-211); Рескупорид II (211-228); Котис III (228-233), разом з ним Савромат III (230-233); Рескупорид III (233-234); Іннтімей (234-239); Рескупорид IV (239-261), разом теж Фарзанс (253-254); Рескупорид V (262-275); Савромат IV від 275 р.; Тейран (275-278); Теоторс (286-308); Радамсадій (309-322), а рівночасно з ним Рескупорид VI (311-341). Деякі продовжують панування тієї династії до 360 р. Разом в Босфорськім царстві на протязі 840 літ панувало 51 царів. Замітне те, що на

⁵⁸ Кулаковский: «Прошлое Тавриды», стор. 31.

багатьох монетах Босфорського царства появляються вже знаки тризуба, головно на статерах Рескупорида III (233-234) та інші, виразно як герб або родова геральдика. Він, хоч подібний ще до посеїдонівського тризуба, не має з ним нічого спільного. Тризуб у скитській традиції розвинувся виразно з ідеї Дерева життя, що був найстаршим символом скитської нації — скитів-аріїв, себто, тих, що «належать до роду». В Криму й на Україні залишилися ці найстарші символи Дерева життя з хрестом по середині (ще в передхристиянській добі), що символізував сонце, яке знову не було богом, але символом одного правдивого Бога (монотеїзм у Зороастріянізмі). Академія наук Української ССР подає цілу сторінку (таблиця XXI)⁵⁹ таких найстарших форм тризуба. Російські обманці і наші авторитетні ігноранти намагаються пов'язати знак тризуба тільки з Володимиром Великим, як ніби геральдичний монограм імени Василя-базилевса.

Скитіте написав історію скитів (271), в якій описав боротьбу з ними в тому часі (238-271). Ця історія не заховалася в оригіналі, але лише в переписах Зосима, Сократа, Созомена (з IV стол.) і Георгія Синцеліуса (хронікаря з IX стол.). В т. зв. «Scripta Historiae Augustae, Gallien» описується цілий ряд скитських походів через Босфор на Малу Азію. Перший похід відбувся 255 р. і дійшов аж до Трапезунду; другий — 259 р. почався від Дністра або Дніпра сухопутною дорогою через Добруджу аж до Халкедону, Нікеї, Пруссі; третій похід з 262-263 рр., під час якого скити зайняли Тракію, Македонію, а в Малій Азії зруйнували славний храм Артеміди в Ефезі. Він скінчився невдало, бо під час повороту їх розбито. Четвертий похід з 264 р. знову в Малій Азії, Кападокії, Вітинії і Гераклеї. Їх тоді розбила буря й грецька фльота. В 264 р. відбулася більша виправа остроготів разом з герулами на 500 кораблях знову до Малої Азії, де оперувала фльота, що зайняла острови Лемнос і Скірос, коли сухопутні частини зайняли саму Грецію, спалили Атени, Коринт, Спарту й Аргос, а вкінці стали частинно розбиті генералом Дексипом. Зараз у наступному році (268) почалася величезна виправа, зорганізована при гирлі Дністра, з 6.000 човнів і з 300.000 до 320.000 учасників (як подає декілька джерел), що брали участь теж у сухопутнім поході. Фльота мала великий успіх у Малій Азії, аж до Кілікії. Історик Зосим називає їх у тому поході босфорськими скитами. Св. Григорій Неокесарійський (помер 270 р.) пише, що «варвари, які вдерлися в наші сторони, не жертвують ідолам (видно, були християни) і місцеве християнське населення брало участь у їхніх пирях (бо не було осквернення) і допомагало їм. Ці війни мусіли припасти на час, коли в Босфорі був царем Рескупорид V (262-275), а в остроготів Гунуїл (251-285), і мабуть теж Овіда у візіготів.

Ті самі війни готів описує Йордан за часів імператора Деціуса

59) «Системы тамгообразны знаков северного Причерноморья», 1979.

(250-262), армію якого вони розбили, а сам імператор поліг у бою⁶⁰. Серед тих постійних воєн готів-скитів з римською імперією не можна ніяк говорити про якусь залежність Криму від римлян, що залюбки повторюють російські історики, мовляв, що він тоді »по прежнему оставался под Римом«. Цього очевидно не можна вчитати з грошей, які, хоч і по »прежнему«, мали грецькі написи, що ніяк не може свідчити про якусь політичну залежність від римської імперії.

Ще менше можна говорити про якісь римські впливи в Криму під час наїзду гунів. Вони наступили на Скитію двома шляхами: один через Босфорську протоку, а другий через Дон. Гуни, які перейшли на Крим, зайняли зразу й знищили багато міст, про що свідчать розкопки зруйнованих домів, в яких знайдено гроші, датовані якраз з доби гунського наїзду. Чи вони здобули сам Босфор (Пантикапею) і Корсунь, то нема на те жодних слідів ані доказів. Дослідники годяться в одному: гуни не здобули найважливішої твердині Дорос (Теодорос), яка лежала недалеко Корсуня на північ. На основі моїх досліджувань — Дорос був тоді столицею Криму, а то й цілої України. Збудований серед гір, де скелі творили його природний оборонний мур, він не був до здобуття. Його зломив голодом перший Тамерлян після дев'ятирічної облоги.

Аттіла, як відомо, після боротьби з остроготами й візиготами, вибрав собі за столицю місцевість над Тисою, яку розбудував.

На основі Йордана, Пріскоса Поніяти та інших джерел можна зробити наступне логічне заключення: гуни були, без сумніву, теж скитського походження. В Азії вони називалися раніше ефталіти (на північ від Персії), які подалися далі на схід до Монголії вже коло 2.000 років до нар. Христа, коли зайняли теж Китай на протязі 500 років (проти них був збудований китайський мур). В II стол. після нар. Христа їх витиснули монголи й вони повернули знову до Ефталії з назвою чорні й білі гуни (опісля болгари) — назви видно в залежності від вимішання з монгольською расою. Через тисячоліття вони відчужилися від усіх інших скитських племен, але, як виглядає на підставі джерел (Йордан і Пріскос), у них панувала стара династія царських скитів, бо Пріскос називає і самого Аттілу і його оточення царськими скитами. Ця найдавніша династія в Скитії-Україні — була усунена з початком християнської доби і в остроготів (східняків) панувала династія амалів, а у візиготів (західняків) династія балтів (не буду входити в докази й подробиці, яких є доволі в Йордана). Чи гуни прийшли в Україну на заклик старої царської династії, чи вона використала прихід гунів, щоб повернутися до влади — тяжко рішити на підставі джерел. В кожному разі гуни прийшли в першій моменті як якісь месники; їх головна ціль була винищувати членів воло-

⁶⁰ Jordanes: "De origine actibus Getarum", In English version, Princeton, Princeton University Press, 1915, Chapters XVIII-XX.

діючих династій амалів і балтів. Коли візиготи (з балтами) відійшли на територію римської імперії (після 370 р.), гуни скоро погодилися з остроготами, залишили їм своїх королів, військо й управу, з тим, що найстарший син Аттіли залишився в Україні як губернатор чи комісар.

В склад тієї остроготської держави входив і Крим зі своїми володарями, бо, як виходить з джерел, в Скитії-Готії-Україні політична чи державна структура залишилася та сама, що й передше (поодинокі племена з королями чи князями — подібно як в княжій Русі).

Візиготи, які перейшли на візантійську територію, скоро розгромили візантійську армію під Адріанополем в 378 р. Цей розгром називають другими Каннами, де згинув сам імператор Валенс. Ситуація не змінилася за його наступника імператора Теодозія, коли скити-готи зайняли майже цілу східньоримську імперію. Теодозій був змушений признати їх як союзників (федераті) з високими річними трибутами. Але, коли після його смерті, його сини відмовилися платити далі грошові зобов'язання, візиготи вирушили на захід проти Риму під проводом молодого короля Алярика. В 410 р. вони зайняли Рим, і далі після невдалих плянів переїзду до Картагени, знову повернулись, зайняли й сплюндрували Рим вдруге, а відтак подалися до Франції, де на Кательонських полях відбувся один з найбільших боїв тих часів (453 р.). Візиготи виступили як союзники Риму, остроготи прийшли як союзники Аттіли. В тім найбільш кривавім братовбивчім бою впало 165.000 людей. Візиготи осталися у Франції, згодом зайняли Іспанію і стали засновниками найбільшої імперії в середньовіччі. Остроготи після смерті Аттіли (455 р.), скоро отряслися від гунської окупації й знову почали часті наїзди на візантійську територію під проводом дуже здібного короля Теодорика. Імператор Зенон, щоб позбутися чи відсунути небезпеку, поручив їм вирушити до Італії, де тоді панував Одоакер (14 років). Теодорик, після перемоги 493 р., зайняв цілу Італію і був іменований імператором західньоримського цісарства. За його 32-річне володіння запанував в Італії великий добробут, тому не даром його назвали «Великим». Але після його смерті 526 р. візантійські імператори завзялися знову відвоювати Італію, що їм — після довголітніх воєн зі змінним щастям — вдалося щойно в 553 р. Остроготи мусіли опустити Італію, частина їх подалася до Франції (Меровінгії), а другі перейшли до Норікум в Австрії і Панонії. Ці війни відбулися за візантійського імператора Юстиніяна Великого. Але він не відважився піти далі на північ і не відвоював Панонії, яка передше належала до Риму⁶¹.

Переповідаю ці події, щоб доказати, що в тому часі, коли валилося західньоримське цісарство (фактично його доконали готи), а

61) Procopius of Caesarea, *History of Wars (Persian, Vandalic and Gothic)*, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 7 vols., 1954.

східньоримське (візантійське) було під постійною загрозою війни з Персією (з півночі тоді з гунами, аварами, болгарами, хозарами, мадярами, антами й слов'янами) можна було говорити ще про якусь їхню експансію на Крим? Навпаки, Візантія намагалася вдержати в тому часі приязні відносини з Кримом на базі союзників (федератів), яким вони платили річно високі «подарки», щоб вдержати їх в спокою.

Під час панування Юстиніана Великого (525-565) наступили величезні землетруси в околицях Царгороду й довкола Чорного моря. Завалилася навіть св. Софія (556 р.) і багато церков, потерпів теж дуже Крим з його укріпленнями у Босфорі і Херсоні. Юстиніан, придобрюючись готам, допоміг їм у відбудові цих міст, за що вони були зобов'язані стримувати напади на Візантію з півночі, а рівночасно обіцяли дати йому військову допомогу в силі 3.000 воєнків у боротьбі проти Персії. Всі ці моменти використовує і перекручує Кулаковский⁶², включно з фальшивими цитатами з Прокопія і Йордана, вставляючи постійно в кожному розділі звороти: «В политическом отношении Херсонес сохранил свою зависимость от империи»⁶³ («сохранил» те, що передше не існувало!). Щодо Босфору, то «в течение 5-го века он стоял, повидимому, вне зависимости от империи»⁶⁴. То знову забувається і пише: «Но в начале VI столетия дело изменилось и восстановлено было подчинение Босфора империи»⁶⁵. Всі ці аргументи він попирає археологічними знахідками — написами (дивно, що в тих румовищах Криму заховалися лише ті написи, які йому потрібні). При цитаті з Прокопія, де він описує які саме міста відбудував Юстиніан, він при кінці «заокруглює» на свій спосіб, бо Прокопій виразно підкреслив, що біля Дороса Юстиніан не пробував ставити жодних нових твердинь, бо готи свободолюбні й не знесли б таких будівель.

Я навіть не пробую збивати усі ці явні й видумані обмани-перекручення, які підсуває Кулаковский, щоб тільки переконати, що там була безперервно римська влада. Все це є обчислене на читачів, що не знають і не будуть перевіряти джерел.

Вони такі самі або дуже подібні також в інших російських істориків і продовжуються аж до імператора Константина Порфірогенета, який виразно підкреслив незалежність Корсуня. Вони теж є звичайною вигадкою, яку перебрали наші від російських істориків, що Володимир Великий облягав «грецьке» місто Корсунь, його здобув, щоб знову подарувати грекам. Корсунь був незалежною тавро-скитською-українською державою, яку він хотів «зібрати» (підбити) під Русь рюриковичівських зайдів, які обманули місцеву знать, коли вона запросила їх зробити порядок поміж розсвареними князями.

62) «Прошлое Тавриды», стор. 56-62.

63) Там же, стор. 56.

64) Там же, стор. 57.

65) Там же, стор. 58.

Наступні наїзники були ті самі гуни, що повернулися вже як болгари (утрігури і кутургури). Джерела описують навіть боротьбу кримських »готів — тетракситів« з ними, яка закінчилася перемир'ям; болгари залишилися за Доном, а Крим і північні території залишилися готські. Про це виразно пише й підкреслює Прокопій Кесарійський⁶⁶.

Наступна орда, яка прибула це були авари. Вони тільки перейшли через Україну й зайняли наддунайські території. Вістки з нашого літопису про них досить неясні і непевні. Те, що вони »помучаху дуліби«, відноситься мабуть, на думку деяких дослідників, до чеських »дудлебів« . . . В кожному разі є ясно, що вони боялися антів і навіть коли величезна візантійська армія (подають 650.000) взяла їх як союзників у боротьбі проти антів, то авари у тій боротьбі перебігали зі страху перед антами на грецьку територію.

Наступний наїзник, про якого треба згадати — це хозари. Хоч наша головна ціль є доказати, що Крим не був грецькою колонією ані не був ними підбитий, то все ж таки події зв'язані з хозарами вплутують теж Візантію, тому мусимо це проаналізувати.

Історія хозар ще й досі не є вияснена. На підставі всіх доступних мені джерел, я прийшов до переконання, що хозари були арійського (скитського) походження, над якими, від першої їхньої появи, володіла жидівська верхівка (династія).

В джерелах описується, що ця верхівка жила дуже окремо і приховано від цілого племені. Їхні палати були на одному острові на Волзі, в Ітилі. Вони мали окрему армію з 12.000 людей, яка їх охороняла, і вони появлялися тільки два рази на рік у прилюдному поході. З самого початку вони були мойсеевого віроісповідання, але ціле плем'я мало іншу віру. Частина з них прийняла християнство, але більшість таки навернулася на мусулманську віру. У жидівських істориків завжди панував погляд, що ті жиди (прovidна верства) походили з Месопотамії, можливо як нащадки тих, що були колись у вавилонській неволі. Доказом на це можуть бути теж розкопки Єйльського університету під проводом проф. М. І. Ростовцева в Дура-Европос у Месопотамії. Ця з археологічного боку незвичайно цікава місцевість виразно показує, що в цій колись дуже важливій твердині рядили скити. Але рівнорядно з ними рядили там і жиди, на що вказують розкопки величавих синагог у тому місті (одну з найкращих і найстарших, зі стінними фресками, перевезено як музей до Ізраїлю)⁶⁷.

Це доказує (чи це подобається комусь чи ні), що між скитами та жидами були все дуже добрі відносини, на що вказують розкопки в Дура-Европос. Історія Хозарії та жидівські поселення дуже давні на Криму. Про цих останніх є багато розвідок жидів-

66) »Готські війни«, кн. 8, розд. 5 і кн. 3, розд. 2.

67) Rostovtsev, M. I.: *Dura Europos and its art*, Oxford, Clarendon Press, 1938.

ських істориків. Вони перетривали там аж до російської окупації 1775 р. за цариці Катерини. Велика колонія жидів-караїмів, яка живе там і досі, є мабуть нащадками колишньої хозарської верхівки (такий мій погляд, я можу помилятися). Самі хозари, як (правдоподібно) азійські скити, були дуже войовничі, але, мабуть під впливом «політики» верхівки були дуже толерантні до місцевих володарів, як теж до їхньої релігії. Їх у першій мірі, після наказу тієї ж верхівки, інтересували податки («гешефт»). Цьому не протирічає теж відомості з нашого літопису. Хозари накладали данину на слов'ян, бо вони були зайді, що прийшли й жили на скитській землі (так виразно зазначає літопис).

Їхне відношення до Криму було подібне, хоч про данину там ніколи не згадується. Дуже невиразно теж, чи вони були, фактично, завоювали Крим, або може й жили «по-сусідськи», так як з Візантією.

Те, що нас може цікавити, це наступне: Кулаковський⁶⁸, як і всі інші російські історики, не забувають при кожній фазі історії Криму додати: «Херсон оставался в прежних отношениях к империи». Ці постійні звороти й їх повторення (з додатком «по всей вероятности», бо джерел немає) мають заступити джерельні докази й закріпити це як «стабілізовану правду». І тут як доказ Кулаковський подає, що греки висилали до Херсону усіх «неблагонадзорных» на «ссылку». Але з інших джерельних вісток ми маємо докази, що вони їх в більшості «видворяли» (як нині) зі своєї території (як Агея до Скитії — тільки Овідія за протекцією держали в римському таборі в Томі-Добруджі. Такою жертвою заслання був папа Мартин в 654 р., який і помер у нужді в Херсоні, незнаний нікому (залишилися його листи відтіля). Але до тих «ізгоїв» російські історики зачисляють теж втікачів з Візантії, як, наприклад, імператора Юстиніана II, відомого хворобливого садиста, якому греки відтіляли ніс. Йому вдалося у 695 р. втекти до Херсону, а не знайшовши там підтримки втік до хозар, де хан віддав за нього свою сестру, мабуть теж не дуже «красавицю» та поселив його в Фанагорії. Але Юстиніян знову втік у Херсон (доказ, що цей був грецький), де знайшов декількох прихильників і при допомозі болгарського царя Тарбела відвоював свій престіл в 705 р. Візантійський літопис подає таке: «П'ять років після повороту на престіл Юстиніян вислав велику флоту у Херсон під проводом патриція Степана й поручив йому перевести екекучію над населенням цілої області за злі наміри проти нього. Степан жорстоко покарав 27 визначних громадян, перебив багато населення». Флотилія під час повороту потонула із біля 75.000 моряками. В Херсоні прийшло до бунту, імператором проголошено Вардена, визначного вірменина з ім'ям Філіппіка. Юстиніян знову вислав флоту, але вона у змові з хозарським ханом його зрадила

68) «Прошлое Тавриды», стор. 66.

й повернула в Константинопіль, де здетронізували Юстиніяна II в 711 р.⁶⁹.

Ці дані з літопису виглядають досить неправдоподібні (80.000 вбитих і 75.000 моряків у флоті), і такої думки є об'єктивні історики. Але це використовують російські дослідники, які хочуть тим доказати і хозарську роллю й залежність Херсону від греків. Вони вибирають радше те, що «Херсон не був безпосередньо включений у сферу хозарської держави і остався в залежності від імперії»⁷⁰. Навпаки, це є доказом, що Візантія вислала величезну флоту проти чужої, незалежної держави.

Наступні події, відомі з джерел («Житіє св. Івана Готського», що постало між 815-842 р. в Малій Азії) дуже цікаві для нас. Цим займався дуже основно І. Франко у своїх розвідках про Крим (див. «Записки НТШ» з 1903 року), але вони пояснюють хіба дуже коротку окупацію Херсону або тільки хозарські впливи.

Хозарська держава ослабла під впливом напору нових племен зі сходу. Їхній хан звернувся з проханням до імператора Теофіла, щоб він збудував їм твердиню над Доном. Її збудовано 839 р. під назвою Саркел. З того ніхто не виводить доказів, що хозари були підбиті Візантією. В її інтересі було допомогти хозарам, як теж попередньо Криму, бо вони були охороною перед наїздами нових кочовиків з Азії.

Коло 60-их років в IX стол. були відкриті мощі св. Климентія папи в Херсоні. Ані при описі цього випадку, ані при інших правдивих чи легендарних оповіданнях «Життя св. Степана Сурожського» чи «Життя св. Юрія Амастридського», та в описі нападу Руси на Крим під проводом князя Бравлина — нема ніде найменшої згадки про якусь грецьку чи римську окупацію, чи їхню владу в Криму. Що в археологічних написах знайдено декілька імен «стратегів» — це зовсім не означає політичної залежності Криму від Візантії. А коли Кулаковский та інші роблять на цій базі висновки про те, що «Від часів Теофіла тривав той порядок управи скрайньої області імперії на протязі декількох століть», то на таке «заокруглення» на кількості літ вони не мають жодних джерельних доказів. Для скріплення цих «доказів» цитується завжди Костянтин Порфірогенета «De administrando imperio»⁷¹, як найбільш авторитетне джерело в тій справі, що також не відповідає правді.

Взагалі багато авторів намагається імпонувати цим джерелом, яке зовсім не є таке важливе. Цей імператор не був взагалі визначною особистістю. «Порфірогенет» означає, що він родився у тім

69) Ці події описані в Theophanes Confessor: "Chronographia", Lipsiae, Teubneri, 1883-85, p. 172 sq. і в Theophanus Byzantius: "Fragmenta" in Dindorf "Historici graeci minores", p. 446-9.

70) Кулаковский, там же, стор. 68.

71) Konstantinus VII, Porphyrogenitus: "De administrando imperio", English translation, Budapest, . . . Filological Intezet, 1949-62, 2 vols.

крилі візантійської царської палати, в якому жила цариця, і в кімнатах, які були вилізовані червоним мармуром — порфірою. Жодного спеціального відношення до якогось «августейшого» походження цей титул не має.

Цей Костянтин написав поради про керування імперією для свого сина⁷². Багато дослідників уважають це за дуже маловартісний твір, подекуди дуже недостовірний, неточний, а то й абсурдний. Це, радше, збірка різних порад чи поглядів його прибічників, бо він сам не був дуже «блилянтний», і навіть не рядив державою. Те, що він радив підкуплювати подарками печенігів проти Руси, болгарів чи мадярів — було звичайною тактикою вже за попередніх візантійських імператорів. Для нас він важливий тим, що багато разів згадав про Русь і подав назви порогів слов'янською і руською мовами.

Про Херсон він пише наступне: «Аж до часу імператора Теофіля (829-842) не висилано звідсіля військового губернатора (до Херсону), де ціла адміністрація була в руках т. зв. старіших (знаті), яких називано батьками міста. Імператор Теофіль зробив нараду в справі чи висилати військового губернатора як такого або такої гідности, а вкінці рішився, що треба вислати Патронаса, кандидата на спатаріуса, який мав досвід у місцевих проблемах. Він назначив його протоспатаріусом і вислав його як військового губернатора до Херсону з дорученням, щоб вся знать і всі інші його слухали; від того часу аж до нинішнього дня це стало звичаєм назначувати звідсіля військового губернатора для Херсону». Так виглядає це місце у всіх перекладах, але російські історики не цитують його в повнім змісті, бо це могло б викликати різні думки й застереження у читачів.

Він важливий для нас з наступних причин: 1) Костянтин Порфірородний виразно зазначає (а він знав про це добре), що до часів Теофіля (829-842) не було жодної політичної чи адміністративної залежности Херсону від Візантії. Що ж тоді з усіма «історичними» нічим не доказаними твердженнями, немов би Херсон вже від I стол. по Хр. був під володінням і управою «Ромайой»? 2) Хто може перевірити грецький текст і його проаналізувати, той побачить, що переклад грецького слова «стратегос» як «військовий губернатор» зовсім невірний. Докази: слово «стратегос» в енциклопедії «Pauly's Wissowa, Real Encyclopaedia, Altertumskunde» має дуже широке й докладне пояснення аж на 86 сторінках. Його ніяк не можна перекладати тільки як «військовий губернатор», бо воно в історії різних часів та навіть в різних місцях мало дуже багато значень, а найбільше в значенні «урядового посла — амбасадора» — відпоручника або управителя пристані тощо. В додатку до того разом із словом «спатаріус» чи навіть «протоспатаріус» означало у першу чергу «завідуючого басейном», пристанню, фльою. У цитаті Порфірогенета «стратегос» виглядає більше у значенні «по-

72) Він «з вдячности» за те отруїв опісля ще нестарого батька.

сол», завідуючого пристанню для грецьких кораблів, що там причалювали, але ніяк у значенні «військового губернатора».

Імператор Теофіль був зайнятий у більшості війною зі сараценами і він не провадив жодних воєн з Кримом, ані зі скитами-готами, тому наївним було б твердження імператора Костянтина, що він «після наради — рішився вкінці . . .», бо сама така «нарада» чи його рішення не могло мати жодного значення без попертя військовою силою. А її (джерельно) в той час не було. Щоб херсонська знать зреклася свого правління, яке було в її руках від попередніх, історично доказаних часів та ще тільки на приказ візантійського імператора — то це прямо немислиме. Проти цього промовляє основна загально признана думка: *скити ніколи не допустили на свою територію чужої влади*. А Херсон-Корсунь був, без сумніву, скитський і греки були там горожанами-зайдами! Що Херсон був незалежний, то про це можна зробити висновок теж на базі того самого джерела: Костянтин Порфірородний радить, щоб греки й печеніги залишали своїх закладників (у випадку якоїсь місії) у Херсоні, що означає, що Херсон мусів бути третьою неутральною державою, бо інакше лишати грекам своїх закладників на своїй території було б абсурдом. Печеніги були б не погодилися ніяк на таке забезпечення. А вкінці він радить своєму синові, щоб той в разі коли б Херсон не хотів вив'язуватися зі своїх зобов'язань, «заарештував» усю херсонську флоту у Греції і Малій Азії. На що ж тоді придався б «стратегос» у Херсоні, якого «всі мали слухати . . .?» Логічно: «стратегос» у Порфірогенета — це був тільки візантійський посол у Херсоні з «побожним бажанням» імператора, щоб він міг мати там рішачий вплив.

Твердження Кулаковського, що ця «військова форма губернаторства» у Херсоні усталізувалася там на цілі століття, це вияв виразного намагання російських фальсифікаторів приготувати погляд, що Володимир пішов походом на грецьке місто Корсунь, його зайняв і «подарував» знову грекам як віно за Анну.

Т.маторокань

Після того як Катерина II зруйнувала наші історичні джерела й пам'ятники в Криму і насильно виселила звітлія українців, а на їх місце спровадила грецьких колоністів, щоб доказати, що Крим був грецький, а навіть росіян з центральної Московщини — російські історики карамзінської доби приготували ще один обман, а саме, що Тматорокань належав колись до Руси . . .

Вже згадуваний історик Татіщев писав у 1745 р. і пояснював, що Тматорокань у Начальному літописі — це зовсім не була давніша Таматарха (пізніше Тматорокань) напроти Керчі, а Рязань, на північ від Чернігова. Він пише дослівно:

»По всем же обстоятельствам видимо, что сей град был в княжении Рязанском: 1) Стрыковский на неких местах кладет Тмутаракань, а в других списках тоже Рязань; 2) Святославовым сынам, Ярославу и Святославу, досталось Тмутаракань, но они писаны князи рязанские»⁷³.

А далі згадує, що князь Ростислав відібрав від Святослава той Тмуторокань:

»О сем же Ростиславе в нескольких списках положено, якобы он из Тмутаракани; но оное явно погрешено, ибо выше показано, что Святослав у него Тмутаракань отнял, и дети Святослави остались наследственно в Тмутаракане, Резане и Муроме»⁷⁴.

І знову: »Тмутараканское же княжение и Муром за едино с Черниговским кладет, а понеже оно более других, того ради другого сына из Владимира в Чернигов перевел, а Святослав сына своего Ольга в Тмутаракани посадил...»⁷⁵.

(Закінчення буде)

73) Татищев, В. Н.: »История российская«, том I, стор. 240.

74) Там же, стор. 245.

75) Там же, розд. 9, зам. 263.

Євген КРАМАР

ЗА ДОПОМОГОЮ ТОТЕМІЧНОГО КЛЮЧА

В 1099 році під час чергових на Україні-Русі князівських чвар ворогуючі табори вдалися до сторонньої військової допомоги. Зокрема, волинський князь Давид привів під Перемишль незначний половецький загін з ханами Боняком і Алтонупом. Вони мали виступити проти угорського війська, яке прийшло на заклик київського великого князя Святополка. Наш початковий літопис («Повість временних літ») докладно зафіксував перебіг подій. Привертає увагу не зовсім ясний випадок з ханом Боняком вночі перед боем з угорцями. Він... «яко явість полунаци... отбежа от рати и поча выти волуски и отвыся ему волк и начаша мнози волци выти»¹.

Повернувшись, хан, за словами літопису, запевнив у перемозі над угорцями, які наступного дня й справді були щент розбиті. Це літописне місце можна розуміти різно: половці за допомогою вовчого завивання (виття) передавали якісь сигнали: хотіли в такий спосіб залякати угорців, що знаходилися поблизу: ці «мнози волци» могли бути й натуральні вовки, яких не бракувало в тих місцях, тощо...

Правда, спосіб Бонякових дій (від'їхав від решти) і час (північ) ніби говорять про щось таємниче, ритуальне. Шкода, що літописець не прокоментував цей випадок. Російський історик В. Татищев за аналогією з іншими поганськими народами бачив тут ворожіння, спосіб вгадувати майбутнє за голосами звірів². Така думка впливає з контексту літопису, отже після зазначеного вовчого завивання хан Боняк був переконаний у завтрішній своїй перемозі — виходило б, що ворожив саме про це. Однак невідомо, чи справді Бонякові половці у ворожінні зверталися до голосів звірів. І ще — чому саме до вовчого голосу? З літопису не видно, що й у зазначеному «вовчому» епізоді брав участь і хан Алтонупа. Цей хан належав до групи Урусоби, отже походив з іншої, не з Бонякової орди. Звідси припущення: в цьому випадку «вовчий» атрибут належав якраз Боняковим половцям. Зараз наведене літописне місце тлумачать так: хан Боняк, він же і жрець, виконував ритуальну функцію на честь свого мітичного предка, заступника — «вовка»³.

Тут, отже, дається ширше і глибше тотемічне пояснення зазначеного літописного епізоду. Наскільки відомо, наші літописи не

1) Полное собрание русских летописей, т. II, стор. 245.

2) В. Н. Татищев: История Российская, т. 2, М-Л, 1963, стор. 254, примітка 327.

3) С. А. Плетнева: Половецкая земля — «Древнерусские княжества X-XIII вв.», 1975, стор. 288.

знають інших »вовчих« випадків у половців, що ускладнює тлумачення поодинокого цитованого місця. Проте, за допомогою історії, етнології, мітології, етимології його можна висвітлити досить повно й переконливо. Насамперед про половецького хана Боняка.

Прожив він довге життя: в літописах вперше згаданий під 1096 р., востаннє — під 1167 р. Цей хан дався в знаки Україні-Русі. Це він під ім'ям Шолудивого Буняка фігурує в стародавніх переказах, поширених переважно в колишній Галицькій землі⁴.

Хан Боняк перебував у спілці з іншим половецьким ханом — Тугорканом. Де ж кочував Боняк?

В час зазначеного бою з угорцями — десь в басейні р. Богу (Південний Буг). Адже коли він в 1096 р. нападав на Київ, то робив це, найвірогідніше, з Правобережжя. Далі, князь Давид в 1099 р. подався до половців, виїхавши з Перемишля — десь по дорозі, на Правобережжі він і зустрів Боняка. Того ж року Давид вдруге, вже з Волині, їздив за допомогою до Боняка — і знов зустрівся з цим ханом по дорозі. Зрештою, князь Володимир Мономах в своєму »Повчанні« прямо говорить про локалізацію Боняка на р. Богу: »И на Бог идохом с Святополком на Боняка за Рось«⁵.

Через те в сусідстві з Побожжям, в Галицькій землі і збереглася народна традиція про цього хана. Проте через деякий час Боняк дає про себе знати вже з іншого боку: в 1107 р. він разом з ханом Шаруканом напали на Переяславське Князівство. Через декілька років він знов турбував Лівобережжя. В обох цих випадках і сам Боняк, напевно, кочував десь на Лівобережжі. Саме звідти Боняк міг легше організувати спільний похід з Шаруканом, що кочував десь по Сіверському Дінцю. Нарешті таке: в 1167 р. Боняка розбив новгород-сіверський князь Олег, похід якого, звичайно, не виходив за межі Лівобережжя. Отже, спочатку Бонякові кочовища були на правому боці Дніпра, а згодом — на лівому, десь між Дніпром і Сіверським Дінцем. За припущенням С. Плетнєвої, після смерті Тугоркана (в 1096 р.) Боняк дістає владу над його лівобережними ордами⁶. Справді бо, значно пізніші лівобережні половецькі хани Кончак і Гза згадували про Боняка як свого великого хана — про це буде мова далі. І взагалі »рідні« місця Боняка, здається, були на Лівобережжі. Немає прямих свідчень про те, з якої саме орди він походив, однак досліджуваний літописний »вовчий« епізод дає підставу говорити про орду Бурчевичів. З другого боку, визнавши походження Боняка з цієї орди, можна легше тлумачити цей »вовчий« епізод. Орда Бурчевичів znana досить добре. Князь Володимир Мономах у »Повчанні« згадує хана Бурчевика, якого він захопив у полон. В 1163 р. київський великий князь Ростислав змушений був одружити свого сина Рюрика з Белу-

4) Кузмичевський: »Полудивий Буняк в українських народних сказах«.

5) Полное собрание русских летописей, I, I, стор. 249.

6) С. А. Плетнева: Зазначена праця, стор. 274, прим. 48.

ківною — з Бурчевиків. В 1184 р. ця ж орда брала участь в бою на р. Углі (Орелі), а через рік — у розгромі новгород-сіверського князя Ігоря, головного героя знаменитого «Слова о полку Ігоревім». Під 1193 р. літопис згадує половецьких ханів Бурчевичів, з якими київський великий князь Святослав хотів помиритися. Орда Бурчевичів, судячи з усього, була досить впливова в Половецькій землі, її кочовища знаходилися десь між Дніпром і Сіверським Дінцем, там же, де й Бонякові. Вона, напевно, мала якусь внутрішню структуру й бокові відгалуження. Назва «Бурчевичі» — це українізована форма якоїсь половецької самоназви. Компонент «ичі» має патронімічний характер, тобто свідчить про походження чи принаймні про найменування етнічної групи від спільного предка. Ту ж половецьку орду Ал-Мансурі знав як «Бурджогли»⁷. У тій тюркомовній назві складник «огли» (сини) семантично рівнозначний нашому «ичі», а корені в назвах «Бурчевичі» й «Бурджогли» однакові. Ключ до розгадки захованого якраз у значенні цього кореня. Як відомо, половці — тюркомовні племена, а по-тюркському «Вочі» означає вовк⁸.

Отже, «Бурджогли» — це «Сини вовка». «Бурчеві» — «Вовковичі», себто те саме. Якщо хан Боняк походив з цієї орди чи мав в силу інших обставин над нею владу, то звідси вже близько до його вовчого завивання. Адже ж, «син вовка» і мав вити по-вовчому. Але чому якраз по-«вовчому», чому саме «вовча» генеалогія? Цю загадку допомагає розв'язати тотемічний ключ. Згідно з тотемічними уявленнями, певна група людей походить від якогось виду тварини, комахи, рослини, тобто від свого тотема. Тотемічна група називалася ім'ям цього свого мітичного предка. Якщо, скажімо, тотемом вважався вовк, то вся група людей називала себе вовками. З часом тотемічні уявлення вивітрювалися, спрощувалися, даючи про себе знати хібащо в мітах, закріплених ритуалах і назвах. Тотемічну стадію пройшли й тюркські народи, в тому й половці, причім тотемом фігурує якраз вовк. За давньотюркською легендою тюрки пішли від зв'язку вовка з жінкою гунського роду: в іншому варіанті — вовчиця вигодувала м'ясом гунського хлопчика, від якого згодом народила десятох синів — засновників тюркських родів⁹.

Уйгурські хани (тюрки) свою генеалогію також пов'язували з вовком: один гунський володар тримав свою дочку в башті, однак і туди проник вовк, від якого вона завагітніла — звідси й уйгурський ханський рід¹⁰. Тюрко-болгарська мітологія також визнає вовка предком тюрків¹¹.

7) В. Г. Тигенгаузен: Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды, т. 1, СПб, 1884, стор. 540-541.

8) Древнетюркский словарь, Л., 1969.

9) З. П. Соколова: Культ животных в религиях, М., 1972, стор. 113.

10) Иакинф (Н. А. Бичирин): Собрание сведений о народах Средней Азии, ч. 1, стор. 248.

11) Станислав Станилов: Елементи от мифологията на славяните и прабългарите — «Плиска Мадара. Преслав», София, 16. 5. 1977 р.

За повідомленням китайських літописів, давні тюрки на своїх прапорах зображували вовчу голову¹². Спочатку тотемом вважалася собака, яку згодом в деяких тюркських племенах заступив вовк. Вартує нагадати, що гуни принесли в Європу легенду про походження свого вождя Аттіли від собаки¹³. Щодо тотема діяла система різних заборон (табу), зокрема, його називали не прямо, а описово. «Вовча» традиція в табуїстичній формі, була поширена в тюркській антропоніміці, відгомін чого дійшов до наших днів¹⁴. Історико-етнографічну проблему культу вовка у тюрків досить ґрунтовно висвітлив В. Гордлевський¹⁵.

Повертаючися до половецької орди «Бурджогли» — «Бурчевичів», можна сміливо говорити, що вона вважала своїм уявним предком заступником вовка — недарма й назва «сини вовка (Вовковичі)». На честь вовка в цій орді, звичайно, влаштовували ритуальні врочистості. Етнографія свідчить, що в таких випадках всіляко наслідували свого уявного предка (вовка): надівали на себе вовчі шкіри, скакали, підкрадалися по-вовчому тощо і, звичайно, вили. Хан Боняк до зазначеної «вовчої» орди мав пряме відношення: або походив з неї, або очолював її, отже й сам був «сином вовка» з усіма обов'язками щодо прабатька-«вовка». Опинившись в 1099 р. з незначною частиною своїх одноплемінників під чужим Перемишлем, хан Боняк опівночі перед боєм з угорцями виконував традиційний ритуал, пов'язаний з культом тотема-вовка. Годі сказати, що саме він робив — (приносив жертву, звертався за порадою щодо наступного бою тощо), але елементом цього ритуалу, способом зв'язку з предком-«вовком» було вовче завивання. В ритуалі напевно брали участь і Бонякові одноплемінники, тому й «начаша мнози волци выти». Таке тотемічне тлумачення зазначеного літописного «вовчого» місця. А зараз — до одного з «вовчих» місць знаменитого «Слова о полку Ігоревім»: «Гза бѣжить сбрыма влакома, Кончака ему сѣда править на Дону великому»¹⁶. Тут ніби й коментарі зайві. Адже половці — це поганці, що часто нападали на християнську Україну-Русь. Названі хани Гза й Кончак відіграли важливу роль в розгромі головного героя «Слова» князя Ігоря в 1185 р. Здається, якраз тому автор «Слова» порівнює цих ханів з вовками. У цитованому місці дослідників здебільшого цікавила фраза «слѣдъ править», тобто, хто кого веде за собою¹⁷, а саме «вовче» порівняння залишилося поза належною увагою через свою ясність.

12) Олжас Сулейменов: Азия (Книга благонамеренного читателя), Алма-Ата, 1975, стор. 267.

13) Там же, стор. 266.

14) Ш. Анаклычев: Мотивы выбора имен у туркмен — «Личные имена в прошлом, настоящем и будущем», М., 1970, стор. 202; О. С. Курогло: Личные имена у гагаузов — «Историческая ономастика», М., 1977, стор. 188.

15) В. А. Гордлевский: Что такое «босий волк»? (К толкованию «Слова о полку Игореве» — ИЮЛЯ, т. 6, вып. 4, 1947, стор. 317-337.

16) «Слово о полку Игоревѣ», К., 1967, стор. 104.

17) «Слово о полку Игоревѣ», К., 1965, стор. 136, 137, прим. до рядка 111.

Проте, наведений вище тотемічний матеріал, дозволяє, здається, інакше глянути на це «ясне» місце. В цьому творі є й інші «вовчі» порівняння, наприклад: віщий Боян «растѣ кашется... сбрыма валкома по земли»: «куряне... скачут, акы сбрыи влаци», князь Всеслав «в начь влакома рыскаше»: сам головний герой «Слова» «скочи... босыма влакома»: його помічник по втечі Влур «влакома потече». Автор «Слова о полку Ігоревім» високообдарований поет, тому важко погодитися з тим, що в усіх перелічених місцях, контекстуально різних, він порівнював людей з вовком в однаковому значенні — як хижаків. Мабуть, в кожному чи бодай в деяких з наведених порівнянь вовк виступає в якійсь специфічній іпостасі, проте ця специфіка, зрозуміла в XII столітті, неясна зараз. Це, напевно, відноситься й до випадку з ханами Гзою і Кончаком. Точніше кажучи, в «Слові» з вовком порівняно одного Гзу, а щодо Кончака — це лише можна зрозуміти. Виходило б ніби Гза більший хижак, ніж Кончак — це тим більше, що і в інших місцях «Слова» він текстуально попереду Кончака, хоч фактично саме Кончак відчутніше дався в знаки Україні-Русі. Це ж бо він організував хигацькі напади в 1174, 1178, 1183, 1187 роках. В літописах він «окаямный, троеклятый, безбожный, кощей». Автор «Слова о полку Ігоревім» напевно знав це, то чому ж у своєму творі відсував Кончака на задній план? Непорозуміння й протиріччя щезають, якщо постулювати, що в цьому разі порівняння з вовком має якийсь інший, прихований зміст. Чи, бува, також не тотемічний? Адже можна натрапити на слід від ханів Гзи і Кончака до відомого вже «вовчого сина» Боняка і орди Бурчевичів. З Київського літопису під 1185 р. відомо, ніби новгород-сіверський князь Ігор, побачивши безліч половців, вигукнув: «Се вѣдающе собрахом на ся землю всю: Концака, и Козу Бурновича, и Таксобица Колобича...»¹⁸.

Коза — це Гза з «Слова о полку Ігоревім». Якщо в цитованому тексті правильно «поставлено кому», то саме він названий Бурновичем. Звичайно, хотілося б в Бурновичі бачити Бурчевича, але і так ці дві назви споріднені: вони патронімічні, в них спільний корінь, що означає «вовк». Таким чином, Гза мав би бути «вовком». Якщо він і не походив прямо з Бурчевичів, то його орда (Бурновичі) це якесь відгалуження цієї орди. В розгромі князя Ігоря в 1185 р. брали участь і Вобурчевичі. Коли половці ділили між собою полонених князів, то князя Святослава взяв «Елдечюк в Вабурчевичех» (можливо — «в (о) Бурчевичех»). В. Татіщев у відповідному місці своєї «Истории Российской» писав не «Вобурчевичі» а «Барчевич». Так чи не так, а етимологічна і, напевно, генетична спорідненість між Бурчевичами, Бурновичами і Вобурчевичами очевидна. Тепер про Кончака.

Після розгрому головного героя «Слова» він закликав Гзу йти на Київщину: «гдѣ суть избита братья наша, и великий князь

18) Летопись по Ипатскому списку, СПб, 1871 (1185).

наш Боняк»¹⁹. В той час поняття «наш» не мало універсального етнічного значення, воно базувалося переважно на кровно-споріднених зв'язках і не виходило за межі орди, приплемінного об'єднання. Це дає підставу припускати тісніший зв'язок між Кончаком і Гзою з одного боку, та Боняком з другого. Кончак — внук хана Шарукана, з яким свого часу був у спілці Боняк. В «Слові» Гза завжди разом з Кончаком, отже їх кочовища були в сусідстві. З літопису відомо, що князь Ігор перебував в полоні в Кончака на р. Тор — це в ареалі кочовищ колишнього великого хана Боняка і в межах льокалізації орди Бурчевичів, з якою він був пов'язаний. Хан Боняк в тих місцях очолював якесь нестійке половецьке об'єднання (спочатку, мабуть, з Шаруканом), і його наступником став Кончак. В Кончакове об'єднання, судячи з усього, входив і хан Гза. Тому Кончак і вважав Боняка великим ханом. Дещо може дати і тлумачення назви «Кончак». І. Березін виводив це ім'я від тюркського слова, яке означає собаку-суку²⁰. Це тлумачення загально не визнане.

Олжас Сулейменов бачить в цьому імені тюркську праформулу — «хижак» (пий кров²¹). Якщо це так, то ім'я цього половецького хана етимологічно стоїть близько до вовка, але все ж не тотожне йому. Мабуть, Кончакова орда була якось причетна до тотема-вовка. Вірогідно, що Кончак мав владу над декількома ордами, включаючи й Бурчевичів. Так чи ні, але хани Гза і Кончак опиняються в тотемічному вовчому лігві разом з своїм попередником Боняком. Гза — Бурнович, тобто майже «чистокровний вовк», тому в «Слові о полку Ігоревім» він «бъжить сѣым влакома». Щодо Кончака, то його зв'язок з «вовком» не такий очевидний, тому він прямо і не порівняний з цим звіром. На підставі наведеного постулюється, що в цьому місці «Слова» хан Гза (можливо й Кончак) порівняний з вовком не в наслідок хижої агресивної вдачі, а в тотемічному пляні. На просторі між Дніпром і Сіверським Дінцем був поширений культ вовка. Там же кочували Кончак і Гза — тому й «вовче» порівняння. В ньому, отже, не було ні образи, ні зневаги, навпаки — це прикмета мужности, відваги, особливо з половецького погляду. В порядку відступу вартує звернути увагу на таке. Якраз на зазначеному просторі, тобто там де колись кочували половці-«вовки», тепер зосереджені географічні назви, зокрема гідроніми з коренем «вовк»²². Годі всі ці численні назви пов'язувати з натуральними вовками (звірами). Чи, бува, тут не дали про себе знати й тотемічні вовки, тобто половці-«вовки»?

На закінчення декілька слів про те, чи був автор «Слова» настільки обізнаний з половецьким фолкльором, а його читачі на-

19) Там же.

20) І. Н. Березин (рец. на кн.): Игорь, князь Северский. Поэма. Пер. Николая Геряеля — «Москвитянин», 1854, Н. 22, кн. 2, відділ IV, стор. 68-71.

21) Олжас Сулейменов: зазначена праця, стор. 267.

22) Словник гідронімів України, К., 1979, стор. 113, 114.

стільки підготовленими, щоб розглядуване місце трактувати саме так. Різноманітні контакти України-Русі з половцями почалися 130 років тому (до «Слова») це були: хижі половецькі напади: відплатні походи на них, взаємне перебування в полоні, військові союзи, мішані шлюби. Остання обставина особливо важлива, бо разом з половчанками в князівське середовище приходили половецька мова, легенди, перекази. З шлюбної фактології можна навести таке: в 1094 р. великий князь Святополк одружився з внучкою Тугоркана. Князь Володимир Мономах 1107 р. одружив сина Юрія з дочкою хана Аеппи, а 1117 р. сина Андрія — з Тугоркановою внучкою. Чернігівський князь Олег взяв за дружину дочку хана Асолука, а в 1107 р. синові Святославові — дочку Аеппи. В жилах головного героя «Слова», князя Ігоря, що походив з Чернігівської династії, також текла половецька кров. До речі, його син Володимир одружився з дочкою згаданого Кончака. Якраз чернігівські князі особливо дружили з половцями. Через те Ігорів дід князь Олег у «Слові» дістав назву «Гориславича». Автор «Слова» добре знав ситуацію. В своєму творі він вжив багато тюркських елементів — мовних, мітологічних, тощо²³. Щодо поганської мітології, то у «Слові» вона на кожному кроці. Цілком вірогідно, що автор знав половецьку мову, ба навіть окремі її діалекти²⁴.

На тлі наведеного здається повинен відпасти сумнів щодо невідомості автора «Слова» і його читачів, переважно з вищих культурних кіл. Автор «Слова» знав досконало половеччину, в його творі половцям відведено чимало місця, тому деякі обставини він міг і повинен був висвітлити з половецького погляду. Так і з розглядуваним «вовчим» порівнянням, яке подане в тотемічному ключі. Цей ключ, здається, можна б використати ще в деяких місцях «Слова» — «вовчих» та інших. Так з тотемічного погляду виглядають зазначені два епізоди, зафіксовані в наших стародавніх літературних пам'ятках.

23) К. Г. Менгес: Восточные элементы в «Слове о полку Игореве», Л., 1979.

24) Олжас Сулейменов: Зазначена праця, стор. 127.

Д-р Роман РАХМАННИЙ
Інститут ім. Симона Петлюри

АКТУАЛЬНІСТЬ САМОСТІЙНИЦЬКИХ ІДЕЙ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

Обмірковуючи всілякі теми для есейної доповіді на відкриття Інституту ім. Симона Петлюри в Торонті, я зупинився на потребі зосередити увагу слухачів і майбутніх читачів на актуальності самостійницьких ідей і життєвого подвигу Симона Петлюри*. Цю потребу відчуває більшість вільних українців на земній кулі... Вільних так у своїх думках, як і в своїх практичних діях та підході до української проблематики... Вільних від чужинецьких нав'язь — наукових і політично-пропагандивних... Такі українці й українки сьогодні є і на українських землях, і по тюрмах і концтаборах Росії. Не бракує їх також у народовладних державах Заходу, хоч і який сильний там розкладовий тиск на них діє з навколишнього середовища.

Саме до цих вільних українців та українок ми повинні спрямовувати наші слова, всі наші книжкові й періодичні видання та наші живі діла. Сьогодні люди українського роду в кожній країні потребують виразного орієнтира для того, щоб втримати свій національний курс на морях історичного минулого і в лабіринтах сучасного урбаністичного всесвітнього суспільства, де виникло більше «помішання мов» і знецінення тривалих вартостей, ніж у біблійному Вавилоні.

Незалежні дослідні вогнища самостійницької української думки напевно допоможуть скристалізувати їхнє власне мислення, що в свою чергу зміцнить українські установи й організації так місцевого, як і всеукраїнського обсягу діяння. Сила і тривалість цих установ — зокрема державницьких — залежатиме від сили характеру і рівня політичного розвитку їхніх членів і прихильників.

На ділі це означає, що сьогодні неодмінно треба оновляти давні вартості, відсвіжувати самостійницькі погляди на українське минуле й сучасне життя без псевдонаукового цинізму. В умовах швидкого наближення двотисячного року і всіх змін, що їх несе з собою нова епоха, треба устійнити, зважити і зміряти конкретні й незмінні досягнення керівних діячів нашого народу. Щоправда, залишатися невільником власної історії дуже небезпечно і для окремої людини і для всього суспільства; але й від історії своєї національності ще ніхто безкарно не втік і не зможе втекти. Минулі події, історичні процеси та керівні постаті з української історії завжди супроводитимуть українських нащадків, хочуть вони того чи ні... Ті чинники завжди впливатимуть на їхню підсвідомість.

* Скорочений текст цього есея автор прочитав під час Інавгураційного Вечора Інституту ім. Симона Петлюри 28 лютого 1981 року в Торонто, Канада.

мість і матимуть якийсь вплив на їхнє мислення. Цей вплив може бути позитивний, але він може бути і негативний. Все залежить від уміння сучасників успішно впоратися з потребою реалістичної оцінки ролі того минулого, а зокрема керівних осіб у тому минулому, та їхнього внеску в розвиток загально-українського культурного й політичного життя.

I

Керуючись ось такими заложеннями, я схильний твердити: найбільш покривдженими орієнтирними постатями в українській історії були і досі залишаються два будівничі двох українських держав-республік — Богдан Хмельницький і Симон Петлюра.

Щоправда, українська громадськість рік-річно офіційно засвічує лямпадку похвали на їхню честь, але поряд із цим великого Богдана, що з тристарічного небуття вивів свою батьківщину в коло самостійних держав і забезпечив їй безперервне 116-річне існування, українські нащадки Шевченковим словом з дитячих уст проклинають його.

Тільки нерозуміння сенсу болючих міркувань Шевченка, як пророка Єремії на тлі нікчемного животіння «Славних прадідів великих Правнуки погані», тільки неусвідомлення величі Богданового подвигу в цілому могло штовхнути українську громадськість XX сторіччя на той шлях масохістського самобичування, себто почуття, яке роз'їдає самовпевненість українців у свої вміння правити собою чи навіть у спроможність зробити розсудливі висновки з відомих історичних подій чи поточної ситуації.

Це врешті наслідок слабого розуміння становища того національного провідника України XVII віку, що без власної розвиненої національної еліти, неначе голий у тернині, кидався з одного кінця України в другий та військовими протинаступами й дипломатичними заходами латав діри у стінах тієї нової державницької структури, в якій щойно народжувалася сучасна українська нація.

Безглузді польські політичні діячі — маґнати, сейм і сенат з королем — вели безупинну війну проти відновленої України, не усвідомивши того, що свою придніпрянську колонію вони безповоротно втратили ще в битві над Жовтими Водами. Тим часом Москва (тоді вже сильна й заможна держава із власною великодержавною ідеологією, зміцненою авторитетом свого патріархату) «з кам'яним спокоєм приглядалася» до того, як козацько-українська державницька справа «знекровлювалася до білого» у боротьбі між польським наступом і татарськими зрадницькими нападами. Коли ж Москва вирішила подати Україні т. зв. помічну руку, тоді Україна була вже така слабка, як перезріле яблуко, готове впасти до рук московських централістів¹.

1) V. Kliuchevsky: *A Course in Russian History*, I-V (Moscow, 1937), Vol. III, 126.

Тоді не вперше і не востаннє Україна знайшлася у трикутнику смерті. Доволі нагадати одну маркантну дату, що ілюструє це твердження: 1-го вересня 1982 року, в день св. Симона, буде рівно 500 років з того часу, як кримський хан Менглі Гірей, з намови московського князя Івана Третього, вчинив грабіжницький напад на Київ і дощенту знищив місто і його околицю. Опісля, через спеціального посла московський князь дякував кримському ханові за корисну послугу, що її зробив він — мусульманський володар, йому — христолубивому володареві Московії та всієї Руси. Польські централісти у Варшаві не надто тривожилися цією руйнацією непокірної української столиці, що все ще зберігала певний авторитет у свого населення навіть під польським володінням. Адже татарська орда закріпилася на Криму й причорноморських степах завдяки союзницькій співдії з нею московського князівства і польського королівства².

Тоді в тому нищівному трикутнику (Москва—Крим—Варшава) відроджувалася і всупереч логіці продовжувала існувати саме завдяки Богданові Хмельницькому суверенна українська держава — Козацько-українська Республіка. З новочасних істориків мабуть тільки Ю. Вернадський натякнув на те, що не Богдан, але його наслідники на гетьманських постах призвели до занепаду тієї української держави і захоплення її росіянами³.

Монографія «Богдан Хмельницький» Івана Крип'якевича, на жаль, викривлена у своїх висновках московською вимогою доказати офіційну тезу Москви про т. зв. возз'єднання України з Росією... Не зважаючи на свою цінність, ця праця І. Крип'якевича не відповідає ні об'єктивній історичній дійсності, ані змістові його власних лекцій, що він їх читав нам, студентам у Львові, в роки 1937-1939.

У вільних умовах української еміграційної науки деякі історики, а зокрема Л. Винар в «Українському Історичному й Українському Квартальнику», зробили успішні спроби оцінити ролі і осяги Б. Хмельницького на фоні європейської ситуації й політики середини і другої половини XVII віку. Недавно в журналі «Український Історик» (ч. 1-4, 1980) Панас Феденко дав цікаву та вдумливу аналіз осягів і поразок української революції під проводом Богдана Хмельницького. Феденко зокрема віднотував помилковість козацької концепції, яку можна б назвати державницьким мінімалізмом згідно з піснюю «Що по Случ, то наше...» Водночас Феденко переконливо з'ясував страшну руйнуючу ролі кримської орди саме в час українсько-польської визвольної війни⁴.

2) Jaroslaw Pelensky: "The Sack of Kiev of 1482 in Contemporary Muscovite Chronicle Writing", *Harvard Ukrainian Studies, Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students*, Vol. III/IV 1979-1980, Part 2, 639-649.

3) G. V. Vernadsky: *Bohdan — Hetman of Ukraine* (New Haven, 1943), 122.

4) Панас Феденко: «Тріумф і катастрофа (оцінка досягнень і поразки революції Б. Хмельницького)», *Український Історик*, XVII, ч. 1-4 (65-68), 1980, стор. 134-152. Пор. Р. Рахманний: *Вогні самостійної України*, Торонто, 1978, стор. 136.

Поряд з цим у нас надто мало зроблено для того, щоб розвіяти пропагандистський дим навколо постаті Богдана. Це — закиди, начебто він пляново організував винищування чужинецького елементу на території України, себто поляків і жидів. Суб'єктивні записки і т. зв. хроніки таких авторів, як Натан Гановер, виготовлені в гарячий революційний час на основі панічних розповідей утікачів з України й Білорусії в 1648-1649 рр., далі залишаються т. зв. доказовим матеріалом на т. зв. відповідальність Богдана за т. зв. погроми. Зважте, що слово «погром» належить однаковою мірою російській і польській мовам, та, звичайно, постало там, де довершувано такі вчинки... Українська мова знає тільки «розгром» — термін військового значення. Перебільшуючи стократно кількість жертв, ці «хронікарі» складали відповідальність особисто на Хмельницького навіть за злочинні вихватки в районах, кудюю Б. Хмельницький своєї армії не провадив⁵.

II

Якщо приглянутися до постатей Богдана Хмельницького і Симона Петлюри на тлі їхніх історичних епох, до тодішньої історичної обстановки, процесів утримування самостійної України при житті та, врешті, схожості їхньої особистої долі — прямо вражаючи. Симона Петлюру офіційна українська громадськість також рік-річно вшановує лямпадкою похвали, звичайно у травні, коли відзначають пам'ять українських національних героїв. Є згадки про нього у промовах з нагоди роковин 22 січня 1918 і 1919 років.

Водночас у нетрях нашого суспільства покутує метушлива суперечність поглядів на ролю і наслідки діяння Симона Петлюри протягом 25 років нашого століття.

Звичайно, про шляхи й методи державного будівництва чи про закордонну політику Симона Петлюри в роки 1917-1921 можна і треба сперечатися. Їх варто і треба науково й публіцистично зглиблювати й висвітлювати. Сучасники Симона Петлюри мали право і багато нагод для того, щоб не погоджуватися з його діяльністю і критикувати її. Наприклад, як співучасник визвольної війни 1918-1919 років, ген. Мирон Тарнавський в одній розмові у моїй присутності ще 7 червня 1937 року вважав доцільним твердити, що його (ген. Тарнавського) «першим правильним кроком за Збручем» повинно було бути рішення відсунути Симона Петлюру від керівництва армією УНР, а може й від керівництва державними справами. В тій самій розмові ген. Тарнавський широко застерігся, що, на жаль, тоді «Симона Петлюри не було ким відповіднішим замінити на тих постах!...» — себто підхожим щодо енергійності, наполегливості й самостійницької витримки у тогочасній змінливій ситуації — внутрішній українській та міжнародній.

5) Bernard D. Weinryb: "The Hebrew Chronicles on Bohdan Khmelnytskyi and the Cossack-Polish War", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. I, No. 2 (June 1977), 154-177.

Сучасники і співучасники даних подій можуть мати і критичні і навіть зовсім помилкові погляди на своїх співробітників чи суперників. Це їхнє право, бо вони стояли чи стоять надто близько «образу» і не можуть об'єктивно оцінити його вартості на тлі історичної дійсності, яка для них була чи є «сучасністю» їхньою. Але кривдячим було і буде ставлення тих українців, що зросли на популярних розповідях сучасників, які зберігають викривлений погляд на роллю того будівничого української держави і далі передають свій несправедливий осуд своїм нащадкам.

Ось приклад. Коли моя доповідь про С. Петлюру і інших головних українських державників п. з. «Наш спільний державницький дороговказ» появилася друком, один молодий журналіст zareagував на неї окремим листом до мене: — Як ви можете апотеозувати Петлюру, коли я змалку від свого батька чув, що це був руїник української державности?.. Читанням друкованих праць на тему С. Петлюри я не виправив свого погляду ще й досі», — писав він. Отримавши свою освіту в українській та англійській школах, він міг би переглянути свої погляди, що ґрунтуються на «фолклорі». Визнавців того дешевого фолклору я зустрів і серед своїх студентів у канадських вищих школах, де цей підхід до С. Петлюри обороняли зокрема прихильники української консервативної ідеології та визнавці анархоіндивідуалізму.

Це тільки ще одна ілюстрація проблеми, якої не може розв'язати покоління українських нащадків на північно-американському континенті. Ці молоді люди виставлені на чужині пропагандистські й псевдонаукові закиди щодо С. Петлюри і Б. Хмельницького. Вони прагнуть боротися з тією пропагандою, що глибоко ранить їхні душі, як українців. Водночас ці молоді люди відчують слабкість своїх позицій, бо знають, що старше українське покоління також поділене в своїй оцінці тих державних діячів України. В пошукуванні за т. зв. *позитивним героєм* для себе, який був би сприйнятний також для неукраїнського середовища, деякі молоді люди підкорюються цій пропаганді «лівих» та анархоіндивідуалістів. Ось чому серед української молоді в Канаді, США й Англії є стільки прихильників т. зв. націонал-комуністів, як В. Шахрая, С. Мазлаха, М. Скрипника та навіть бандитського «батька» Н. Махна. Бо вони «прийнятні» для чужого середовища, в якому розвелися комуністичні секти й анархістські відлами.

З того висновок: «погромницький» чад навколо особи С. Петлюри (а втім, і Б. Хмельницького) треба розганяти не тільки для того, щоб виправити історичну кривду, зроблену йому серед чужих і своїх. Чесне ім'я С. Петлюри треба відвойовувати ще й тому, що це один із засобів просвітити власне молоде покоління і визволити його від комплексу вини перед обличчям своїх співгромадян.

Конструктивну роботу на цій ділянці проробили громадяни Української Народньої Республіки жидівського роду — Соломон Гольдельман, Арнольд Марголін, Моше Зільберфарб і інші, якщо

згадати лише найважливіших. Багато ясности в це складне питання українсько-жидівських стосунків внесли такі автори-дослідники, як Ф. Пігідо і Тарас Гунчак. Цей останній зокрема успішно висунув перед очі жидівських авторів непричетність Петлюри до протижидівських вихваток в Україні своїм есеєм у журналі «Jewish Social Studies» 1969 року⁶.

В наслідок таких і подібних праць сьогодні в чужинецькій темряві видно проблески наукового світла й об'єктивности, незатруєної інтересами великодержав чи ідеологічними міркуваннями. У свідомість принаймні деяких вдумливіших жидівських авторів проникає наукова правда про те, що конфлікт між українським і жидівським населенням України ніколи не мав расистського підґрунтя і ніколи не був пляново інспірований українськими керівниками. Це був радше небажаний і непередбачуваний наслідок чужоземної окупації України та революційно-визвольної боротьби українських народніх мас з шовіністичною владою народу-наїзника, який у мирі та у війні здійснював власну антижидівську політику під назвою «Бий жидів — спасай Росію!»⁷.

Не бракує сьогодні жидівських авторів, які об'єктивно аналізують українсько-жидівський конфлікт у роки визвольної боротьби під проводом Богдана Хмельницького. Видатний автор Хаїм Бернант, знавець історії та характеру жидівського народу, влучно схопив суть того конфлікту. У багатонаціональній Польщі 1648 року «землевласниками були римокатолики — поляки, їхніми посередниками були жиди, а селянами... православні українці... Коли козаки нагрянули зі своїх степів, вони повалили Польщу, як великодержаву... і при цьому вони здесятували польське жидівство. Обставина, що жиди були нехристияни тільки зміцнила потужність того удару, але тогочасні українці атакували жидів головно тому, що жиди були виконавцями для поляків»⁸.

Двістісімдесят років опісля, саме під час революції та визвольної боротьби українського народу в роки 1917-1921, більшість жидів на території України була носієм російської культури і російської державної концепції незалежно від її ідеологічного забарвлення. «Майже всі жиди прагнули побудови єдиної Росії в її імперіальних кордонах з парламентською системою правління, бо вони вважали таку державу безпечнішою для свого розвитку. З

6) Taras Hunchak: "A Reappraisal of Symon Petliura and Ukrainian-Jewish Relations, 1917-1921", *Jewish Social Studies*, Vol. XXXI, No. 3 (July 1969), 163-183. F. Pigido: "Ukrainian-Jewish Relations During the Revolution (1917-1921)", *Ukrainian Review*, No. 5 (Munich, 1957), pp. 84-98. Solomon L. Goldelman: *Jewish National Autonomy in Ukraine 1917-1920* (Chicago, 1968). Alain Desroches: *The Ukrainian Problem and Symon Petliura* (Chicago, 1976). Oleh S. Pidhainy and Olexandra I. Pidhainy: *Symon Petliura — A Biography*, New Review Books (Toronto, 1977).

7) S. W. Baron: *The Russian Jew Under the Tsars and the Soviets* (New York, 1964), 67-74. Richard Pipes: *The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism, 1917-1923*, (Cambridge, Mass., 1954). Cf. J. B. Schechtman: "The U.S.S.R., Zionism and Israel", *The Jews in Soviet Russia*, ed. Lionel Kochan, (London, 1970), 103.

8) Chaim Bernant: *The Jews*, (London: Sphere Books, 1978), 33.

тих самих мотивів багато жидів активно сприяли большевицькій Росії та виразно заявили проти усамотійнення України, Польщі і Литви», — пише знавець революційного періоду в історії Росії та поневолених нею народів Бертрам Вульф⁹.

Отже, заново склалася ситуація схожа на ситуацію в Україні протягом перших трьох років після повстання Богдана Хмельницького, тільки польського наїзника замінив наїзник російський. Саме його присутність на території України, а не тільки на її кордонах, ускладнила становище жидів і взагалі жидівсько-українські стосунки, що в іншому випадку були б розвинулися у мирне співіснування, а далі у співжиття і співпрацю між людьми двох національностей, але громадян української самостійної народо-владної держави¹⁰.

Це була реальна можливість, бо, не зважаючи на негативне ставлення більшості жидів до відновленої української держави, влада Української Народньої Республіки (1917-18 і 1918-1921) створила всі законні передумови для такого співжиття. Українське законодавство, введене в нас головню М. Грушевським і С. Петлюрою, було гуманніше і прогресивніше у відношенні до всіх меншостей на території України, ніж законодавство будь-якої іншої тогочасної держави у світі. Варто нагадати, що ні тоді не було і досі немає ані однієї української політичної партії, яка б у своїй програмі мала антисемітський чи антижидівський постулат. А такі партії чи політичні групи були у росіян, поляків та інших національностей, не виключаючи згодом англійців і французів.

Трагізм української ситуації в цьому випадку тільки підкреслює успішність великодержавної пропаганди агресорських сусідів України, що українців, як жертву своєї політики, зробили в очах суспільств Заходу і винуватцями, і спричинниками наслідків тієї політики супроти жидів. Ця легенда легко прищепилася на Заході, бо там усі суспільства з давніх давен затаювали свою ворожість до жидівського елементу у своїх країнах. Вони оцінювали українців своєю міркою, а почуття власної вини супроти жидів дали спонукує їх спихати вину на безборонних українців.

Згадати б от хоч би обставину, що вже 1144 року в Англії жидів у багатьох місцевостях безпідставно суджено за т. зв. ритуальні вбивства християнських дітей. Відомі випадки такого обвинувачення жидів у Норвічі, Ілостері, Лондоні, Вінчестері, Лінкольні... Тамтешні ніби-жертви жидівської »злочинности« проголошено... святими. Письменник Дж. Чосер у своїй поемі »Прайорес тейл« увіковічнив такого псевдо-мученика »хлопця з

9) Bertram D. Wolfe: *Three Who Made a Revolution* (New York, 1964), 182. See also Leonard Schapiro: "The Role of the Jews in the Russian Revolutionary Movement", *The Slavonic and East European Review*, Vol. XI (December 1961), 164.

10) Goldelman: *op. cit.*; Arnold D. Margolin: *The Jews of Eastern Europe* (New York, 1928); Oscar I. Janowsky: *The Jews and Minority Rights, 1898-1919* (New York, 1933); Schechtman: *op. cit.*, 99-124.

Лінкольну». Подібні незаконні виступи проти жидів-співгромадян мали місце у Франції, Німеччині, Італії, Греції, Угорщині, Іспанії, Чехії¹¹.

Жидівські дослідники сьогодні проаналізували на основі державних документів політику Великої Британії, Франції та США у відношенні до жидів напередодні та під час Другої світової війни. Це вже не таємниця, що британське міністерство закордонних справ було найбільшим противником жидів навіть тоді, коли йшлося про рятування жидів з Румунії й Угорщини¹². Варто нагадати, що советський режим нічим не остеріг своїх громадян жидівського роду перед можливістю винищення їх у випадку гітлерівського наїзду, бо до останнього дня «миру» в 1941 році Кремль коляборував з гітлерівською Німеччиною і постачав їй харчі та військово важливу сировину.

Не вільні від співвини уряди інших держав Заходу, що свої державні інтереси завжди ставили вище від гуманних. Маючи у своєму розпорядженні наукові, публіцистичні та масові засоби інформації, вони в загальному зуміли приховати від людського ока свою співвідповідальність за власні проступки і за проступки своїх союзників. Ось жидівські погроми, здійснювані армією ген. Денікіна, не знайшли своїх «суддів» ані в Лондоні, ані в Парижі, ані у Вашингтоні.

Не заперечуючи історичного конфлікту між українським населенням і жидами на території України, треба сказати рішуче, що поряд з цим конфліктом існували законні та практичні можливості для гідного співіснування і співжиття громадян обох національностей в українській самостійній соборній державі. Велика заслуга у витворенні цих умов належить Симонові Петлюрі. Про це ніколи не буде забагато нагадувати своїм і чужим спостерігачам українсько-жидівських взаємовідносин.

III

Хоч і яке важливе це питання, то все ж таки воно не сміє приховати від нашого ока найсуттєвішого аспекту української проблеми, а саме: геополітичної ситуації українського народу на своїй території. Подібно, як Козацько-українська республіка Богдана Хмельницького, друга Українська Народня Республіка (1918-1921) під керівництвом Симона Петлюри знаходилася у трикутнику смерті: з Півночі — агресія большевицької Росії Леніна, Троцького і Сталіна... з Півдня, від Криму й Одеси — наступ росіян під проводом білого генерала Денікіна при підтримці Франції та Англії, із Заходу — наїзд Польщі, озброєної французькою зброєю і власним великодержавним апетитом з XVII віку.

11) Bernant: *op. cit.*, 39.

12) Bernard Wasserstein: *Britain and the Jews of Europe 1939-1945* (New York, 1979); Walter Laquer: *The Terrible Secret* (Boston, 1980); Про ставлення Канади до жидівських утікачів з Європи і депортованих з Англії в Канаду розповідає у своїй автобіографічно-документальній книзі Eric Koch: *Deemed Suspect* (Toronto, 1980).

Внутрі країни — цілковитий брак адміністративного апарату, нестача освічених людей з українським світовідчуттям та українською ідейністю, економіка зруйнована світовою війною і революційною анархією. Та найбільш дошкульно по молодій державі вдаряв брак завершеної української державницької концепції. Як напередодні повстання Богдана Хмельницького староукраїнське покоління інтелектуалів не спромоглося оформити такої концепції і тому вона надто повільними темпами формувалася в ході збройно-політичної боротьби, так і в роки 1917-1919 українські інтелігентські та інтелектуальні сили мало чим причинилися до практичного будівництва відновленої держави. Ті, що активізувалися, щиро прагнули справжнього ідеального демократичного ладу і цілковитої соціальної справедливості, але їхній доктринерський підхід до цих питань розколював і розпорошував так чи інакше слабкі, нечисленні людські ресурси України¹³.

На цьому тлі яскраво виділяється постать самостійника Симона Петлюри, що керувався головною ідеєю: насамперед утримати й розвинути українську самостійну державу принаймні на обмеженій території, а все інше, в тому числі приєднання тимчасово втрачених земель, можна буде доповнити у більш пригожій ситуації.

Тому 11 лютого 1919 року Симон Петлюра виступив з членства Української Соціал-Демократичної Партії, більшість діячів якої також грішила доктринерством і не розуміла, що справа збереження відновленої державної структури має першість перед партійно-ідеологічними інтересами. Якщо не стане державної структури-форми, тоді пропаде і зміст, себто ідеологічно-партійні постулати. Чужа державна структура-форма ніколи не прийме українського ідеологічно-партійного змісту, навіть коли б той зміст був співзвучний чужинному. Про це надто пізно, і на свою загибель, пересвідчилися українські Соціялісти-Революціонери (боротьбісти): вони станули на платформу советської державности і підтримали большевизм Леніна-Троцького-Сталіна, надіючись на співіснування з ним, як співзвучна ідеологічна група... Советоросійська державна структура знищила їх, не зважаючи на те, що це саме вони допомогли Москві повалити УНРеспубліку.

Розуміючи цю «державну абетку», Симон Петлюра зірвав зі своєю партією, що в'язала йому руки в його державницькій роботі. Як прагматичний державний діяч, Симон Петлюра з холодною резигнацією прийняв до відома ганебну польську агресію на заході України, себто, підступне окупування переважаючими силами Волині по річку Случ, а, відтак і Галичини по річку Збруч.

Цей болючий факт він міг прийняти з тим більшою зрівноваженістю, що українські військові діячі ще в грудні 1918 року (зараз після повалення режиму гетьмана П. Скоропадського та коли Українська Галицька Армія облягала захоплений поляками

13) Oleh S. Pidhainy: *The Formation of the Ukrainian Republic* (Toronto, 1966); Матвій Стахів: *Україна в добі Директорії УНР, I-VII*, (Скрентон, 1962).

Львів) вирішили на своїй київській нараді рекомендувати урядові УНРеспубліки: »Наша молода держава не зможе воювати на два фронти — і проти большевицької Росії, і проти агресорської Польщі, тому Директорія повинна шукати замирення на заході, з Польщею«¹⁴.

Значить, ці українські військовики, як мабуть усе покоління Симона Петлюри, що виросло в межах царської Росії, розглядали становище України на початку 1919 року очима своїх предків — військових і цивільних діячів з 1649 року, коли то в козацько-українському війську дозрівала фальшива концепція звуженої України-держави: »Що по Случ, то наше...«

Тяжка військово-політична й економічна ситуація УНРеспубліки вже у січні 1919 року сприяла оживленню тієї фальшивої стратегії, яка поза кордонами республіки залишила на поталу польському агресорові найбільш органічно підготовану до української державности землю Івана Франка.

Дослідники розвитку української політичної думки в часи від знищення Козацько-української республіки (1764) до відновлення української держави у листопаді 1917 року мають широке поле для вивчення фактів, для аналітичних міркувань і прагматичних висновків. На основі того всього ніби-суперечного в собі матеріялу треба для себе самих і своїх нащадків оформити основну концепцію українського самостійництва і соборництва, якою могли б покористуватися нові відновлювачі української державности в недалекому чи дальшому майбутньому.

Такі досліді, аналітичні міркування і прагматичні висновки наочно покажуть, як традиційна помилкова концепція може бути гарматною кулею при нозі всієї нації та як така помилкова концепція може штовхнути навіть великого самостійника й соборника на шлях помилкової стратегії. Симон Петлюра був сином своєї української епохи і ледве чи він утримався б при державному керівництві, якщо б у питанні визвольної стратегії він рішився піти проти течії військової думки так рішуче, як він протиставився доктринерству ідеологічно-партійних груп. Нез'ясованість того питання не заперечує факту, що Симон Петлюра був одним із передових самостійників і соборників України.

(Закінчення буде)

14) Ген. М. Капустянський: *Похід українських армій на Київ в 1919 році* (друге видання, 1946).

ОГЛЯДИ, РЕЦЕНЗІЇ

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

**»УКРАЇНА І ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА« ТЕМОЮ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ НА УВУ**(З нагоди 60-ліття створення Українського Вільного Університету,
1921-1981)

Кожна окрема подія, що збуджує наше зацікавлення і залишається довго в нашій пам'яті, заслуговує на обговорення і коментування. Це в однаковій мірі стосується конференції «Україна і Чехо-Словаччина», яка відбулася у приміщеннях Українського Вільного Університету в Мюнхені в днях 30-31 липня 1981 р. Ця конференція стала центром цьогорічної діяльності УВУ протягом його літнього семестру.

Конференцію підготував і нею керував д-р Микола Богатюк, професор економіки Ле Мойн Коледжу в США. Відносно всіх аспектів конференційної підготовки треба з признанням ствердити, що вона в усіх відношеннях задовольнила вимоги кладені перед такими імпрезами. Програму конференції підготовано дуже скрупульотно, видруковано програму в дуже охайній та естетичній формі чотирма мовами, а саме — українською, чеською, німецькою та англійською, а для учасників конференції двомовну 52-сторінкову книгу-резюме конференційних доповідей в одній з обидвох слов'янських мов і в одній із західніх світових мов.

Учасники конференції мали змогу ще перед її початком цю книгу абстрактів-доповідей оглянути. Реєстраційна оплата виносила 10.00 нім. марок, але студенти мали вільний вступ на конференцію. Зареєстровані учасники й одержали конференційну відзнаку з їхнім прізвищем, що влегшувало нав'язування професійних і товариських стосунків між ними.

Про конференцію «Україна і Чехо-Словаччина» були вміщені окремі повідомлення в українській пресі і в бюлетені Американської Асоціації для Сприяння Слов'янським Студіям (AAA SS) та в бюлетені Чехо-Словачької Академії Наук у США (Zprávy). Програму конференції ще перед її відбуттям вмістив на своїх сторінках мюнхенський «Шлях Перемоги».

Конференцію відкрив її організатор і керівник проф. М. Богатюк в українській, чеській, німецькій та англійській мовах і підкреснув значення цієї наукової зустрічі як ще одну спробу дальшого наукового дослідження різних аспектів минулих і сучасних зв'язків між українцями та їхніми сусідами, в цьому випадку чехами та словаками. Конференція була присвячена 60-літтю Українського Вільного Університету (1921-1981); при цій нагоді було звернено також увагу на факт, що цей унікальний університет протягом 24 років втішався гостинністю

чехо-словацького уряду, а зокрема першого президента Чехо-Словацької Республіки Томаша Гаріґа Масарика.

Далі проф. Богатюк запросив до привітального слова ректора УВУ проф. д-ра Володимира Яніва, який у своїм слові звернув увагу на історію українсько-словацьких зв'язків на протязі існування Українського Вільного Університету, а зокрема на співпрацю в часі т. зв. Празького періоду і Мюнхенського, після перенесення УВУ на Захід в 1945 р. В кінці свого слова ректор УВУ підкреслив заслуги засновника УВУ і першого його ректора проф. д-ра Олександра Колесси, та у величній акті відкрив його портрет, що його останнім часом подарувала для УВУ його дочка Леся Колесса, яка живе тепер у США.

Конференція складалася з чотирьох сесій: «Мова і література», якою проводив проф. І. Качуровський; «Економіка і суспільство» — проф. З. Соколюк; «Історія і філософія» — проф. Г. Васькович; та «Українці в Чехо-Словаччині» — проф. П. Потічний. Доповіді, читані на окремих сесіях, творили собою тематичну цілість і, до деякої міри, себе взаємно доповняли.

В п'ятницю увечері 30 липня в першій сесії «Мова і література» прочитано доповіді на тему: «Чеський вплив на українську мову» (проф. О. Горбач, Франкфуртський університет); «Листування І. Франка, В. Гнатюка та О. Кобилянської з чеськими науковцями» (д-р Б. Єржабек, Інститут для Соціально-педагогічних професій), та «Українсько-чеські культурні зв'язки в 1920-1930-их рр.» (проф. Д. Штогрин, Іллінойський університет).

Мовні зв'язки, які існували вже дуже рано між Прагою й Києвом, продовжувалися далі через українських студентів Празького університету і за посередництвом чехів і українців на польській військовій службі. Нсвітня західноукраїнська мова стояла під сильним чеським впливом аж до перших десятиліть ХХ стол. Під чеськими мовними впливами перебували західноукраїнські грамоти, а церковні уряди, військові та розривково-музичні запозичання у чехів були дуже часті. Львівська міська говірка та українська фахова термінологія зазнала збагачення з боку чеської мови. Урядова русифікація української мови в СРСР в 1930-их роках усунула багато вищезгаданих запозичень і замінила їх російщиною.

Іван Франко, Володимир Гнатюк та Ольга Кобилянська — визначні носії української культури — жили в кінці ХІХ і початку ХХ стол. Вони були представниками українського Відродження і активними борцями за українську незалежність. І тому вони вдержували тісні зв'язки з чеськими культурними діячами, які боролися за здобуття своєї державної незалежності, такими, як Франтішек Ржегорж, Франтішек Главачек, Їржі Горак, Ярослав Врхліцкі, Адольф Черни, Їржі Полівка та ін. Між обома сторонами існувало взаємне зацікавлення не тільки науковим дослідом, літературою та політикою, але також велика готовість допомоги, взаємне зрозуміння та глибока людська чутливість. Доповідь про листування між українськими та чеськими науковцями була ілюстрована численними прозірками.

Від початку XIX стол. через період Першої світової війни та міжвоєнний період українсько-чеські культурні зв'язки зростали; у Чехо-Словаччині творено українські високі школи, організації, товариства. Українські вчені були втягнені у вир культурної праці країни. Після 1945 р. советські окупаційні власті вивезли до СРСР безмежні бібліотечні фонди, придбані українською еміграцією в Чехо-Словаччині.

Другий день конференції розпочато сесією «Економіка і суспільство», в яку входили доповіді: «Україна та Чехо-Словаччина в інтеграційних планах Ради Економічної Взаємодопомоги — РЕВ» (проф. М. Богатюк, Ле Мойн коледж), та «Причинки до історії чеських поселень на Волині» (мгр В. Дідович, УВУ).

Економічні зносини між Україною і Чехо-Словаччиною датуються ще часами Княжої України, а далі через перебування в границях австро-угорської та російської імперій аж до сьогодишнього жалюгідного стану під пануванням домінованого росіянами СРСР. Чехо-Словаччина — «зовнішній» сателіт СРСР, та Україна — найбільший «внутрішній» сателіт Москви, суворо контролюються росіянами. Зовнішньо-економічні стосунки, рух товарів, технології та кредитів московських сателітів обидвох типів контролюються монополією міністерства закордонної торгівлі (МЗТ) СРСР і підлягають «структурі упередженого або нерівного обміну», в якому інтереси України тотально придушуються, а прибутки від них скеровуються до московської державної скарбниці. Істотна інтеграція існує між Україною та країнами-членами РЕВ і тільки меншою мірою з рештою СРСР.

В другій половині XIX стол., після невдалого польського повстання в 1863 р. і російського переслідування польських магнатів на Волині, почали появлятися чеські поселенці, які купували землю від них і поселялися на них сотнями родин. В цій акції толовну роль відотрав чех Франтішек Пржибил, який з допомогою створеної спілки фінансував цей проект. Російський уряд давав допомогу і підтримував боротьбу чехів проти Австрії, використовуючи при тому релігійні аспекти такої боротьби. Створивши свої громади, чехи не інтегрувалися, а після закінчення Другої світової війни майже всіх чехів насильно повернено з Волині до Чехо-Словаччини.

В третій сесії «Історія і філософія» прочитано такі доповіді: «До основної орієнтації, споріднености і розбіжности ідей в українському та чеському філософічному мисленні» (д-р М. Дангель, раніше Чехо-Словацька Академія Наук); «Коменський та Сковорода — слов'янські педагоги свого часу» (проф. Т. Мацьків, Акронський університет); та «Масарикова концепція Центрально-Східної Європи та її актуальність сьогодні» (проф. Р. Шпорлюк, Мічіганський університет).

Українське і чеське та взагалі слов'янське філософське мислення визначається відсутністю однозначних, системотворчих індивідуумів у відрізненні від західної філософії. Надармо шукати в Чехії або в Україні за одинокою, своєрідною філософською системою, бо її там творили не філософи, але письменники, байкарі, етичні та релігійні реформатори, мистці, публіцисти, політики, економісти тощо. Орієнта-

ція чеського та українського філософського мислення — наскрізь європейська і західня; у своїм розвитку вона містить всі основні проблеми та духові теми. Духовий обмін ідеями та взаємне збагачення остаточно перебували під впливом таких визначних особливостей, як Паляцький, Сметана і Масарик та, з українського боку, Ганкевич, Драгоманів і Липинський.

Коменський та Сковорода жили в різних часах і в різних країнах; обидва студіювали теологію, філософію і педагогіку. Вони пропонували публічну освіту рідною мовою для всіх людей обох статей в усіх країнах світу. Вони були вчителями і впровадили нову методи і підхід до педагогіки. Коменський закликав, щоб учні в останнім процесі прямували від простих і легких до важких і складних предметів, а Сковорода твердив, що особи, які працюють у невідповідних для них ділянках, можуть вчинити більше зла ніж добра.

Для нової Європи, після ліквідації габсбурзької, тогенцолернської та романовської імперій, у висліді Першої світової війни, для культурного і політичного району замешканого народами, які живуть між Німеччиною і Росією, Томаш Г. Масарик пропонував створення національних держав. Деякі з цих народів були на вищому культурному рівні ніж їхні поневолювачі. Чехи, словаки, поляки і югослави повинні творити свої власні, незалежні держави; фінляндці мали б право самі рішати чи залишатись у складі російської федерації, а чи ні. На культурній і політичній основі Масарик визнавав подібне право на свободу і для українців. Ідеї Масарика від середини 1950 років знову сталися популярними серед інтелігенції Польщі, Чехо-Словаччини, Угорщини та інших країн, які лежать між Росією та Німеччиною. Всі ці народи, включно з українським та білоруським, уважають советський комунізм предуктом російських історичних традицій і чужим для духу Східньо-Центральної Європи.

Остання сесія «Українці в Чехо-Словаччині» містила доповіді: «Закарпатська інтелігенція та уряд Чехо-Словаччини» (проф. О. Баран, Манітобський університет); «Зв'язки українців і чехів у перші десятиріччя УВУ» (проф. Й. Кратохвіль, Штутгартський університет), та «Видавнича діяльність української еміграції в Чехії і на Моравії в 1900-1945 рр.» (д-р В. Маруняк, УВУ).

Доперва декілька років після створення Чехо-Словацької республіки, було встановлено приязніші відносини між чеською та закарпатською спільнотами. Тоді то карпатським українцям вдалося створити спільний фронт у їхньому домаганні ширших національних прав та національної автономії. В 1930 роках вони вимагали від президента Бенеша не тільки автономії, але й участі в центральному уряді країни. В 1938 році карпатських українців знаходимо вже в кожному міністерстві Чехо-Словаччини.

Дослідження відносин між українцями та чехами в перших десятиліттях існування УВУ чекає ще свого дослідника. Після одного року в Відні, із-за фінансових труднощів, на запрошення тодішнього президента Чехо-Словаччини Томаша Г. Масарика, УВУ перенесено до Пра-

ги. В тому часі в Чехо-Словаччині знайшли пристановище сотні університетських професорів-українців і тисячі студентів та велике число української інтелігенції, які із-за політичних причин не могли повертатися ані під польську, ані під російську окупацію. Після 1945 року УВУ з його професорським складом перенісся до Мюнхену, де зв'язки між українцями, чехами і словаками далі активно плекалися.

Около 20.000 українців-емігрантів в Чехо-Словаччині, з фінансовою допомогою і прихильністю чехо-словацького уряду, у міжвоєнний період розгорнули широку національну роботу. При матеріальній допомозі чеського уряду розвинулася українська видавнича діяльність, а в роки 1918-1939 було видано 842 книжки, серед яких 62% — це наукова література, 16% — суспільно-політична, около 16% — художня література та понад 6% — видання інших категорій.

В конференції «Україна і Чехо-Словаччина» завважувалась слаба участь і чеських і словацьких авторів-доповідачів, як також мале число неукраїнських гостей-учасників. Причини цього явища можна собі тільки уявити. Цей час в Німеччині — це вакаційна пора. Далі незадовільна зацікавленість чехів і словаків науковим дослідженням зносин з українським світом. Також деякий вплив на цей стан могли мати політичні різниці серед вгорі згаданих трьох східньо-центральных європейських еміграцій, та, вкінці, — сучасна напружена ситуація у Східньо-Центральній Європі.

У відрізненні від попередніх конференцій, влаштовуваних на УВУ, новістю цьогорічної конференції «Україна та Чехо-Словаччина», як вже вищезгадано, була реєстраційна оплата. Такі реєстраційні оплати являються невід'ємною складовою частиною кожної наукової конференції і часто вони виносять десятки, а часом навіть і сотні нім. марок від одного учасника.

Конференція «Україна і Чехо-Словаччина» була вповні успішною, добре підготованою і проведеною. Около 75 гостей було зареєстрованих, а у всіх сесіях взяло участь понад 125 осіб. Також великим успіхом втішалася виставка книжок, ляльок та ілюстрацій української, чеської та словацької ноші, яку підготувала авторка цього репортажу.

Про конференцію звітували українськомовні передачі «Радіо Свобода», «Радіо Вільна Європа» та інші. З деякими авторами були проведені інтерв'ю, які швидко передавались етером в Україну.

ОБСЕРВАТОР

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ДО 2000-РІЧЧЯ КИЄВА
І 1600-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

У Торонті відбулася 4 і 5 червня 1982 р. Наукова Конференція присвячена 2000-річчю Києва та 1600-річчю української державности. Конференція відбулася на заклик СКВУ під патронатом Ради для Справ Культури СКВУ.

Численні учасники заслухали 10 змістових доповідей та широкими дискусіями збагатили зміст Конференції.

Д-р Олександр Підгайний — голова першої сесії — у короткому вступному слові пояснив, чому Конференція присвячена саме 2000-річчю Києва. Він заявив, що прийнята дата 2000-річчя основана на наукових доказах і відкинув т. зв. «ювілей 1500-річчя», як політично інспіровану дату, що служить не науці, а імперським цілям КПСС.

Він заявив, підтримуючи погляд д-ра Богдана Стебельського: «Чому такий вік визначили Києву окупанти? А саме тому, бо вони намагаються пов'язати появу Києва з існуванням російського народу. Якщо Києву 2000 років, то це означає, що Київ є матір'ю лише городів України, бо на грані нашої ери та в часах св. ап. Андрія Первозванного жодного слов'янського населення не було, за археологічними даними, ані на етнографічній території сучасної Росії, ані Білорусії».

Цим доповідач нагадав, що «1500-річчя», як дата оснування Києва була політичною даниною деяких науковців вимогам терористичної партії та держави. Скорочення віку Києва отже — ненаукове, а тиск проти науковців був висловлений погромницькою статтею П. Толочка проти доказів більшості істориків та археологів, які підтримували 2000-річчя.

2000-річчя є науково обосноване, заявив д-р Олександр Підгайний та є вихідною датою для Конференції.

Першій частині Конференції — «2000-річчя Києва» було присвячено декілька доповідей. Проф. Олег Підгайний виголосив довшу доповідь — «Походження Києва», яка викликала широку дискусію. Важливість цієї теми підкреслена тим, що доповідь повністю (45 стор. машинопису) опублікована у журналі «Вісник СКВУ» що вийшов тиражем 14.000 примірників. Ця доповідь раніше була опублікована у науковому журналі «Визвольний Шлях».

На базі археологічних знахідок доповідач твердить, що Київ постав у I-му стол. до народження Христа і що на той час він охоплював п'ять поселень: на Андріївській горі, Княжій горі в районі Львівської площі на Печерську та на Оболоні (біля Подолу).

У дискусії доповідач обговорив питання благословення св. ап. Андрія Первозванного Києва під час його подорожі з Корсуня Дніпром попри Київ і далі річками і морями до Риму з точки бачення історика.

Доповідач зачитав слова Андрія Первозванного за авторитетним Лаврентіївським списком літопису:

«Чи бачите ці гори? На цих горах засяє благодать Божа: має місто велике бути і церков багато Бог поставити має».

Нема жодних проблем з твердженням щодо благодаті Божої чи з майбутніми церквами, бо на той час церков, ясно, в Києві не могло бути. Єдина проблема у інтерпретації вислову: «має місто велике бути». Дехто робить висновок, що на горах в тому часі нічого не було. Доповідач запропонував, що розв'язка лежить саме у словах, що має бути велике місто, а це не виключає, що в тому часі були поселення, як їх виявили археологічні дані. Цим доповідач запропонував узгодження поміж словами літопису та археологічними знахідками.

Доповідач теж відкинув, як науково невиправдане твердження проф. О. Прицака, який ставить походження Києва у IX століття і відкидає його український чи слов'янський характер, бо твердить, що Київ є «попереднім хозарським гарнізонним пунктом» та поселенням «середньоазійського типу». Так само проф. О. Прицак відкидає існування «шляху від варягів до греків» перед 860-им роком. Доповідач зачитував із праці проф. О. Прицака «Походження Руси» з 1976 року таке:

«Скоро по... (860 р. по Хр.) постав славетний «шлях від варягів до греків». Ріка Дніпро замінила Волгу, а Київ, попередній хозарський гарнізонний пункт на дніпровім переході, виринув у другій половині дев'ятого століття як обіцяний сателіт... Константинополя».

Посилаючись на численні археологічні відомості та на численні арабські та інші стародавні першоджерела, цитовані у доповіді О. Підгайного, він же у доповіді і ствердив, відкидати, як науково необґрунтовані твердження проф. О. Прицака, таке:

«Донедавна майже ніхто не висловлював сумніву щодо важливості Дніпрового торговельного шляху в зв'язку з Києвом. У 1976 році з'явився погляд проф. О. Прицака... (поданий вище).

Археологічні знахідки в Києві та на півдні від Києва з часів не лише до 860 р., а до приходу хозарів (VI стол.) і як ми бачили, з багато давніших часів, цілкомити заперечують погляд проф. О. Прицака. Якщо Київ у минулому 'хозарський гарнізонний пункт', то чому знайдено в Києві близько 5,000 монет, в більшості срібних динаріїв, карбованих у Римі у II стол.?

Якщо до 860 р. не було шляху від греків, то якою дорогою прийшли до Києва ті ж численні римські монети, за які купці мали діставати київські товари? Яким шляхом вони вивозили куплені товари? Як дійшли до Києва античні амфори гелленістичного типу, римські світильники і багато інших речей? Напевно вже не Волгою».

Доповідач далі засудив наукову безґрунтовність тверджень проф. О. Прицака. Він зазначив:

«Проф. О. Прицак не дискутує окремі археологічні чи писані історичні відомості, подані у цій нашій праці (окрім тексту Ібн Хурдадбега), не відкидає їх, а просто — не згадує».

Цілогодинна дискусія слідувала. У відсутності, вимушеної потребою репрезентації української науки у Оттаві того дня, проф. Ярослава Рудницького його доповідь під назвою «Назва Києва» прочитала д-р Ганна Янішевська. На базі лінгвістичної аналізи назви «Київ» автор прийшов до висновку, що назва «Київ» походить з часів балто-слов'янського споріднення, та на цій базі визначив походження цієї назви з періоду близько 1000 р. до Христа.

Через відсутність автора доповіді, господар сесії оголосив, що дискусії на цю тему не може бути. Валентин Мороз зачитав доповідь «Гео-

логічна концепція раннього Києва». Проф. Микола Степаненко прочитав доповідь — «Київ» в українській поезії поза Україною». Обидві доповіді викликали жваву дискусію, якою проводив проф. Олег Троян.

Другій важливій темі Конференції — 1600-річчю української державности — було присвячено декілька доповідей. Центальною в цій частині була довша доповідь проф. Олександра Домбровського під назвою «Проблема антів на сучасному етапі ранньо-історичних дослідів». Доповідь була присвячена першій українській державі, державі антів, що існувала поміж III та VII століттями.

Ця доповідь була знаменним доповненням до важливої праці, що має назву «Нарис ранньої історії Руси-України» Степана Мішка, яка вийшла за редакцією і доповненнями проф. Олександра Домбровського.

Олександр Домбровський описує свою роллю щодо цієї праці:

«Ми зрадагували цю публікацію в душі висуненої нами нової схеми ранньої історії Руси-України, в якій основна увага присвячена автохтонному населенню, тобто русько-українському етносові й ранньо-історичним кореням його етно-генетичного процесу, а не як дотепер було, скито-сарматській проблематиці».

Після доповіді відбулася ширша дискусія. Зокрема цікаві завваги щодо відношення Змійових валів до черняхівської культури антів подав археолог Роман Журба, який ствердив, що Змійові вали у своїх контурах з'являються на фотографіях фотосателітів. Далі він ствердив, що черняхівські знахідки знайдено у валах і що є радіоактивні вимірення, за якими деякі матеріали у валах датовані IV століттям, отже доби князя Божа, держави антів.

Темі генези українського народу та його державности через століття були присвячені деякі інші доповіді. Проф. Олександр Роїк виголосив доповідь — «Питання слов'янської (української) приналежності черняхівської культури». Доповідь вже згаданого археолога Романа Журби була присвячена темі «Тяглости та переривности матеріальної культури Середнього Подніпров'я I-го тисячоліття по Христі».

Новітній державності були присвячені доповіді д-ра Олександра Підгайного — «Большевицьке «повстання» в Києві під час створення УНР, листопад 1917 р.» та доповідь Михайла Поронюка «Українська держава гетьмана Павла Скоропадського 1918 р.». Микола Костюк, довголітній лаборант академіка Д. І. Яворницького виголосив доповідь, у якій розказав про майже невідоме останнє десятиліття життя академіка Д. І. Яворницького.

Формальне відкриття Конференції перевів проф. Олег Підгайний, президент Інституту ім. Симона Петлюри. Д-р Богдан Стебельський, з ініціативи якого і постав заклик СКВУ щодо святкування 2000-річчя Києва та 1600-річчя Української державности, привітав Наукову Конференцію від Ради для Справ Культури СКВУ. Микола Лівицький, президент УНР, представлений проф. Миколою Степаненком, виголосив слово до учасників Конференції.

На товариській вечері, господарем якої був інж. Степан Горлач, слово подяки сказав Арсен Степанюк, підкреслюючи успіх Наукової Конференції, яка принесла багато цінних думок, що будують національну свідомість і почування українця та розвінчують фальшиві теорії про український нарід і його державність, прищиплювані нам ворогами України.

П. О.

ПОЕМИ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО

Василь Гренджа-Донський: ТВОРИ, т. 2. Поєми. Видання Карпатського Союзу. Відділ у Вашингтоні, 1982 р., стор. VI, 278.

Другий том творів В. Гренджі-Донського видано за редакцією проф. д-ра Василя Лева. Мистецьке оформлення книжки належить М. Михалевичу, ілюстрації Юрія Луценка. Другий том творів, так само як і перший, видано в гарній оправі з золотим тисненням та з зображенням гуцула з трембітою.

Книжка складається з шістьох розділів: 1. «Короткі поеми», 2. «Червона Скала», 3. «За волю Срібної Землі», 4. «Сава Тур», 5. Із циклю «Висохле чатиння», 6. «Чорні хмари».

У двох коротких поемах «Медея Верховини» і «Гуцулка» письменник показує долю двох зраджених дівчат-покриток. Василина, головна героїня поеми «Медея Верховини», карає смертю свого зрадливого коханця, а сама божеволіє. А в поемі «Гуцулка» маємо щасливий кінець: зрадливий юнак повертається до своєї милої і обоє вони знаходять утрачене щастя.

Але побутові теми менше цікавлять письменника. Найбільшу увагу В. Гренджа-Донський приділяє героїчному минулому свого рідного краю.

Історичну поему «Червона Скала» написано на підставі історичних джерел та народних переказів про Хустський замок-фортецю та про князя Богдана. Впродовж кількох століть ця фортеця відбивала напади ворогів. Але 1242 року татаро-монгольська орда, очолювана ханом Батием, після довгих і упертих боїв здобула цю фортецю і зруйнувала її. Лише пізніше після відступу монголів хустський замок був відбудований. В основу поеми взято народний переказ, записаний від старого селянина. (Записав його С. Іваницький). Короткий зміст цього переказу такий:

Татари зайняли хустський замок і захопили в полон дружину й однорічного сина хустського князя. Минали роки, хлопець виріс у полоні і став хоробрим татарським вояком. Коли ж мати розповіла йому всю правду, він вирішив повернутися до свого батька. Князенко тікає разом із матір'ю, але мати вмирає в дорозі до свого рідного краю. Перед смертю вона дає синові медалью з ланцюжком, щоб батько міг упізнати свого сина. Але батько побачив цю медалью лише після того, як убив свого сина. З розпачу князь убиває себе мечем. Кров потекла і зачервонила скелю. І з того часу ця скеля стала зватися «Червоною скалою». Цей сюжет і розробив письменник у своїй ліро-епічній поемі. Починається вона прологом-заспівом, в якому автор висловлює свою велику любов до рідної Верховини:

О, Верховино, рідний краю,
Прийми сердечний цей привіт...

Яка багата ти на скарби!
Яка убога на майні!..

І свято вірю — відчуваю,
Що придуть світлії часи
І щастям заживеш, мій краю,
Серед чарівної краси.

Так само як у всіх поезіях, В. Гренджа-Донський в поемі «Червона скала» з великою любов'ю і глибоким почуттям описує красу Верховини, Срібної Землі:

А край наш — то земля краси,
Співучі води і ліси
І річеньки сріблясті.
Серед розкішних тих лісів
Лунає завжди милий спів,
Мов у найкращій казці.

Цікаве своїм змістом (але, на жаль не формою) історичне оповідання з XVI стол. «Сава Тур». Значно краще було б, якби автор це гостро сюжетне оповідання написав прозою, а не віршами, в яких переважають бідні дієслівні рими: «убив — устроїв», «вскочив — збочив», «зростав — послав», «оповідав — забажав» і т. д.

Твір під назвою «За волю Срібної Землі» у віршованій формі подає хроніку подій 1918-1919 рр. і закінчується розділом «Гуцульська республіка». Такою ж хронікою у віршованій формі є із циклу «Висохле чатиння» (про події 1930-их рр.) та «Чорні хмари» (про події 1939 року). Ці твори можна назвати циклом поезій, бо вони не належать до жанру поеми. Ці поезії відзначаються народно-пісенними мотивами і пісенною ритмікою рідних авторів гуцульських коломийок:

Дика качка на ставку
миє гарну шийку,
чути пісню на лужку,
ніжну коломийку.

Ой, гуцули молоденькі,
гуцули, гуцули!
Вечір будуть вечорниці,
аби не забули!

Ой, дівчата-голубчата,
впускайте до хати,
хлопці грають, б'ють цимбали,
ходіть танцювати!

Поет закоханий в рідну природу Верховини, і він з великою любов'ю оспівує її красу:

Я гори змалку полюбив,
і рідну лісову природу,
гірську хрустально-чисту воду
я завжди пригорщами пив.

Краї є й інші, та дарма,
і є чому і в них радіти,
та коломийки і трембіти
й киптарика у них нема.

Оспівує поет і рідну річку Тису, »годувальницю дарабаша, примхувату, бистру і свободну, як свободна гуцула душа«:

Річко Тисо, ти прекрасна річко,
над тобою скелі кам'яністі,
а стрункі смереки, наче свічка,
у почесній варті, свіжі, чисті.

Героїчну боротьбу Карпатської України проти жорстоких окупантів Гренджа-Донський описує у поемі »Чорні хмари«. Яскраво змальовано тут криваву епопею на »Красному полі«, запеклі бої проти військових частин ката Гортія, румунську зраду, лютий мадярський терор, розстріли й нечуване катування людей, героїчний опір українських партизанів і безнадійне скитання. Вичерпалися набої, і партизанам довелося прощатися з рідними горами й залишати свою батьківщину, шукаючи притулку в сусідів — словаків і сербів.

І хоч з настанням весни й літа, як і колись:

Гучать гірські гуцульськії потоки,
сріблясто в Тису хвилями падуть,
струнким і гожим смерічкам-красуням
і вдень і вніч співають і гудуть...

проте в окупованій ворогом країні:

В пляях сопілка занімала,
засохла і трембіта,
й дзвінки дзеленькали сумніше
цього сумного літа.

Цикл віршів »Чорні хмари« поет написав у Братиславі в 1965-66 рр., але друкується він уперше в цьому виданні творів. Хоч із художнього боку цей твір слабкий, проте він має пізнавальне й виховне значення.

У другому томі творів В. Гренджі-Донського найкращий твір — це історична поема »Червона скала«. Він відзначається не тільки своїм цікавим змістом, а й своїм щирим ліризмом. Якщо свого часу цей твір був улюбленою лектурою закарпатської шкільної молоді, то й тепер цей твір треба рекомендувати українській молоді, а також і інші поеми В. Гренджі-Донського: »Сава Тур«, »Чорні хмари« тощо. І в другому томі своїх творів — так само як і в першому — В. Гренджа-Донський з великою любов'ю оспівує свою рідну Карпатську Україну, її чудову природу і героїчний талановитий народ.

Ціна книжки 15 дол. + 1 дол. на пересилку. Адреса:
Carpathian Alliance, 5716 46th Ave., South Minneapolis, Minn. 55417. USA

Роман КУХАР

СВІДЧЕННЯ БОРОТЬБИ ДРУЖИН УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

У ЛАВАХ ДРУЖИННИКІВ. Спогади учасників. Видання Дружин Українських Націоналістів (ДУН). Матеріал зібрав і впорядкував Мирослав Кальба. Редакція д-ра Івана Овечка. Укrapрес, Денвер, США, 1982. Ілюстрації, стор. 159.

Дружини Українських Націоналістів були першою українською бойовою силою у Другій світовій війні, що активно виступала в боротьбі проти советсько-большевицьких займанців у змаганнях за визволення нашої батьківщини з московського поневолення. Дальша боротьба з московськими й німецькими окупантами велася в рядах УПА й І Дивізії УНА.

Багато старшин і бійців ДУН-у включилось у військові з'єднання УПА й Дивізії «Галичина», послуживши своїм військовим досвідом і бойовою практикою у процесі продовження боротьби за волю України.

Торік саме відзначено 40-річчя від проголошення Акту відновлення української державности й започаткування бойових дій ДУН-у за її здійснення. Тим-то поява книжки «У лавах дружинників» дуже потрібна й на часі. На тему боротьби ДУН-у за національно-державну незалежність нашого народу появилось досі більше друкованих праць, але до появи описуваного видання лиш одна з них у книжковій формі, а саме «Дружини Українських Націоналістів у 1941-42 рр.» у Мюнхені, 1953 р. Для чергової більшої праці була, здається, найвища пора. Як і попереднє видання, книжка — мемуарного характеру й є вислідом збірного джерельного внеску — спогадів учасників тієї військової формації з визвольної боротьби в Україні сорок років тому.

Після передмови д-ра Миколи Климишина, провідника Похідних Груп, звернення прем'єра Тимчасового Правління з 1941 р., дост. Ярослава Стецька й, опелю полк. Євгена Побігущого-Рена, командира ДУН-у, що становлять увідну частину книжки, чергується низка споминів провідних і рядових дружинників, що, кожен зокрема, є цінним причинком до історії постановня й бойової хроніки обидвох формацій ДУН-у, т. зв. «Нахтігаль» і «Ролянд», з їхніми місцями вишколу й постів у Нойгаммері, Завберсдорфі, Франкфурті над Одрою (включно з Криницею, Дуклею, Барвінком), чи в боях на рідних землях і в Білорусі.

У книжці є спроба охопити обидві формації легіону з різним запіллям та окремими вишкільними теренами в їхній суцільності й єдності. Насправді ж обидві групи легіону, й «Соловейки» й «Ролянд», зливаються згодом в одну цілість в рамках німецької армії й німецького верховного командування, проте очолені українськими старшинами — командиром легіону, майором Є. Побігущим-Реном і сотником Романом Шухевичем.

Кожен з авторів спогадів навітлює окремий відтинок з історії легіону, передаючи свій досвід в одному чи другому з його куренів, але є теж і спроби підійти більш загально до теми ДУН-у й обидвох його формацій.

Мирослав Кальба широко обговорює групу «Нахтігаль» (як і Константин Таланчук в його дуже основних коментарях з буття «Соловейків»), а, крім цього, рисує геройську силуету одного з найкращих старшин легіону, чотогого Романа Кашубинського. Дуже цікаві особисті спогади Романа Бойцуна з перебування частини легіону в Барвінку і реалістична картина вишкільної бази легіону в Завберсдорфі Любомира Колтунюка, що має прикмети психологічно-поглибленого літературного твору. Спомини С. Котельця-Лісового, Семена Лаврушки, Василя, Михайла Хомяка й Теодора Крочака мають теж документальну вартість і доповнюють більш загальним підходом чітку картину легіону. Джерельна вартість більшості дописів безсумнівна. Спогад Євгена Рена є передруком із книжки про ДУН з 1953 р. Теж і чимало світлин з минулого видання репродуковано в сучасному.

В порівнянні з нарисами на тему ДУН-у з 1953 р., ця збірка спогадів безумовно вносить багато дечого нового, але в дечому викликає неясність.

І командир легіону, Є. Побігуший-Рен, і автор дуже цінних «витягів» із щоденника легіонера, Теодор Крочак, у книжці з 1953 р. подають дату трагедії й загину 22 дружинників з чт. Романом Кашубинським у Вітебську на Білорусі, як 2-го жовтня 1942 р., тоді як Мирослав Кальба датує дану подію днем 29-го вересня. Яка дата з поданих двох правдива?

Крім звітувань про славних командирів УПА — ген. Тараса Чупринку—Романа Шухевича й Василя Сидора-Шелеста, хотілося б теж більше почути про інших героїв ДУН-у, що впали на полі слави. Спомин про сл. п. Романа Кашубинського мав би бути зразком для інших, про яких дуже мало відомо. Їх лиш названо поименно, а треба б усім віддати належне. Напр., про учасника й старшину ДУН-у, пізнішого командира УПА, Юліяна Ковальського, майже нічого не сказано в цьому виданні, а з попереднього з 1953 р. знаємо, що він був одним з найвідважніших старшин ДУН-у. Там же й подано, що він був першим старшиною ДУН-у, який на становищі командира УПА згинув у боротьбі проти німецьких окупантів. У цьому виданні є теж згадка про Карла Малого й його видатні заслуги, як старшини ДУН-у, проте не подано, що він, як видатний суспільний діяч в США, помер ще в 1973 р. Карло Малий був теж автором розділу в виданні про ДУН з 1953 р. Про старшин, підстаршин і стрільців ДУН-у годилося б помістити біографічні замітки в виданні цього роду. Коли неможливо подати повний список учасників легіону, як у випадку загинулої чоти Романа Кашубинського, то принаймні всі, що впали в цій військовій формації і згодом на полі слави, або відійшли у вічність, повинні бути внесені в почесний реєстр борців за волю України.

Поименний показник у цього роду джерельному виданні був би теж дуже вказаним. Книжка «У лавах дружинників» має для дослідників визвольних змагань з періоду Другої світової війни виняткову вартість, і її треба прочитати кожному українцеві, якому доля батьківщини на серці.

Окреме признание за появу книжки належить авторам, організаторам і жертводавцям цього видання, як і д-ру Іванові Овечкові за його справне й бездоганне редакційне оформлення. Книжку можна набути, звертаючись на адресу В-ва:

Ukrapress, P.O. Box 811, Greeley, Colorado 80632, USA